

ՎԱՂԻՆԱԿ ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ

ԳԻՏՆԱՆՔ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ
ՈՐՈՇ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ

ՊԷՐՈՒՔ
2007

1.- Արքայութեան մէջ իրար պիտի ճանչնա՞նք:

Վստահաբար: Մեծ դժբախտութիւն պիտի ըլլար եթէ երբեք արքայութեան մէջ չճանչնայինք իրար, չճանչնայինք մեր հարազատները, մեր բարեկամները, մեր սիրելիները: Հարկաւ կարելի պիտի ըլլայ ճանչնալ միայն այն մարդիկը՝ որոնց կը ճանչնանք երկրի վրայ: Արքայութիւնը ժառանգող հաւատացեալը ո՛չ միայն պիտի գիտնայ թէ որո՞նք իրեն հետ միասին ժառանգեցին արքայութիւնը, այլեւ պիտի գիտնայ թէ որո՞նք (իր ճանչցած մարդոցմէն) դժոխք գացին:

Յիշենք որ երբ Յիսուս այլակերպուեցաւ՝ *«ահա երկու հոգիներ՝ Մովսէսն ու Եղիան երեւցան իրենց փառքով: Պետրոս ըսաւ Յիսուսի.- Վարդապէ՛տ, լաւ է որ հոս մնանք. երեք վրաններ շինենք՝ մէկը քեզի, մէկը Մովսէսի եւ միւսը Եղիայի համար»* (Ղկ 9.30-33): Պետրոս առաքեալ ի՞նչպէս ճանչցաւ որ Յիսուսի հետ երեւցող երկու հոգիները Մովսէսն ու Եղիան էին: Սա ինքնին ապացոյց մըն է որ մենք պիտի ճանչնանք իրար, եւ ո՛չ միայն իրար է որ պիտի ճանչնանք, այլեւ պիտի ճանչնանք Աստուծոյ այն մարդիկը՝ Աբրահամը, Իսահակը, Յակոբը, Յովսէփը, Մովսէսը, Եսային, Երեմիան, Եզեկիէլը, Դանիէլը, բոլոր առաքեալները, եւ ուրիշներ, որոնց մասին կը կարդանք Աստուածաշունչին մէջ:

Ասոնց կողքին նաեւ պիտի ճանչնանք պատմութեան բոլոր այն սուրբերը որոնց մասին կարդացեր ենք կամ լսեր ենք եւ որոնց բարեխօսութիւնը խնդրած ենք, ինչպէս օրինակ՝ Գրիգոր Լուսաւորիչ, Մեսրոպ Մաշտոց, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Շնորհալի, եւ ուրիշներ:

Պետրոս առաքեալին կողմէ Մովսէսին ու Եղիային ճանչցուիլը միակ օրինակը չէ. յիշենք աղքատ Ղազարոսին եւ մեծահարուստին օրինակը: Ղկ 16.23-ին մէջ կը կարդանք. *«Դժոխքին մէջ, մինչ մեծահարուստը կը տանջուէր, աչքերը բարձրացուց եւ հեռուն Աբրահամը տեսաւ, ինչպէս նաեւ Ղազարոսը՝ անոր քով»*: Այս համարը յստակօրէն ցոյց կու տայ որ մեծահարուստ մարդը ճանչցաւ թէ՛ Ղազարոսին եւ թէ՛ Աբրահամին: Աբրահամ եւ Ղազարոս իրե՛նք եւս ճանչցան զայն:

Աբրահամ ո՛չ միայն կը ճանչնար մեծահարուստը, այլ նաեւ կը ճանչնար երկրի վրայ անոր ապրած կեանքը: Ա՛յս է ինչ որ կը

պարզէ իր խօսքը ուղղուած մեծահարուստին. «Որդեա՛կ, յիշէ՛ թէ ի՛նչպէս դուն քու կեանքիդ ընթացքին ամէն բարիք վայելեցիր, մինչ Ղազարոս չարչարուեցաւ» (Ղկ 16.25):

Մեր ուշադրութենէն թող չվրիպի Աբրահամի եւ Ղազարոսի փոխադարձ ճանաչողութիւնը նաեւ: Ղազարոսին ճանչցուիլը Աբրահամին կողմէ, որոշապէս ցոյց կու տայ որ երկինքի սուրբերը կը ճանչնան երկրի վրայ տառապող հաւատացեալները եւ կը տեսնեն անոնց կրած չարչարանքները, ա՛յս է որ ցոյց կու տայ Աբրահամին բառերը՝ «Ղազարոս չարչարուեցաւ»:

Յիշենք նաեւ որ Յիսուս ըսաւ թէ երբ մարդիկ յարութիւն առնեն «երկինքի հրեշտակներուն նման պիտի ըլլան» (Մտ 22.30): Երկինքի հրեշտակները իրարու շատ լաւ կը ճանչնան: Եթէ երկինքի հրեշտակները իրարու կը ճանչնան, եւ եթէ մենք երկինքի հրեշտակներուն նման պիտի ըլլանք, կը նշանակէ թէ մենք ալ իրարու պիտի ճանչնանք, եւ շատ լաւ պիտի ճանչնանք:

2.- Ինչո՞ւ դժոխք նետուած մեծահարուստը Աբրահամէն կը խնդրէ Ղազարոսը դրկել իր օգնութեան համար, փոխանակ ուղղակիօրէն Ղազարոսին դիմելու (Ղկ 16.24):

Երկու պատճառներով.-

1.- Երբ հոգիները բաժնուին իրենց մարմիններէն, անոնք ըլլան արդար թէ մեղաւոր, մէ՛կ տեղ կը հաւաքուին: Այն հոգիները որոնք վիճակակից են իրարու, կրնան հաղորդակցութեան մէջ ըլլալ իրարու հետ: Օրինակ, արդար եղող մարդոց հոգիները կապի ու հաղորդակցութեան մէջ կ'ըլլան իրարու հետ, իրենց խնդակցութիւնն ու գոհութիւնը կը յայտնեն իրարու, միասնաբար կ'ուրախանան Աստուծոյ սիրոյն համար, եւ մեծ յոյսով եւ ուրախութեամբ կը սպասեն Աստուծոյ Որդիին յայտնութեան եւ իրենց տրուելիք փառքին:

Անդին, կորուստի դատապարտուած հոգիները բնականօրէն իրե՛նք եւս կրնան իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ ըլլալ, բայց չեն ուզեր կամ չեն կրնար, որովհետեւ իրենց տառապանքը, կսկիծն ու ցաւը ա՛յնքան մեծ եւ ա՛յնքան սաստիկ ու անտանելի կ'ըլլայ, որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը ինքնիր վրայ գալարուած ու ինքնիր մէջ ամփոփուած, ինքզինք կ'անիծէ ու կ'այպանէ, կ'ողբայ ու դառնօրէն կ'արտասուէ: Անոնց խղճմտանքին պատճառով

խայթոցն ու այդ խայթոցին ցաւը ա՛յնքան սաստիկ կ՛ըլլայ, որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը կարծէ որ ինք առանձին դժոխային այդ վիճակին մէջ է: Անոնք ցաւին սաստկութեան պատճառաւ, ուրիշով զբաղելու կամ հետաքրքրուելու առիթ չունին:

Եթէ այս բացատրութիւնը մեր մտքին մէջ ունենանք, պարզ կը դառնայ թէ ինչո՛ւ մեծահարուստը իր խնդրելիքը ուղղակիօրէն Ղազարոսէն չխնդրեց. մեծահարուստը վիճակակից չէր Ղազարոսին, ուստի չէր կրնար անոր հետ հաղորդակցիլ: Հարկաւ մէկը կրնայ մտածել, որ եթէ մեծահարուստը չէր կրնար Ղազարոսին հետ հաղորդակցիլ պարզապէս որովհետեւ անոր վիճակակից չէր, այդ պարագային, ի՞նչպէս կրցաւ Աբրահամին հետ հաղորդակցիլ:

Պատասխանը շատ պարզ է: Մեծահարուստին խօսակցութիւնը Աբրահամին հետ հաղորդակցութիւն չէր, այլ՝ օգնութեան կանչ, գութի խնդրանք, ինչ որ անպատասխան մնաց: Աբրահամ եւ հարուստը խօսեցան իրարու հետ բայց չհաղորդակցեցան իրարու հետ: Չմոռնանք որ «իրարու հետ հաղորդակցիլ», կը նշանակէ՝ իրարու հետ ուրախանալ, զուարճանալ, երանանալ, գոհաբանութիւններ երգել: Աբրահամին ու հարուստ մարդուն միջեւ այսպիսի բան տեղի չունեցաւ:

2.- Մեծահարուստին «Հա՛յր Աբրահամ» բացականչութիւնը, ցոյց կու տայ եւ կը սորվեցնէ մեզի, բայց մանաւա՛նդ Հրեաներուն, որ Աբրահամի սերունդէն եղողները չէ որ պիտի փրկուին, այլ Աբրահամի հաւատքի ճամբէն քալողները: Հետեւաբար, այստեղ մեծահարուստ մարդը կը ներկայացնէ բոլոր այն Հրեաները, որոնք իրենք զիրենք Աբրահամի զաւակները կը նկատեն եւ ուստի փրկութեան արժանի, բայց Յիսուս այս առակով եկաւ անոնց մտածողութեան սխալ ըլլալը հրապարակելու:

3.- Ինչո՞ւ նախքան խաչելութիւնն ու համբարձումը չպարզեւուեցաւ Սուրբ Հոգին, երեւելի նշաններով:

Թոյլ տանք որ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացին ի՛նք պատասխանէ այս հարցումին: Ան եօթը պատճառներ կը ներկայացնէ.-

1.- Որովհետև Քրիստոսի չարչարանքներն էին որ պատճառ եղան Սուրբ Հոգիի պարգևներուն. պէտք էր որ նախ ասոնք ըլլային, ինչպէս որ ամէն պատճառ կը կանչէ պատճառելին, պատճառուածը:

2.- Որովհետև եթէ Քրիստոս այնպէս փառաւորուած ըլլար ինչպէս խաչելութենէն ետք, արգելք եւ խափան կ'ըլլար բոլոր չարչարանքներուն եւ մարդոց փրկութեան:

3.- Որովհետև Քրիստոս պէտք էր իր պարզամիտ աշակերտները հովուէր այնպէս՝ ինչպէս հաւ մը իր ձագերը կը հովուէ, կամ մայր մը՝ իր մանուկները: Եթէ սկիզբէն Հոգին ստացած ըլլային, զանոնք հովուելու պէտք պիտի չըլլար:

4.- Որպէսզի աշակերտները փորձով ճանչնային իրենց սկարութիւնները, եւ գիտնային որ իրենց արժանաւորութեան համար չէր որ ընտրուեցան: Որպէսզի սորվէին ուրիշներուն սկարութիւնները վերցնել, այնպէս ինչպէս Քրիստոս իրենց սկարութիւնները վերցուց: Իսկ եթէ նախ Հոգին առած ըլլային, պիտի չկարենային ուրիշներուն սկարութիւնները վերցնել:

5.- Որպէսզի գիտնային թէ Քրիստոսով պարգեւուեցաւ Հոգին. եթէ սկիզբէն ստացած ըլլային, Հոգիին տրւելութիւնը պարզապէս Աստուծմէ, այսինքն՝ Հօրմէն պիտի կարծէին եւ ո՛չ թէ Քրիստոսէ:

6.- Ինչպէս որ սերմանելը կը կանխէ բերքը եւ հունձքը, նոյնպէս ալ պէտք էր որ անոնք նախ հաւատքի սերմը ընդունէին Քրիստոսով, եւ ապա միայն, կամաց-կամաց աճումով հասնէին Հոգիին պարգևներուն եւ պտղաբերէին նաեւ ուրիշները:

7.- Պէտք էր որ այս պարգեւին մեծութիւնը յայտնի ըլլար երեք կերպերով, նախ՝ պարգեւողին կողմէ, որովհետև երբ Քրիստոս փառաւոր թագաւորի մը պէս նստած ըլլար Հօրը աջ կողմը, իր թագաւորական աթոռին վրայ, աւելի մե՛ծ պիտի ըլլար Հոգիին պարգեւը՝ տրուած փառաւորուած Քրիստոս Աստուծմէ: Երկրորդ, ընդունող առաքեալներուն կողմէ, որովհետև պատրաստուեցան (բառացիօրէն՝ պատշաճուեցան) Սուրբ Հոգիին, քանի որ փորձով գիտէին Քրիստոսի ուսուցումը, մահը եւ յարութիւնը: Երրորդ, Սուրբ Հոգիին կողմէ, որովհետև այս ձեւով աւելի հռչակելի եւ փառաւոր եղաւ, քանի որ առաքեալները Հոգին ստանալով, անմիջապէս սքանչելիքներ կը գործէին,

վկայութիւն տալով Քրիստոսի մասին, եւ առատապէս լեցուելէ ետք՝ իրենք ալ ուրիշները կը լեցնէին:

Իսկ Չարեհ Արք. Ազնաւորեան այս պատճառներուն կողքին, յաւելեալ երեք պատճառներ եւս կը յիշէ.-

1.- Հոգին ռեւէ մէկուն առատօրէն չի պարգեւուիր, եթէ անոր սրտին մէջ Յիսուս յատուկ կերպով չփառաւորուի: Երբ կը խօսինք փառաւորումի մասին, միայն Յիսուսի աստուածութեան մասին չէ որ խօսած կ'ըլլանք, այլ նաեւ անոր աղքատութեան, անարգանքին ու մահուան մասին: Այս բոլորը յօժարակամ իր կեանքին մէջ առնող մարդը միայն կրնայ առատօրէն ստանալ Սուրբ Հոգիին պարգեւը:

2.- Ինչպէս թագաւորները նախ մահապարտներուն հետ կը հաշտուին եւ ապա միայն զանոնք պարգեւներու արժանի կ'ընեն, այնպէս ալ Քրիստոս նախ իր խաչելութեամբն ու մահուամբը մեզ հաշտեցուց Հօրը հետ եւ ապա միայն Հայրն Աստուած դրկեց Սուրբ Հոգին իբրեւ պարգեւ: Եւ քանի որ խաչին պարգեւն է Սուրբ Հոգին, անոր համար ալ երբ Սուրբ Հոգին յիշատակենք, կը խաչակնքենք:

3.- Սուրբ Երրորդութեան մէջ տէրութիւնը, իշխանութիւնը եւ աստուածութիւնը հասարակաց է, բայց եկեղեցւոյ վարդապետները, ստեղծելը կ'ընծայեն Հօրը, բաժնելը՝ Որդիին, իսկ զարդարելը՝ Սուրբ Հոգիին: Այսպէս ալ, պէտք էր որ նախ Հայրը յայտնուէր, ապա Որդին եւ ապա Սուրբ Հոգին, ինչպէս Քրիստոս ինք եւս սորվեցուց մկրտութիւնը կատարել «*Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով*» (Մտ 28.19):

4.- Ոմանք կ'ըսեն թէ հրեշտակները չեն ստեղծուած, այլ սկիզբէն կային, ճիշտ է ասիկա:

Աստուածաշունչին մէջ բազմաթիւ վկայութիւններ կան որոնք ցոյց կու տան մեզի թէ հոգեղէն ու հրեղէն բանակները, այլ խօսքով՝ ամբողջ հրեշտակներուն գունդերը, ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ.-

1.- Պօղոս առաքեալ ամենայն յստակութեամբ կը հաստատէ թէ Աստուած Քրիստոսի ձեռքով եւ Քրիստոսի համար «*ստեղծեց ամէն բան, երկինքի մէջ թէ երկրի վրայ, երեւելի թէ աներեւոյթ. որոնց կարգին են՝ ոգեղէն աշխարհի գահակալներն ու*

տէրութիւնները, պետութիւններն ու իշխանութիւնները: Անոր ձեռքով եւ անոր համար ստեղծուեցաւ ամէն բան» (Կղ 1.16): Առաքեալին խօսքը շա՛տ յստակ է: Ամէն ինչ որ կայ երկինքի մէջ թէ երկրի վրայ, երեւելի թէ աներեւոյթ, Քրիստոսի՛ ձեռքով եւ Քրիստոսի՛ համար ստեղծուեցաւ: «Աներեւոյթ» ըսելով առաքեալը կը հասկնայ «*ոգեղէն աշխարհի գահակալներն ու տէրութիւնները, պետութիւններն ու իշխանութիւնները*», այլ խօսքով՝ հրեշտակներու բանակները: Ա՛յդ է որ կը պարզէ «ոգեղէն» բառը:

2.- Սաղմոսագիրը կ'ըսէ. «*Աստուած իր հրեշտակները հոգիներ կ'ընէ ու իր պաշտօնեաները կրակի բոց»* (Սղ 104.4): «*Իր հրեշտակները հոգիներ կ'ընէ*», պարզապէս կը նշանակէ՝ իր հրեշտակները իբրեւ հոգիներ կը ստեղծէ:

Նկատի պէտք է առնել որ բնագիրին մէջ յիշուած հրեշտակները կոչուած են «Իր (Աստուծոյ) հրեշտակները»: «Իր հրեշտակները» բառերը մէկ կողմէն ցոյց կու տան Աստուծոյ կողմէ անոնց ստեղծուած ըլլալը, իսկ միւս կողմէն, ցոյց կու տան թէ անոնք Աստուծո՛յ կը պատկանին, Աստուած ի՛նքն է անոնց տէրն ու իշխանը: Ա՛յդ է որ ցոյց կու տայ «իր» անձնական դերանունը: Անոնք ի՛ր հրեշտակներն են, ի՛ր կողմէ եւ իրե՛ն համար ստեղծուած հրեշտակներ են: Ուստի, սխալ է այն տեսութիւնը, թէ հրեշտակները «*Աստուծոյ բանական էութենէն յառաջ եկած*» են, եւ թէ սկիզբէն գոյութիւն ունէին:

3.- Սաղմոսաց գիրքին վերջին գլուխներուն մէջ կը կարդանք. «*Օրհնեցէ՛ք զանհկա ո՛վ անոր բոլոր հրեշտակներ, օրհնեցէ՛ք զանհկա ո՛վ անոր բոլոր զօրքեր: Օրհնեցէ՛ք զանհկա ո՛վ արեգակ ու լուսին. օրհնեցէ՛ք զանհկա ո՛վ բոլոր փայլուն աստղեր: Օրհնեցէ՛ք զանհկա ո՛վ երկինք ու երկինքէն վեր եղող ջուրերը թող Տիրոջը անունը օրհնեն, որովհետեւ ինք հրամայեց եւ անոնք ստեղծուեցան»* (Սղ 148.2-5): Այս համարները ա՛յնքան յստակօրէն կը հաստատեն որ հրեշտակները ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ որ բացատրութեան չեն կարօտիր:

4.- Ծննդոց գիրքին 1.3-ին մէջ կը կարդանք որ Աստուած առաջին օրը «լոյսը» ստեղծեց: Ի՞նչ լոյսի մասին է խօսքը: Խօսքը չի կրնար արեւին, լուսինին կամ աստղերուն մասին ըլլալ, որովհետեւ անոնք չորրորդ օրը ստեղծուեցան: Ներսէս Շնորհալի

Հայրապետ կ'ըսէ թէ այս «լոյս»ը հրեշտակներն են, եւ արդարեւ այդպէս է:

Յիշենք Շնորհալի Հայրապետին կողմէ գրուած այն երգը որ ամէն Կիրակի առաւօտ կ'երգենք.-

«Նորաստեղծեալ բանն յանէից ի սկրզբանէ զերկինս երկնից. եւ զերկնային զօրս անմարմնոց իմանալեացն զըւարթոնոց»: Թարգմանութիւն՝ *«Աստուծոյ խօսքը՝ Բանը, ոչինչէն եւ սկիզբէն նոր ստեղծեց երկինքն ու երկիրը: Նաեւ գոյացուց երկնային անմարմին զօրքերը՝ զուարթունները՝ հրեշտակները»:*

Չմոռնանք որ այս երգը կ'երգուի շաբթուան առաջին օրը՝ Կիրակի: Սա ինքնին ցոյց կու տայ, որ Ներսէս Շնորհալիի համոզումը այն է՝ որ առաջին օրը ստեղծուած «լոյսը» նոյնինքն հրեշտակներն են:

Ինչո՞ւ համար հրեշտակները Ծննդոց գիրքին 1.3-ին մէջ կը կոչուին «լոյս» փոխանակ կոչուելու՝ հրեշտակներ: Հրեշտակները «լոյս» կը կոչուին, որովհետեւ անոնք լուսեղէն բնութիւն ունին: Քիչ մը վերեւ տեսանք որ Սղ 104.4-ին մէջ անոնք կոչուած են «կրակի բոց»: Ի՞նչ է բոցը: Բոցը՝ թէ՛ լոյս է, թէ՛ հուր է (կրակ), եւ թէ՛ աննիրակն է: Ճիշդ անոր համար ալ հրեշտակները կը կոչուին «լուսեղէն էակներ», «հրեղէն էակներ», «հոգեղէն էակներ»:

Մտաբերենք որ երբ իւղաբեր կիները Յիսուսի գերեզմանը տեսնելու եկան, յանկարծ *«Աստուծոյ հրեշտակը երկինքէն իջնելով՝ զլորեց գերեզմանի մուտքին դրուած քարը եւ նստաւ անոր վրայ: Անոր տեսքը փայլակի կը նմանէր, եւ հագուստները ձիւնի պէս ճերմակ էին»* (Մտ 28.2-3): Հոս գործածուած «փայլակի կը նմանէր» խօսքը եւս, մէկ կողմէն կը մատնանշէ հրեշտակներուն լուսեղէն էութիւնը, իսկ միւս կողմէն՝ անոնց հրեղէն էութիւնը, որովհետեւ «փայլակը» եւս թէ՛ լոյս է եւ թէ՛ կրակ:

Չարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Հրեշտակները Մտ 28.3-ին մէջ իբրեւ «փայլակ» պատկերացուած են, արտայայտելու համար անոնց անպատմելի արագութիւնը: Անոնք անբացատրելիօրէն արագ են իրենց շարժումներուն եւ տեղափոխութեան մէջ: Հետաքրքրական է հետեւեալ բաղդատականը կատարել: 20-րդ դարու բացատրութեամբ, մենք կ'ըսենք որ ամենէն արագ բանը լոյսն է: Հետեւաբար, եթէ հրեշտակները կը նմանցնենք լոյսի կամ*

կրակի, կարծէք անոնց աներեւակայելի արագութեամբ տեղափոխուիլը պատկերացնելու համար է»:

Եթէ Ծն 1.3-ին մէջ յիշուած «լոյսը» հրեշտակներն են, կը նշանակէ թէ անոնք գոյութեան բերուեցան աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ: Յոբ իր գիրքին մէջ ցոյց կու տայ որ անոնք ստեղծուած էին աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ: Ան կ'ըսէ. *«Անոր հիմերը ինչի՞ վրայ հաստատուած են, կամ թէ անոր անկիւնին քարը ո՞վ դրաւ, երբ առաւօտեան աստղերը մէկտեղ փառաբանութիւն կ'ընէին ու երբ Աստուծոյ բոլոր որդիները ծնունդէամբ կ'աղաղակէին»* (Յոբ 38.6-7):

Հոս յիշուած «առաւօտեան աստղերը» կամ «Աստուծոյ որդիները» ակնարկութիւն են հրեշտակներուն, որոնք կ'ուրախանային եւ փառաբանական երգեր կ'երգէին ի տես Աստուծոյ կատարած ստեղծագործութեան: Յոբ 1.6-ին մէջ նաեւ հրեշտակները կոչուած են Աստուծոյ որդիները:

Անոնք նաեւ կոչուած են «աստղ» կամ «առաւօտեան աստղեր», պարզապէս որովհետեւ լուսեղէն էակներ են: Յիշեցէք որ երեք մոզերը Յիսուսի առաջնորդող հրեշտակը եւս աստղի կերպարանքով երեւցաւ անոնց (Մտ 2.9-10): Եսայի մարգարէութեան մէջ նաեւ հրեշտակները կոչուած են աստղ: Աստուած խօսքը ուղղելով անկեալ Արուսեակ քերովբէին՝ կ'ըսէ. *«Դուն սրտիդ մէջ ըսած էիր.- երկինք պիտի ելլեմ ու իմ աթոռս Աստուծոյ աստղերէն (հրեշտակներէն) վեր պիտի բարձրացնեմ»* (Ես 14.13): Աթոռը *«Աստուծոյ աստղերէն վեր»* բարձրացնել, կը նշանակէ՝ փորձել հրեշտակներուն վրայ տիրութիւն եւ իշխանութիւն բանեցնել: Սատանան (Արուսեակը) եւ իր հետեւորդները չգոհացան իրենց տրուած իշխանութեամբ, ուզեցին միւս հրեշտակներուն վրայ տիրութիւն ընել բայց Աստուած թոյլ չտուաւ (Յոբ 6): Յիշենք որ Սատանան (Արուսեակը) ի՛նքն ալ կոչուած է աստղ (Յտ 8.10): Չմոռնանք որ «Արուսեակ» անունն իսկ կը նշանակէ՝ «առաւօտեան աստղ»:

5.- Ճի՞շդ է որ ջուրերը սկիզբէն կային եւ Աստուած զանոնք չստեղծեց:

Աստուածաշունչին մէջ կան համարներ որոնք ամենայն յստակութեամբ կը պարզեն որ ջուրերը ստեղծուած են: Օրինակ.-

1.- Առակաց գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Անդունդները չեղած, առատ ջուրերուն աղբիւրները չեղած եւ ծնած էի»:* (Առ 8.24): Ի՞նչ կը հասկնանք *«անդունդները չեղած»* կամ *«ջուրերուն աղբիւրները չեղած»* ըսելով: «Չեղած» ըսելով կը հասկնանք՝ չստեղծուած: Երբ Աստուծոյ Որդին կը հաստատէ թէ *«անդունդները չեղած»* եւ *«ջուրերուն աղբիւրները չեղած»* ինք կար, կը նշանակէ թէ կար ժամանակ երբ անոնք (ջուրերը) չկային, եւ Իրմով եղան:

2.- Սաղմոսաց գիրքին մէջ ունինք երկու համարներ որոնք անհերքելիօրէն կ'ապացուցանեն որ ջուրերը ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ: Հոն կը կարդանք. *«Երկինքէն վեր եղող ջուրերը թող Տիրոջը անունը օրհնեն, որովհետեւ ինք հրամայեց եւ անոնք ստեղծուեցան»* (Սղ 148.4-5):

3.- Ծննդոց գիրքին առաջին տողերն իսկ ցոյց կու տան որ ջուրերը ստեղծուած են. *«Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»* (Ծն 1.1): Երբ կը հաստատուի որ Աստուած է ստեղծիչը երկինքին ու երկրին, կը նշանակէ թէ ան նաեւ ստեղծիչն է ամէն բանի եւ ամէն ինչի որ մաս կը կազմէ երկինքին ու երկրին: Ջուրերը եթէ մաս չեն կազմեր երկինքին ու երկրին, հապա ի՞նչ բանի մաս կը կազմեն. իսկ եթէ անոնք մաս կը կազմեն երկինքին ու երկրին, կը նշանակէ թէ անոնք ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ, քանի որ կը հաստատուի թէ *«Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»:*

4.- Ի վերջոյ յիշենք որ Աստուածաշունչը կը վկայէ որ Աստուած ի՛նք ստեղծեց «ամէն ինչ» (Յյտ 4.11, Յհ 1.2): *«Ամէն բան իրմով է որ գոյացաւ»* (Կղ 1.17): «Ամէն ինչ»ին եւ «ամէն բան»ին մէջ կ'իյնայ նաեւ ջուրին ստեղծումը: Եթէ Աստուած ջուրին ստեղծիչը չէ, ուրեմն՝ ան ամէն ինչի եւ ամէն բանի ստեղծիչը չի կրնար նկատուիլ, եւ հետեւաբար, «ամէն ինչ» եւ «ամէն բան» բացատրութիւնները մենք պէտք չէ գտնենք Աստուածաշունչին մէջ:

Միաժամանակ նկատի պէտք է առնել որ չենք կրնար գործածել «ստեղծում» կամ «ստեղծագործութիւն» բառը եթէ երբեք ջուրը նախապէս գոյութիւն ունէր: «Ստեղծում» կամ «ստեղծագործութիւն» բառը կրնանք գործածել միայն այն ատեն երբ բան մը ոչինչէն կը ստեղծուի:

Թեպետ Աստուածաշունչով ցոյց տուինք արդէն որ ջուրերը Աստուծոյ կողմէ ստեղծուած են, բայց հաւանաբար երկու խօսք պէտք է ըսել Բ.Պտ 3.5-ին մասին, որովհետեւ այս համարին վրայ հիմնուելով է որ ոմանք կ'ըսեն թէ ջուրերը սկիզբէն կային եւ թէ Աստուած ջուրերէն ստեղծեց երկիրը: Համարը կ'ըսէ. *«ջուրերէն դուրս բերաւ եւ ջուրերով կազմեց երկիրը»*: Այս խօսքը երբեք ցոյց չի տար որ ջուրերը սկիզբէն կային:

«Ջուրերէն դուրս բերաւ երկիրը» խօսքը, մէկ կողմէն ցոյց կու տայ որ ջուրերը արդէն իսկ ստեղծուած էին, իսկ միւս կողմէն, կը պարզէ որ ցամաքը ջուրերով ծածկուած էր: Այլ խօսքով, ջուրերը ամէն տեղ էին: Աստուած ի'նքն էր որ հրամայեց որ ամէն կողմ տարածուած ջուրերը մէկտեղ *«հաւաքուին ու ցամաքը երեւնայ եւ այնպէս եղաւ: Աստուած ցամաքին անունը երկիր դրաւ եւ հաւաքուած ջուրերը ծով կոչեց»* (Մն 1.9-10):

Իսկ *«ջուրերով կազմեց երկիրը»* բացատրութիւնը պարզ կը դառնայ եթէ երբեք յիշենք որ երկիրը կամ աշխարհը իսկապէս ալ իր մեծ մասով (եօթանասուն հինգ առ հարիւր մասով) կազմուած է ջուրերէ:

Մեր ուշադրութենէն պէտք չէ վրիպի որ առաքեալը «ստեղծեց» բառը չէ որ կը գործածէ, այլ՝ «կազմեց»: Ստեղծելը ուրիշ բան է, կազմելը՝ ուրիշ բան: Առաքեալը այստեղ «ստեղծել» բառը չի գործածեր, որովհետեւ ստեղծագործութեան մասին չէ որ կը խօսի, այլ՝ արդէն իսկ կատարուած ստեղծագործութեան մը կարգաւորութեան եւ կազմութեան մասին:

Առաւել յստակացումի համար կարելոր է գիտնալ որ ստեղծագործութիւնը կատարուեցաւ երեք հանգրուաններով.-

ա.- Նախ Աստուած ոչինչէն ստեղծեց երկինքն ու երկիրը: Ստեղծագործութեան առաջին այս հանգրուանին, աշխարհը կարգաւորեալ վիճակով չէր ներկայանար, այլ՝ ջրախառն եւ ջրածածկ հողային եւ ժայռային անհուն տարածք մը իբրեւ: Քառասային վիճակ մը կը տիրէր ստեղծագործութեան առաջին հանգրուանին (Մն 1.2-5):

բ.- Ստեղծագործութեան երկրորդ հանգրուանին, Աստուած իր ստեղծած տարրերը (ջուր, հող, քար, եւայլն) իրենց քառասային վիճակէն դուրս բերաւ եւ անոնց կարգաւորութիւնը կատարեց (Մն 1.6-10): Երկինք ու երկիր զատեց իրարմէ, ջուրերէն դուրս

բերաւ ցամաքը եւ ամէն ինչի կարգ ու կանոն դրաւ (հմմտ Առ 8.28-29):

գ.- Ստեղծագործութեան երրորդ հանգրուանին, Աստուած իր ստեղծագործութիւնը լեցուց կեանքով, նախ բուսական, ապա կենդանական, եւ ի վերջոյ մարդկային կեանքով:

Պէտք է ուշադրութիւն դարձնել որ Պետրոս առաքեալ իր երկրորդ նամակին 3.5-ին մէջ ստեղծագործութեան առաջին հանգրուանին մասին չէ որ կը խօսի, այլ՝ երկրորդ հանգրուանին մասին, ուր արդէն ջուրերը ստեղծուած էին: Հետեւաբար, կարելի է ըսել որ առաքեալը կը խօսի արդէն իսկ կատարուած եւ լմնցած ստեղծագործութեան մը կարգաւորութեան մասին:

6.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ»* (Մտ 24.28):

«Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ» (Մտ 24.28): Այս համարին վերաբերեալ զանազան մեկնութիւններ կան, բայց եթէ երբեք նկատի առնենք որ Քրիստոս այս խօսքը արտասանեց իր երկրորդ գալուստին մասին խօսելէ անմիջապէս ետք (տե՛ս նաեւ Ղկ 17.37), այն ատեն, պարզ կը դառնայ որ «դիակը» Քրիստոս ի՛նքն է, իսկ «անգղները» հաւատացեալներն են, որոնք իր շուրջ պիտի հաւաքուին երբ ան երկրորդ անգամ յայտնուի:

Նո՛յնը կ'ըսէ 8-րդ դարու մեկնաբան եւ աստուածաբան՝ Ստեփանոս Սիւնեցի: Ան կ'ըսէ. *«Քրիստոս "դիակ" եւ "ինկած" անուանեց ինքնիր մարմինը, քանի որ չարչարուեցաւ եւ մեռաւ: Իր մեռած մարմինը "ինկած" անուանեց, որովհետեւ ինկաւ մեր փրկութեան համար, իսկ "անգղներ" անուանեց իրեն հաւատացողները, որոնք արքայավայել կերպով եւ արժանաւորապէս կը կերակրուին իրմէ: Պէտք է նկատի առնել որ յունարէն բնագիրը "դիակ" բառը չի գործածեր, այլ՝ "ինկած"»:*

Անգղները հոգեւորապէս անօթի եւ Քրիստոսի ծարաւով ու կարօտով տոչորող մարդիկը կը ներկայացնեն: Ասոնք պիտի հաւաքուին իրենց համար դիակ դարձած, այլ խօսքով՝ իրենց համար չարչարուած ու մեռած Փրկիչին շուրջ երբ երկրորդ անգամ յայտնուի: Ինչպէս անգղները «իրենց համար» դիակ դարձած կենդանիին մարմինէն կ'ուտեն եւ կը կշտանան, այնպէս

այլ, հաւատացեալները պիտի խմբուին Քրիստոսի շուրջ՝ անով եւ անկէ կերակրուելու եւ կշտանալու համար:

7.- Մատթէոս Աւետարանիչ կ'արձանագրէ թէ Յիսուսի խաչելութեան ժամանակ *«տաճարին վարագոյրը պատռուեցաւ եւ վերէն վար երկու մասի բաժնուեցաւ»* (Մտ 27.51): Ի՞նչ կը խորհրդանշէ տաճարին վարագոյրին պատռուիլը:

1.- Որպէսզի գտած ըլլանք հարցումին ճշգրիտ պատասխանը, պէտք է հարց տանք թէ ո՞ր վարագոյրին մասին է խօսքը: Խօսքը այն ներքին վարագոյրին մասին է որ կը բաժնէր Սրբութիւնը՝ Սրբութիւն Սրբութեանցէն (Ել 26.33): Պօղոս առաքեալ խօսելով «Սրբութեան» եւ «Սրբութիւն Սրբութեանց»ին, այլ խօսքով՝ երկրաւոր սրբարանին մասին՝ կ'ըսէ. *«Առաջին Ուխտը եւս իրեն յատուկ պաշտամունքի կանոններ եւ երկրաւոր սրբարան մը ունէր, երկու մասերէ բաղկացած: Նախ կար վրանին առաջին սրահը, Սրբութիւն կոչուած: Ապա, երկրորդ վարագոյրին ետին՝ կար վրանին միւս սրահը, Սրբութիւն Սրբութեանց կոչուածը»* (Եբր 9.1-3):

«Սրբութիւնը» խորհրդանիշ էր երկինքի արքայութեան գաւիթին, իսկ «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը՝ նոյնինքն երկինքի արքայութեան: Հետեւաբար, «Սրբութիւնը» «Սրբութիւն Սրբութեանց»էն բաժնող վարագոյրին պատռուիլը ցոյց կու տայ, որ Քրիստոսի խաչելութեամբ ու մահուամբ, բացուած յայտարարուեցաւ դէպի Սրբութիւն Սրբութեանց, այլ խօսքով՝ դէպի երկինքի արքայութիւն՝ դէպի Աստուած առաջնորդող ճամբան: Պօղոս առաքեալ այս ճշմարտութիւնը կ'ընդգծէ շատ գեղեցիկ կերպով երբ կ'ըսէ. *«Յիսուսի արիւնով՝ այլեւս ազատ ենք Սրբարան մտնելու, որովհետեւ Յիսուս ինք մեզի համար բացաւ Աստուծոյ հասնելու այդ նոր եւ կենդանի ճամբան՝ վարագոյրէն անդին անցնելով, այսինքն՝ իր մարմինը որպէս զոհ մատուցանելով, եւ ատով իսկ Աստուծոյ ժողովուրդին քահանայապետը եղաւ»* (Եբր 10.19-21):

Վարագոյրին պատռուելով հետեւաբար, Աստուծոյ տանող ճամբան է որ բացուեցաւ մարդոց առջեւ: Վարագոյրին պատռուիլը՝ արքայութեան դուռին բացուիլն է Աստուծոյ ծարաւը

ունեցող մարդոց առջև: Վարագոյրին պատռուիլը՝ Աստուծոյ մուտք գործելն է մարդոց կեանքէն ներս:

Նախապէս հաւատացեալ մարդը կը կանգնէր (խորանի) վարագոյրէն ասդին՝ տաճարին մէջ, կամ տաճարին գաւիթը, եւ միայն քահանայապետը եւ այն ալ տարին միայն մէկ անգամ, կը մտնէր «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը՝ անասուններու արիւնով, *«Իր եւ ժողովուրդին անգիտութեամբ գործուած մեղքերուն փոխարէն՝ զոհի արիւնը մատուցանելու համար Աստուծոյ»* (Եբր 9.7), իսկ Քրիստոս «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը մտաւ իր սեփական արիւնով (Եբր 9.12), եւ կարելի դարձուց հաւատացեալ ամէն մարդու մուտք գործել հոն:

2.- Վարագոյրին պատռուիլը ցոյց կու տայ աւարտը Հին Կտակարանեան քահանայութեան եւ սկիզբը Նոր Կտակարանեան քահանայութեան:

3.- Չմոռնանք որ Յիսուս մեռաւ եւ վարագոյրը պատռուեցաւ ճիշդ այն վայրկեաններուն երբ քահանայապետը մտած էր Սրբութիւն Սրբութեանց, տարուան զոհը մատուցանելու համար: Հետեւաբար, վարագոյրին պատռուիլը ճիշդ զոհի մատուցման ժամանակ, ցոյց կու տայ Հին Կտակարանեան զոհին փոխարինուիլը Նոր Կտակարանեան Չոհով՝ Քրիստոսով:

4.- Վարագոյրը կարծէք արգելք մըն էր կամ պատ մըն էր որ կը բաժնէր իրարմէ մարդ եւ Աստուած (Եբր 9.8-9): Հիմա վարագոյրը պատռուած էր Քրիստոսի արիւնով եւ քանդուած էր մարդը Աստուծմէ բաժնող պատը:

5.- Վարագոյրը ցոյց կու տայ որ ճշմարտութիւն մը կար որ ծածկուած էր մարդոցմէ: Ուստի, վարագոյրին պատռուիլը, անոր ետին ծածկուած աստուածային ճշմարտութեան բացայայտումը կը խորհրդանշէ:

Յովհաննէս Ծործորեցի Մատթէոսի իր մեկնութեան մէջ տասը պատճառներ կը յիշէ թէ ինչո՞ւ վարագոյրը պատռուեցաւ: Անոնցմէ եօթն պիտի յիշեմ, իմաստային եւ ազատ թարգմանութեամբ.-

1) Վարագոյրը պատռուեցաւ, որովհետեւ պատռեցին Քրիստոսի մարմինին վարագոյրին կողը, որպէսզի իրականանայ Յիսուսի խօսքը որ ըսաւ.- *«Քանդեցէ՛ք այս տաճարը, եւ երեք օրէն ես պիտի վերաշինեմ զայն»* (Յհ 2.19): Արդ, ինչպէս գեղարդին խոցումներով սկսան անոր կողը պատռել, այնպէս ալ

տաճարին վարագոյրը (երկուքի) պատռուեցաւ, իբրեւ օրինակ այն երկու վտակներուն որ առատօրէն հոսեցան Յիսուսի կողէն, վերէն մինչեւ վար՝ խաչին պատուանդանը:

2) Վարագոյրը պատռուեցաւ որպէսզի ցոյց տայ թէ Աստուած պատռեց (առաւ) արքայութիւնը Իսրայէլացիներէն եւ զանհկատուաւ այնպիսի ժողովուրդի մը որ պտուղ կու տայ:

3) Վարագոյրը պատռուեցաւ ցոյց տալու համար որ տաճարին շունչը սպառած էր, այլ խօսքով՝ նախապատկերացնելու համար տաճարին կործանումը:

4) Ինչպէս քահանայապետը իր պատմութեանը պատռեց անօրէնութեամբ եւ մերկացաւ իր քահանայական պատիւէն, այնպէս ալ Հոգին պատռեց տաճարին վարագոյրը, նախ որպէսզի ցոյց տայ անոնց հպարտութիւնը, ինչպէս նաեւ առնելու անոնցմէ ամէն շնորհք:

5) Ինչպէս իր ամուսինը զօրեղապէս սիրող նորահարսը երբ լսէ իր ամուսինին մահուան լուրը, կը պատռէ իր երեսի զարդը՝ քողը, այնպէս ալ երբ տաճարը տեսաւ իր ժողովուրդին լրբութիւնը եւ երկնաւոր Փեսան դատապարտելն ու խաչին վրայ սպաննելը՝ պատռեց ինքնիր քողը:

6) Վարագոյրը ծածկոյթ է մարմինին եւ կը խորհրդանշէ այն քողը որ կար Հին Կտակարանի վրայ եւ անոր սպասաւորներուն սրտին վրայ, եւ այժմ պատռուեցաւ խաչովը Կուսորդիին՝ Յիսուսի:

7) Վարագոյրը վերէն վար պատռուեցաւ ցոյց տալու համար որ Խաչեալը (վերէն է) երկնային է: Պատռուածքը վերէն դէպի վար իջաւ որպէսզի պատռէ նախաստեղծին՝ Ադամին դատապարտութեան գիրը:¹

8.- Բողոքականեան որոշ ծայրայեղ հոսանքներ հիմնուելով Յիսուսի «ոեւէ մէկը վարդապետ մի՛ կոչէք», «ոեւէ մէկը հայր մի՛ կոչէք», «առաջնորդ մի՛ կոչուիք» խօսքերուն վրայ, կ'ըսեն՝ թէ պէտք չէ եկեղեցականները կոչել՝ հայր, վարդապետ կամ առաջնորդ: Ի՞նչ պէտք է պատասխանել նման առարկութեանց:

¹ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 601-602:

Նախ կարդանք Յիսուսի խօսքը իր ամբողջութեանը մէջ. «Դուք ռեւէ մէկը "վարդապետ" մի՛ կոչէք, որովհետեւ դուք բոլորդ եղբայրներ էք եւ մէկ ուսուցիչ ունիք: Երկրի վրայ ռեւէ մէկը "հայր" մի՛ կոչէք, որովհետեւ դուք մէկ հայր ունիք, որ երկինքի մէջ է: "Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք, որովհետեւ ձեր միակ առաջնորդը Քրիստոսն է» (Մտ 23.8-10):

Խօսք մը ճիշդ հասկնալու համար, պէտք է զայն դիտել իր շրջագիծին մէջ: Եթէ տուեալ խօսքին շրջագիծը քննենք, կը տեսնենք որ Քրիստոս կը խօսի Փարիսեցիներուն եւ Օրէնքի ուսուցիչներուն մասին որոնք փառքը սիրող մարդիկ էին եւ որոնք կը սիրէին կոչուիլ «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ»: Եթէ այս տուեալը նկատողութեան առնենք, պարզ կը դառնայ թէ ինչո՞ւ Յիսուս պատուիրեց «ռեւէ» մէկը չկոչել «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ»:

Յիսուս ըսել ուզեց որ «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ» պէտք չէ կոչել այնպիսի մարդիկ որոնք փառքը սիրող մարդիկ են, եւ որոնք կ'ուսուցանեն բայց իրենց ուսուցածը չեն կատարեր: Հայր պէտք չէ կոչել այնպիսի մարդիկ որոնք կը սիրեն «հայր» կոչուիլ բայց հայրութիւն չեն ըներ: Վերջապէս «առաջնորդ» պէտք չէ անուանել այն մարդիկը՝ որոնք իրենց հօտերը առաջնորդելու կամ արածելու փոխարէն իրենք զիրենք է որ կ'արածեն (Եզ 34.8): Այդպիսին էին Փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները:

Անդրադառնանք «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ» բառերուն առանձնաբար.-

1.- Երբ Յիսուս ըսաւ. «*մէկ ուսուցիչ ունիք*» կ'ականարկէր Սուրբ Հոգիին: «*մէկ ուսուցիչ*» բացատրութիւնը համազօր է ըսելու «մէ՛կ ճշմարիտ ուսուցիչ», «ճշմարտութիւնը ըսող մէ՛կ ուսուցիչ», այլ խօսքով՝ միայն մէ՛կ ուսուցիչ կայ որուն մօտ բացարձակ ճշմարտութիւնը կայ, եւ զոր կրնայ ուսուցանել զանիկա եւ այն ալ Սուրբ Հոգին է: Փարիսեցին եւ Օրէնքի ուսուցիչը կրնային սխալ բաներ ուսուցանել գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար, կրնային ճշմարտութիւնը չգիտնալ կամ գիտնալ եւ չյայտնել, կրնային ճշմարտութիւնը խեղաթիւրել կամայ թէ ակամայ: Այսպիսի բան չի կրնար պատահիլ Սուրբ Հոգիին հետ: Ան բացարձակ ճշմարտութիւնը ուսուցանող բացարձակ Ուսուցիչն է: Յիշեցէք Յովհաննէս առաքեալին խօսքը Սուրբ Հոգիին վերաբերեալ. «*Հոգին ինք կը ստրկեցնէ ձեզի ամէն*

բան, եւ կը ստրվեցնէ ճշմարիտը, եւ ո՛չ թէ ստույթիւնը» (Ա.Յհ 2.27): Յիսուս նաեւ Սուրբ Հոգին ներկայացուց իբրեւ ուսուցիչ, այլ խօսքով՝ իբրեւ յիշեցնող, ուսուցանող, ստրվեցնող, երբ ըսաւ. «Մխիթարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրս ձեզի պիտի դրկէ իմ անունովս, անհկա ձեզի ամէն ինչ պիտի ստրվեցնէ եւ յիշեցնէ ինչ որ ես ձեզի ըսի» (Յհ 14.26): Իսկ գլուխ մը անդին կ'ըսէ. «Բայց երբ գայ Մխիթարիչը, այսինքն Սուրբ Հոգին, անհկա ճշմարտութիւնը պիտի պատմէ եւ վկայէ իմ մասիս» (Յհ 15.26):

Կարելի չէ տառացիօրէն հասկնալ Յիսուսի խօսքը՝ «Ուել մէկը "վարդապետ" (ուսուցիչ) մի՛ կոչէք, որովհետեւ դուք մէկ ուսուցիչ ունիք», այլապէս՝ Քրիստոս ինքզինք հակասած պիտի ըլլայ, որովհետեւ ան խօսքը ուղղելով Նիկոդեմոսին կ'ըսէ. «Ղուն որ Իսրայէլի ժողովուրդին վրայ ուսուցիչ կարգուած էս» (Յհ 3.10): Եթէ մեր Տէրը «ուսուցիչ» կոչեց Նիկոդեմոսը որ Աստուծոյ խօսքին քարոզիչն ու Օրէնքին մեկնաբանն էր, ինչո՞ւ մերժել «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» կոչել այսօրուան Աստուծոյ խօսքին քարոզիչներն ու Օրէնքին մեկնաբանները՝ եկեղեցական դասը:

Ուրիշ օրինակ մը: Գործք Առաքելոց գիրքին մէջ կը կարդանք. «Անտիոքի եկեղեցիին մէջ մարգարէներ եւ ուսուցիչներ կային, ինչպէս՝ Բառնաբասը եւ Շմաւոնը, Կիրենացի Ղուկիոսը եւ Մանայէնը» (Գրծ 13.1): Եթէ Ղուկաս Անտիոքի եկեղեցիին մէջ ուսուցանող մարդիկը «ուսուցիչ» կը կոչէ, ինչո՞ւ մեր Բողոքական եղբայրները չեն ուզեր «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» կոչել այսօրուան եկեղեցիին մէջ ուսուցանող կղերները: Արդեօք այսօրուան եկեղեցին դադրած է Քրիստոսի եկեղեցին ըլլալէ: Կամ այսօրուան եկեղեցիին մէջ ուսուցանողները «ուսուցիչ» չեն նկատուիր, եւ եթէ չեն նկատուիր՝ ինչո՞ւ:

Պօղոս առաքեալ կը վկայէ որ «եկեղեցիին մէջ Աստուած բազմաթիւ անդամներ կարգեց՝ զանազան ծառայութեանց համար. նախ՝ առաքեալները, երկրորդ՝ մարգարէները, երրորդ՝ ուսուցանողները» (Ա.Կր 12.28, տե՛ս նաեւ Եփ 4.11): Եթէ Աստուծոյ կամքն է որ եկեղեցիին մէջ ուսուցանողներ ըլլան, արդեօք Աստուծոյ կամքը չէ՞ այդ ուսուցանողները «ուսուցիչ» կոչել:

Առաքեալը Գաղատացիներուն գրած իր նամակին մէջ կ'ըսէ. «Աստուծոյ խօսքին աշակերտութիւն ընողը իր ունեցած

բարիքներէն բաժին թող հանէ իր ուսուցիչին» (Գղ 6.6): Առաքեալը իր այս խօսքով կը պատուիրէ յարգանք տաճել եւ երախտապարտ ըլլալ Աստուծոյ խօսքը փոխանցող ուսուցիչներուն հանդէպ: Արդեօք յարգած կ'ըլլանք եւ մեր երախտապարտութիւնը յայտնած կ'ըլլանք եկեղեցականներուն հանդէպ երբ կը մերժենք զանոնք կոչել «ուսուցիչ», «հայր» կամ «առաջնորդ»:

Առաքեալը կը հաստատէ թէ *«Շամանակ պիտի գայ, երբ մարդիկ ականջ պիտի չկախեն առողջ վարդապետութեան, այլ իրենց սեփական ցանկութիւններուն համապատասխանող եւ զիրենք հաճոյացնող բաներու մասին խօսող ուսուցիչներ պիտի փնտռեն»* (Բ.Տմ 4.3): Եթէ առաքեալը սուտ ուսուցիչները «ուսուցիչ» կը կոչէ, որքան աւելի ուսուցիչ պէտք է կոչել ճշմարտութեան քարոզիչները: Յակոբոս առաքեալ նաեւ Աստուծոյ խօսքին քարոզիչները կը կոչէ ուսուցանող՝ ըսելով. *«Մենք՝ ուսուցանողներս աւելի խստութեամբ պիտի դատուինք»* (Յկ 3.1):

2.- Գալով երկրորդ խօսքին՝ *«Ոեւէ մէկը հայր մի՛ կոչէք»*, դարձեալ, կարելի չէ բառացիօրէն հասկնալ, այլապէս՝ Քրիստոս ինքզինք հակասած պիտի ըլլայ, որովհետեւ ինքն իսկ գործածեց «հայր» բառը երկրաւոր հայրերուն համար (Մտ 7.9): Մեր Տէրը պատմած ատեն աղքատ Ղազարոսին եւ մեծահարուստին առակը, ցոյց տուաւ թէ ինչպէս դժոխք նետուած մեծահարուստը կ'աղաղակէր ըսելով. *«Հա՛յր Աբրահամ, ողորմէ՛ ինձի»* (Ղկ 16.24): Հոս Աբրահամ հայր կը կոչուի: Պօղոս առաքեալ նաեւ Աբրահամը կը կոչէ բոլորիս հայրը (Հռ 4.16):

Առաքեալը յստակօրէն ցոյց կու տայ որ մեր երկրաւոր հայրերը պէտք է «հայր» կոչել երբ կ'ըսէ. *«Երկրաւոր հայրերը մեզ կը իրատեն միայն կարճ ժամանակ մը»* (Եբր 12.10): Եզիպտոսէն ելլող իր նախահայրերուն մասին խօսելով՝ կ'ըսէ. *«Եղբայրնե՛ր, մի՛ մոռնաք որ Եզիպտոսէն ելլող մեր հայրերը բոլորն ալ անպին առաջնորդութեան եւ պահպանութեան տակ էին»* (Ա.Կր 10.1):

Հետաքրքրական է նաեւ նկատի առնել որ Պօղոս առաքեալ ինքզինք նաեւ քանի մը առիթներով «հայր» կը կոչէ: Փիլիմոնին ուղղած իր նամակին 10-րդ համարին մէջ կ'ըսէ. *«Կ'աղաչեմ Քրիստոսով իմ զաւակիս՝ Ոնեսիմոսին համար, որուն հոգեւոր հայր եղայ բանտարկուած վիճակովս»*: Իսկ Կորնթացիներուն

ուղղած իր առաջին նամակին մեջ կը հաստատէ. «Նոյնիսկ եթէ քիրաւոր դաստիարակներ ունենաք՝ ձեզ Քրիստոսի առաջնորդելու համար, բայց ինձմէ զատ հայր չէք կրնար ունենալ, որովհետեւ ե՛ս էի որ Աւետարանին քարոզութեամբ ձեզի հայր եղայ՝ որպէսզի Քրիստոս Յիսուսի պատկանիք» (Ա.Կր 4.15): Իսկ այլուր կ'ըսէ. «Շատ լաւ գիտէք, թէ ճիշդ ինչպէս հայր մը կը վերաբերի իր զաւակներուն հետ՝ այնպէս ձեզմէ իւրաքանչիւրը քաջալերեցինք ու մխիթարեցինք» (Ա.Թս 2.11):

Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ ըսաւ. «Մէկ հայր ունիք, որ երկինքի մէջ է»: Ան ըսել ուզեց որ միայն մէ՛կ հայր կայ որ իսկական հայր է եւ այն ալ երկնաւոր Հայրը ինքն է: Հայր մը՝ որ կը կարեկցի ինկածին ու թշուառին: Հայր մը՝ որ կը գուրգուրայ օրէնքի լուծին տակ հիւծողներուն վրայ: Հայր մը՝ որուն աչքը կը հսկէ իր զաւակներուն վրայ՝ ազատագրելու համար զանոնք իրենց դժբախտութիւններէն: Այսպիսին չէին Փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները: Անոնք իրենց հետեւորդները ազատագրելու փոխարէն Օրէնքի լուծէն, ընդհակառակը, զանոնք Մովսիսական Օրէնքի լուծին ստրուկները կը դարձնէին: Անոնք փոխանակ կարեկցէին հիւանդին ու ինկածին, ընդհակառակը, զանոնք Աստուծոյ կողմէ հարուածուած կամ պատժուած կը սեպէին եւ այդ ձեւով, ա՛լ աւելի կը տրտմեցնէին անոնց հոգիները:

Ահաւասիկ այսպիսի մարդիկն են որ պէտք չէ հայր կոչել: Բայց այն հովիւները որոնք աստուածային գրութեան ու կարեկցութեան ներկայացուցիչներն են, զանոնք պէ՛տք է հայր կոչել: Պէտք չէ՞ հայր կոչել այն հոգեւոր հովիւր որ Մովսէս մարգարէին նման կը նախընտրէ իր անունը ջնջուած տեսնել Կենաց Գիրքէն քան ջարդուած տեսնել իր հօտը: Պէտք չէ՞ հայր կոչել այն հովիւր որ Պօղոս առաքեալի նման «մօր մը պէս երկունքի ցաւ» կը քաշէ իր հաւատացեալներուն համար, «մինչեւ որ Քրիստոսի հարազատ պատկերը» դառնան անոնք (Գղ 4.19): Պէտք չէ՞ հայր կոչել Եզրաս քահանային պէս մէկը, որ արցունք կը թափէր իր ժողովուրդին գործած մեղքերուն համար (Եզր 10.1) եւ որ իր կեանքին նպատակ դարձուցած էր Աստուծոյ պատուիրանները գործադրել եւ ժողովուրդն ալ մղել անոնց գործադրութեան (Եզր 7.10):

3.- Կ'անցնինք վերջին խօսքին՝ «*Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք, որովհետև ձեր միակ առաջնորդը Քրիստոսն է*»: Բացարձակ իմաստով, այո՛, մեր միակ առաջնորդը, կամ մեր փրկութեան միակ առաջնորդը Քրիստոս ինքն է: Այս տողը նախորդ երկու տողերեն տարբեր է եւ այդ տարբերութիւնը մեր ուշադրութենէն պետք չէ վրիպի: Առաջին երկուքին մէջ Յիսուս կ'ըսէ. «*ոեւէ մէկը վարդապետ մի՛ կոչէք*», «*ոեւէ մէկը հայր մի՛ կոչէք*», իսկ երրորդին մէջ Յիսուս չ'ըսեր «*ոեւէ մէկը առաջնորդ մի կոչէք*», այլ կ'ըսէ՝ «*Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք*»:

«Մի՛ կոչէք» ըսելը տարբեր է, «մի՛ կոչուիք» ըսելը՝ տարբեր: Երբ Յիսուս կ'ըսէ. «*Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք*», ըսել կ'ուզէ, որ ոեւէ մարդ ինքզինք թող չկարծէ փրկութեան առաջնորդ: Մէկը թող չխորհի թէ ի՛նքն է որ մարդիկը փրկութեան կ'առաջնորդէ, ի՛նքն է որ մարդոց կեանքերը կը փոխէ, ի՛նքն է որ մարդոց սիրտերը կը նորոգէ: Այս բոլորը ընողը Տէրը ի՛նքն է: Ղուկաս կը հաստատէ որ Տէրը ի՛նքն էր որ «*փրկուածներուն թիւը կ'աւելցնէր*» (Գրծ 2.47):

Վերջապէս, ըսենք նաեւ որ «*Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք*» բառերը եւս կարելի չէ բառացիօրէն ըմբռնել: Յիսուս ինքն իսկ ըսաւ. «*Ձեր մէջէն ամենէն մեծը թող ամենէն պզտիկին պէս ըլլայ, եւ առաջնորդը՝ սպասաւորին պէս*» (Ղկ 22.26): Յիսուսի այս խօսքով, կը հաստատուի վերեւ մեր ըսածը: Իսկական առաջնորդը պետք է ինքզինք փրկութեան ու ճշմարտութեան սպասաւորը նկատէ, եւ ո՛չ թէ փրկութեան ու ճշմարտութեան առաջնորդը:

Պօղոս առաքեալ քանի մը առիթներով եկեղեցւոյ ղեկավար դէմքերը «առաջնորդ» կը կոչէ: Ան կ'ըսէ. «*Յիշեցէ՛ք ձեր առաջնորդները, որոնք Աստուծոյ խօսքը բերին ձեզի*» (Եբր 13.7): Նոյն գլուխին մէջ դարձեալ կը կարդանք. «*Մտի՛կ ըրէք ձեր առաջնորդներուն խօսքը, որովհետև անոնք անքուն կը հսկեն ձեր հոգիներուն համար, գիտնալով՝ որ հաշիւ պիտի տան ձեզի համար*» (Եբր 13.17): Ի վերջոյ, Թեսալոնիկեցիներուն գրած իր առաջին նամակին մէջ կը հաստատէ. «*Տիրոջ կողմէ՛ ձեզի առաջնորդ կարգուած ըլլալով՝ կը խրատեն ձեզի*» (Ա.Թս 5.12):

Կ'ուզեմ աւարտել հետեւեալ կարեւոր մատնանշումով.-

Բողոքականներ իրենց հայրերը «հայր» չե՞ն կոչեր: Վստահաբար կը կոչեն: Բայց եթէ երբեք անոնք կը մերժեն

եկեղեցականը «վարդապետ», «հայր» կամ «առաջնորդ» կոչել, ո՛չ թե որովհետեւ մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի խօսքին կը հետեւին կամ կը հնազանդին, այլ պարզապէս որովհետեւ կը մերժեն եկեղեցական իշխանութիւնը:

Եթէ երբեք մեր ընտանիքներուն հայրերը կարելի է «հայր» կոչել, որքա՛ն աւելի կարելի է «հայր» կոչել Աստուծոյ Ընտանիքին՝ եկեղեցիին այն հովիւները՝ որոնք Քրիստոսի կողմէ կարգուած են հայր ըլլալու եւ հայրութիւն ընելու Իր եկեղեցիին՝ իր մարմինին անդամներուն:

9.- Մենք ընդհանրապէս կ'ըսենք որ հոգիով հարուստներն են որ երկինքի արքայութիւնը պիտի ժառանգեն, ուստի, ի՞նչպէս պետք է հասկնալ Քրիստոսի խօսքը որ կարծէք «հակառակը» կ'ըսէ. *«Երանի՛ հոգիով աղքատներուն, որովհետեւ անոնց է երկինքի արքայութիւնը»* (Մտ 5.3): Որո՞նք են հոգիով աղքատները:

1.- Ս. Գրիգոր Տաթևացի կ'ըսէ. *«Հոգեւոր աղքատութիւնը հրաժարիլն է աշխարհէն, այսինքն՝ մարմնական հեշտութեանց սերէն, փարթամութեանց սերէն եւ փառամոլութենէն, որովհետեւ այս երեքն են որ կը պարունակեն աշխարհիս սերը: Հոգիով աղքատ են անոնք՝ որոնք չեն փնտրեր հեշտախտութիւնը (ցանկասիրութիւնը, վաւաշտութիւնը): Հոգիով աղքատները խոնարհներն են որոնք երկիւղալից են: Եւ հոգիով աղքատները մարմնապէս աղքատներն են, որոնք ոչինչ ունին եւ ամէն ինչ ունին»²*

2.- Հոգիով աղքատները անոնք են՝ որոնց հոգիներն ու սիրտերը ծարաւ են Աստուծոյ, եւ որոնք զօրեղապէս կը ցանկան Աստուծոյ ներկայութեան: Հոգիով աղքատ եւ Աստուծոյ ներկայութեան սաստիկ ծարաւը ունեցող մարդ մը չէ՞ր որ ասկէ շուրջ երեք հազար տարիներ առաջ ըսաւ. *«Ինչպէս եղջերուն ջուրի փտակներուն կը փափաքի, այնպէս ալ իմ անձս քեզի՛ կը փափաքի, ո՛վ Աստուած: Հոգիս ծարաւի է Աստուծոյ, կենդանի Աստուծոյն. ե՛րբ պիտի գամ ու երեւնամ Աստուծոյ առջեւ»* (Սղ 42.1-2):

² Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 583:

3.- Հոգիով աղքատները նաև այն արդար մարդիկն են՝ որոնք տառապած ու չարչարուած մարդիկ եղած են: Ասիկա հասկնալու համար պէտք է յիշել որ Աստուածաշունչ մատեանին մէջ յաճախ Աստուծոյ մարդիկը կոչուած են, «աղքատ», «տնանկ», «տառապած» եւայլն: Մտաբերեցէք Դաւիթ մարգարէին խօսքը. *«Թէեւ ես աղքատ ու տնանկ եմ, սակայն Տէրը հոգ կը տանի ինձի»* (Սղ 40.17): Դաւիթ մարգարէն ո՛չ աղքատ էր եւ ո՛չ ալ տնանկ, բայց ահաւասիկ ինքզինք իբր այդպիսին կը բնութագրէ, ցոյց տալու համար որ ինք Աստուծոյ չարչարուած ու «աղքատ» զաւակներուն շարքին կը պատկանի:

4.- Տակաւին, հոգիով աղքատները այն մարդիկն են՝ որոնք կը խոստովանին իրենց անատակութիւնը՝ Չարին կամ չարասէր մարդոց յարձակումներուն դիմաց իրենք զիրենք պաշտպանելու, եւ ուստի, Աստուծոյ օգնութեան կարիքը կը զգան եւ զԱստուած օգնութեան կը կանչեն: Օրինակ, Դաւիթ մարգարէն իր թշնամիներուն ձեռքը չիյնալու համար կ'աղօթէ ըսելով. *«Ելի՛ր, ո՛ւր Տէր, անոր առջեւ ինձի օգնութեան հասիր, զանհկա գետի՛նը զարկ: Քու սուրովդ փրկէ անձս ամբարիշտներէն»* (Սղ 17.13, տե՛ս նաև 22.19, 33.20, Գրծ 26.22) եւայլն:

5.- Դարձեալ, հոգիով աղքատները անոնք են՝ որոնք կ'անդրադառնան իրենց հոգեւոր աղքատութեան: Ինչպէս ծարաւ չզգացողը ջուրին չի դիմեր, այնպէս ալ հոգիով աղքատ չզգացողը՝ չի դիմեր իսկական Գանձին՝ Քրիստոսի, անով հարստացնելու համար իր հոգին: Ան որ չ'անդրադառնար իր հոգեւոր աղքատութեան՝ քայլ չ'առնէր դէպի Աստուած: Գրիչ մը ըսած է. *«Հոգիով աղքատը այն խոնարհ մարդն է որ կը ճանչնայ իր անարժանութիւնն ու անկարողիւնը, եւ խոնարհաբար կ'ընդունի Քրիստոսի փրկութեան ձրի շնորհքը»:*

6.- Եւ դեռ, Հոգիով աղքատները անոնք են՝ որոնք կապուած չեն իրենց ունեցուածքներուն, եւ ռեւէ ատեն երբ լսեն Քրիստոսի կոչը ձգելու այսինչ կամ այնինչ բանը՝ կրնան իսկոյն ընդառաջել: Հարուստ երիտասարդը կապուած էր հարստութեան: Ան հարստութիւն ունէր եւ հարստութիւնն ալ զինք ունէր, ճիշդ անոր համար ալ, չկրցաւ ընդառաջել Քրիստոսի հրաւերին եւ բաժնուիլ իր ունեցուածքէն (Մտ 19.21-22):

7.- Ի վերջոյ, հեղինակ մը կը բացատրէ որ հոգիով աղքատները իրենց անարժանաւորութեան գիտակցող մարդիկն

են: Անոնք այն մարդիկն են՝ որոնք թափուր են հոգեւոր ամեն առաւելութենէ եւ կը խոստովանին իրենց հոգեւոր կարօտութիւնը: Առանց նման խոստովանանքի՝ կարելի չէ օգտուիլ Քրիստոսի առատաբաշխութենէն:

Նոյն հեղինակը կը շարունակէ ըսելով. *«Դանիէլին կողմէ գուշակուած, Հրեաներուն կողմէ սպասուած, Յովհաննէս Մկրտիչին կողմէ քարոզուած եւ Յիսուսի կողմէ "մօտ" յայտարարուած արքայութիւնն է զոր պիտի ժառանգէին, ո՛չ թէ մեծամեծները կամ ազնուականները, ո՛չ թէ իրենք զիրենք արդար նկատող Փարիսեցիները, որոնք իրենց անձերը արժանի կը համարէին արքայութիւն մտնելու եւ լաւ դիրք գրաւելու այդտեղ, այլ անոնք՝ որոնք աղքատ էին հոգիով, այլ խօսքով անոնք՝ որոնք իրենք զիրենք անարժան կը զգային արքայութիւն մտնելու»:*

Արդարեւ, Քրիստոս չ'արդարացներ մէկը որ ինքզինք արդար կը սեպէ: Չի հարստացներ անձ մը որ ինքզինք հոգիով աղքատ չ'զգար: Չ'արժանացներ արքայութեան այնպիսի մարդիկ որոնք չեն խոստովանի իրենց անարժանաւորութիւնը:

10.- Ինչո՞ւ Յիսուս երեսուն տարեկանին սկսաւ առաքելութեան:

Քրիստոս պէտք էր գործադրէր Մովսիսական ամբողջ Օրէնքը որպէսզի կարենար ազատագրել Եբրայեցիները եւ մեզ Օրէնքի «անէծքէն», եւ որովհետեւ Մովսէսի ձեռքով տրուած աստուածային հրահանգ էր որ տաճարի ծառայութեան նուիրուած անձը կամ քահանայն պէտք էր երեսուն տարիքը բոլորած կամ թեւակոխած ըլլար՝ ճիշդ անոր համար ալ Քրիստոս երեսուն տարեկանին սկսաւ իր առաքելութեան, ինչպէս Ղուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք. *«Յիսուս շուրջ երեսուն տարեկան էր, երբ իր գործունէութեան սկսաւ»* (Ղկ 3.23):

Մովսէսի ձեռքով տրուած աստուածային այդ հրահանգը կը գտնենք Թուոց գիրքին մէջ: Աստուած Մովսէսին կ'ըսէ. *«Ղեւիի որդիներէն երեսուն տարեկանէն վեր մինչեւ յիսուն տարեկանը, վկայութեան խորանին մէջ ծառայութիւն ընելու համար գունդին մէջ մտնողը համրէ»* (Թւ 4.2-3): Քիչ մը անդին, դարձեալ Աստուած կ'ըսէ. *«Երեսուն տարեկանէն վեր մինչեւ յիսուն*

տարեկանը համրէ, բոլոր անոնք որ վկայութեան խորանին մէջ ծառայութիւն ընելու համար կրնան մտնել» (Թւ 4.23, տե՛ս նաեւ 29, 39, 43, 47 համարները):

Եբրայական մտածողութեան մէջ երեսուն տարիքը կատարելութեան տարիքն է: Երեսուն տարիքը լրացուցած անձը միայն կրնար որոշ պատասխանատուութիւններ յանձն առնել: Չմոռնանք որ Յովհաննէս Մկրտիչ ինք եւս երեսուն տարեկանին սկսաւ իր առաքելութեան:

11.- Ինչո՞ւ Աստուած կիզող օձերով հարուածեց մանանայի համար տրտնջացող Բարայէլացիները փոխանակ ուրիշ բանով մը հարուածելու զանոնք (Թւ 21.4-9):

Ս. Գրիգոր Տաթևացի կը թուէ երկու պատճառներ.-

1.- Համաձայն Փիլոնի, օձը ցանկութեան խորհրդանիշ է որ ցանկացող ժողովուրդը կը «սատկեցնէր», անոնց գործերուն համաձայն պատուհասելով զանոնք:

2.- (Աստուած կիզող օձերով հարուածեց տրտնջացող Բարայէլացիները), որովհետեւ ան հող տուաւ օձին իբրեւ կերակուր եւ օձը չտրտնջաց, իսկ Բարայէլացիներուն մանանայ տուաւ երկինքէն եւ անոնք տրտնջացին եւ սնտոյի բան նկատեցին զանիկա, անոր համար ալ Աստուած բարկացաւ եւ հարուածեց զանոնք:

Կարծէք Գրիգոր Տաթևացի ըսել կ'ուզէ կամ կ'ուզէ ցոյց տալ մեզի, որ չտրտնջացող օձը աւելի լաւ է քան ամէն բանի համար տրտնջացող մարդը: Աստուած չտրտնջացող օձերով հարուածեց տրտնջացող մարդիկը, որպէսզի ցոյց տայ անոնց, տրտնջացողին նուաստութիւնը չտրտնջացող օձէն:

Փոխանակ մարդը իր ոտքին տակ առնելու օձը եւ ճզմելու զանիկա, ահաւասիկ օձը ի՛նք, մարդուն ոտքը խայթելով կը տապալէ եւ «կը ճզմէ» զանիկա:

12.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Ինչպէս Մովսէս պղինձէ օձը բարձրացուց անապատին մէջ, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին պէտք է բարձրանայ, որպէսզի անոր հաւատացողը յաւիտենական կեանք ունենայ»* (Յհ 3.14-15, Թւ 21.9): Ինչո՞ւ

Քրիստոս բաղդատական մը կը կատարէ իր անձին եւ Մովսէսի կողմէ անապատին մէջ բարձրացուած օձին միջեւ:

4-րդ դարու հեղինակ՝ Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի հայրապետ կ'ըսէ. «(Քրիստոս բաղդատական մը կը կատարէ իր անձին եւ Մովսէսի կողմէ անապատին մէջ բարձրացուած օձին միջեւ), որովհետեւ, ինչպէս անապատին մէջ բարձրացուած պղինձէ օձը կը բուժէր եւ կը փրկէր մարդիկը օձերուն խայթոցներէն, այնպէս ալ խաչը մեզ կը փրկէ Օրէնքի անէծքէն զորս կոտրեցինք, եւ զոր վերածուեցաւ կիզող ու խայթող օձի:

Թէպէտ խաչեալ Քրիստոսը բաղդատուեցաւ կիզող եւ սպաննիչ պղինձէ օձին հետ, այսուհանդերձ, Քրիստոս չի կրեր իր մէջ օձի թոյն, ընդհակառակը, ան թոյնէն կը փրկէ: Ինչպէս Քրիստոս մեղաւորներու մարմինին նման մարմին առաւ, առանց սակայն մեղքը առնելու իր մէջ, (նոյնպէս ալ պղինձէ օձին նման վեր բարձրացուեցաւ առանց սակայն անոր թոյնը առնելու իր մէջ):

Տակաւին, (Քրիստոս օձի հետ բաղդատուեցաւ), որովհետեւ ինչպէս օձը անէծքի ենթակայ եղաւ, նոյնպէս ալ Քրիստոս անէծք եղաւ, մեզ ազատագրելու համար անէծքէն եւ մտցնելու համար իր աստուածային փառքին մէջ»:

Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի կը շարունակէ ըսելով. «Եթէ ձողի վրայ բարձրացուած պղինձէ օձը կրնար բժշկել հաւատքով իրեն նայող մարդիկը, մարմնացեալ եւ խաչեալ Աստուածորդին չի՞ կրնար փրկել մարդիկը:

Անցեալին կեանքը փայտերու միջոցով կու գար: Օրինակ, Նոյի ժամանակ, Նոյի եւ հետը եղողներուն կեանքը պահուած էր փայտին (տապանին) մէջ: Մովսէսի օրերուն, կարմիր ծովէն անցնիլը փայտի մը հարուածով եղաւ: Եթէ Մովսէսին գաւազանը զօրութիւն ունէր, Փրկիչին խաչը զօրութիւն չունի՞ »:

Ընդհանրական Եկեղեցոյ հայրերէն, 3-րդ դարու հեղինակ՝ Որոգինէս, կը հաստատէ որ Յիսուս մարդիկը սիրելուն համար եւ իր Հօրը հնազանդելու համար կամովին խաչ բարձրացաւ. իր խաչ բարձրացումով, խորքին մէջ, խաչուողը, անշարժութեան դատապարտուողը եւ իր իշխանութիւնը կորսնցնողը եղաւ Սատանան ի՛նք եւ ոգեղէն աշխարհի իշխանութիւններն ու պետութիւնները իրենք (Կդ 2.15): Որոգինէս կը բացատրէ որ ձողի

վրայ բարձրացուած օձը մէկ կողմէն կը ներկայացնէ մեր մեղքերը շակած Յիսուսը, իսկ միւս կողմէն, կը ներկայացնէ այն «հին օձը» (Սատանան) որուն գամեց Յիսուս իր խաչով եւ որմէ իլեց այն իշխանութիւնը որ կը բանեցնէր հաւատացեալներուն վրայ: Հաւանաբար, Որոգինէսի ըսել ուզածը այն է՝ որ պղինձէ օձին ձողի վրայ բարձրացումը, կը նախապատկերացնէր Սատանային գամուիլը, «մեռցուիլը», խաչով պարտուիլը:

Ս. Գրիգոր Տաթևացի խօսելով պղինձէ օձին ձողի մը վրայ բարձրացումին եւ Քրիստոսի խաչ բարձրանալուն մասին, տասը կէտեր կը յիշէ, որոնցմէ եօթը հատը պիտի յիշեմ.-

1.- Ինչպէս օձը ձողին վրայ բարձրացուեցաւ, այնպէս ալ մեր Տէրը խաչ բարձրացաւ:

2.- Ով որ պղինձէ օձին նայէր կը բժշկուէր, եւ ով որ հաւատայ Խաչեալին՝ կը բժշկուի Օձին մահաբեր թոյնէն:

3.- Պղինձէ օձը կ'ապրեցնէր եւ կը փրկէր իր թշնամիները՝ մարդիկը, եւ կը սատկեցնէր իր (ազգակիցները)՝ օձերը, իսկ մեր Տէրը կ'ապրեցնէր եւ կը փրկէր իր ազգակիցները՝ մարդիկը, եւ կը հալածէր Սատանան:

4.- Պղինձէ օձը ոսկետեսակ էր, իսկ Տիրոջ մարմինը աստուածատեսակ փառքով եւ ներգործութեամբ էր:

5.- Պղինձէ օձը անփուտ (չփտող) էր, իսկ Քրիստոսի մարմինը անապական է:

6.- Պղինձէ օձը առանց դառնութեան եւ առանց թոյնի էր, իսկ մեր Տէրը առանց մեղքերու դառնութեան էր:

7.- Մեռած օձը՝ օձեր կը սպաննէր եւ հարուածուածները կ'ապրեցնէր, իսկ մեր Տէրը իր մեռած մարմինով՝ մեղքը կը մեռցնէր եւ իր կենդանի աստուածութեամբը մարդիկը կը կենսագործէր:³

Անապատին մէջ պղինձէ օձին բարձրացումին նպատակը մարդիկը մահէն ազատելն էր, Քրիստոսի ալ խաչ բարձրացումին նպատակը մարդիկը փրկելն էր մահէն, յաւիտենական մահէն:

Ինչպէս անապատին մէջ պղինձէ օձին բարձրացումը Մովսէսի կատարած վերջին հրաշալի գործն էր, կամ ըսենք, վերջին հրաշքն էր, այնպէս ալ Քրիստոսի խաչ բարձրացումը, վերջին բանն էր որ Աստուած կրնար ընել մարդոց փրկութեան

³ Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 386-387:

համար: Խաչուելէն ու մեռնելէն աւելի Աստուած ի՞նչ պէտք է ընէր կամ ի՞նչ կրնար ընել:

Ս. Օգոստինոս կ'ըսէ. «Օձին խայթոցը մահացու է, իսկ Տիրոջ մահը՝ կենդանացնող: Եթէ օձին նայիս՝ օձը կը կորսնցնէ իր իշխանութիւնը: Ի՞նչ ըսել կ'ուզեմ: Ըսել կ'ուզեմ, որ եթէ մահուան նայիս՝ մահը կը կորսնցնէ իր իշխանութիւնը: Բայց որո՞ւ մահուան պէտք է նայիլ: Քրիստոսի՝ մահուան: ԿԵԱՆՔԻՆ (այսինքն՝ Քրիստոսի մահով) մահը մահացաւ: ԿԵԱՆՔԻՆ մահը՝ «մորթեց» մահը: ԱՌԱԻԵԼ ԿԵԱՆՔԸ կլանեց մահը (Ա. Կր 15.54): Մահը լուծուեցաւ Քրիստոսի մարմինին մէջ»⁴:

13.- Ի՞նչ ցոյց կու տան կամ ի՞նչ կը խորհրդանշեն մոգերուն կողմէ մանուկ Յիսուսին բերուած ընծաները՝ ոսկին, կնդրուկը եւ գմուռը (Մտ 2.11):

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Ոսկին կը խորհրդանշէ՝ թագաւորութիւն, կնդրուկը՝ քահանայութիւն, իսկ գմուռը՝ մարդկութիւն կամ մարմնաւորութիւն: Հետեւաբար, մոգերը իրենց նուիրած ընծաներով, նորածին Փրկիչին թէ՛ թագաւոր, թէ՛ քահանայապետ, եւ թէ՛ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուած ըլլալն է որ կը ծանուցէին ամբողջ աշխարհին»:

Փորձենք արագ կերպով լոկ քանի մը համարներ յիշել որոնք ցոյց կու տան Քրիստոսի թէ՛ թագաւոր, թէ՛ քահանայապետ եւ թէ՛ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուած ըլլալու իրողութիւնը:

1.- Ոսկին խորհրդանշէ է թագաւորութեան: Քրիստոսի թագաւոր ըլլալուն վերաբերեալ կը կարդանք. «Անոնք Գառնուկին դէմ պիտի պատերազմին, բայց Գառնուկը պիտի յաղթէ անոնց, որովհետեւ ի՛նքն է տէրերուն Տէրը եւ թագաւորներուն Թագաւորը» (Յյտ 17.14): Երկու գլուխ անդին կը կարդանք. «Անոր պատմուճանին եւ ազդրին վրայ գրուած էր՝ թագաւորներու Թագաւոր եւ տէրերու Տէր» (19.16): Յիսուսի ծնունդին առիթով Երուսաղէմ եկող մոգերը նաեւ ծնեալ Փրկիչը կոչեցին թագաւոր (Մտ 2.2): Զայն թագաւոր կոչեց Նաթանայէլ առաքեալը (Յհ 1.49): Անուղղակիօրէն զայն թագաւոր կոչեց Պիղատոս (27.11): Պօղոս եւ Շիղա քննադատուեցան որովհետեւ

⁴ St. Augustine, on the Gospel of St. John, tractate 12.11:

կը ճանչնային եւ կը յայտարարէին Յիսուսը իբրեւ թագաւոր (Գրծ 17.7):

Թագաւորներուն ոսկի նուիրելը՝ սովորական երեւոյթ էր անցեալին: Բայց նաեւ պէտք է գիտնալ, որ անցեալին ո՛չ միայն թագաւորներուն կը նուիրուէր ոսկի, այլեւ անոնց որդիներուն՝ երբ անոնք ծնէին: Հետեւաբար, մոզերը ոսկի նուիրելով Յիսուսի, ո՛չ միայն անոր թագաւոր ըլլալն է որ ընդունեցին, այլեւ՝ անոր Թագաւորի զաւակ ըլլալը: Արդարեւ, Հայրն Աստուած ի՛նքն ալ թագաւոր է:

2.- Կնդրուկը խորհրդանիշ է քահանայութեան: Քրիստոսի քահանայ կամ քահանայապետ ըլլալուն վերաբերեալ կը կարդանք. *«Քրիստոս ամէն ինչով պէտք էր իր "եղբայր"ներուն նման ըլլար, որպէսզի կարենար ողորմած եւ վստահելի քահանայապետ մը ըլլար Աստուծոյ քով, Աստուծոյ ժողովուրդին մեղքերը քաւելու համար»* (Եբր 2.17): Քիչ մը անդին, առաքեալը կ'ըսէ. *«Հիմա երկինքի սրբարանը մտած մեծ քահանայապետ մը ունինք»* (Եբր 4.14): Առաքեալը զՔրիստոս կը կոչէ «յաւիտենական քահանայապետ» (Եբր 6.20), Մէկը՝ որուն քահանայութիւնը, անվախճան ըլլալով՝ *«կրնայ վերջնականապէս փրկել անոնք որոնք իր միջոցաւ Աստուծոյ կու գան, որովհետեւ միշտ կենդանի ըլլալով՝ տեսաբար բարեխօս կ'ըլլայ անոնց համար»* (7.24-25, տե՛ս նաեւ 26-28 համարները, եւ 8.1):

3.- Վերջապէս, գմուռը խորհրդանիշ է մարդկութեան, մարդեղութեան: Մեր Տիրոջ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուածը ըլլալու հարցին գծով, Յովհաննէս կը վկայէ. *«Եւ Բանը մարդ եղաւ եւ մեր միջեւ բնակեցաւ, եւ մենք տեսանք անոր փառքը. փառքը Միածինին, որ Հօրմէն եկաւ՝ շնորհքով եւ ճշմարտութեամբ լեցուն»* (Յհ 1.14): Պօղոս յատկանշական բառերով եւ զօրեղապէս կ'արտայայտուի Աստուծոյ Որդիին մարդեղացումին վերաբերեալ ըսելով.-

*«Ահերքելիօրէն մեծ է աստուածպաշտութեան խորհուրդը,
որովհետեւ*

*Աստուած մարմինով երեւցաւ,
եւ հոգիով արդարացաւ,
հրեշտակներուն յայտնուեցաւ,
ազգերուն մէջ քարոզուեցաւ,
աշխարհի մէջ հաւատացուեցաւ,*

փառքով երկինք բարձրացուեցաւ» (Ա.Տմ 3.16, տե՛ս նաեւ Ա.Յհ 4.2-3, Բ.Յհ 7):

Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի տուած բացատրութեան հետ, Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին բացատրութիւնը եւս գրեթէ նոյնն է: Ան կ'ըսէ. *«Ոսկին կ'ընծայէին երկրաւոր թագաւորի, կնդրուկը՝ Աստուծոյ, իսկ զմուտը՝ կը պատկերացնէ ապագային (Քրիստոսի) մեռնելու իրողութիւնը»*⁵

Երբ Շնորհալի Հայրապետ կը հաստատէ. *«Ոսկին կ'ընծայէին երկրաւոր թագաւորի»*, հարկաւ պարզապէս Քրիստոսի ժամանակ եղած նման սովորութեան մը ակնարկութիւն չէ որ կ'ընէ, այլ միաժամանակ Քրիստոսի անձին մասին է որ վկայութիւն մը կու տայ, եւ այդ վկայութիւնը այն է, թէ Քրիստոս որ երկինքի թագաւորն էր, իր ծնունդով եղաւ նաեւ երկրի թագաւորը, կամ աւելի ճիշդ, ան եղաւ թագաւորը բոլոր անոնց՝ որոնք պիտի գային եւ անդամագրուէին իր թագաւորութեան:

Իսկ երբ Շնորհալի Հայրապետը կը հաստատէ թէ *«կնդրուկը Աստուծոյ կը նուիրեն»*, անշուշտ հակասած չ'ըլլար Զարեհ Սրբազանի տուած բացատրութեան, որ կ'ըսէր *«կնդրուկը քահանայութեան խորհրդանիշ է»*: Չմոռնանք որ անցեալին ինչպէս Աստուած ունէր իր քահանաները, այնպէս ալ չաստուածները ունէին իրենց քուրմերը (այսօրուան բառով՝ քահանաները): Մէկը (քահանան) կ'ըլլար նուիրողը, իսկ միւսը (Աստուած) նուիրուածը ընդունողը: Բայց հետաքրքրականը Քրիստոսի պարագային այն է՝ որ ան թէ՛ նուիրողն է եւ թէ՛ նուիրուածը ընդունողը: Այլ խօսքով, Քրիստոս քահանայապետ ըլլալով՝ կնդրուկ կը նուիրէ Աստուծոյ, իսկ Աստուած ըլլալով՝ նուիրուած կնդրուկը կ'ընդունի:

Հարցին մօտենանք տարբեր անկիւնէ մը նաեւ: Քահանան ինքն ալ կնդրուկ չ'ընդունիր ուրիշին կողմէ, այլ խօսքով, այսօր չի խնկարկուիր քահանային: Եթէ երբեք կը խնկարկուի՝ կը խնկարկուի անոր համար որ ան Քրիստոսի ներկայացուցիչն է, բայց քահանան ինքն ալ իբրեւ ներկայացուցիչը Քրիստոսի՝ խունկ կը մատուցէ Քրիստոսի: Ի՞նչ է որ տեղի ունեցաւ հոս: Տեղի ունեցածը այն է՝ որ խնկարկութիւնը ընդունողը Քրիստոս ի՛նքն է՝ քահանայի անձին մէջ եւ քահանային կողմէ: Այլ

⁵ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 44:

բացատրութեամբ մը, Քրիստոսի՝ է որ կը մատուցուի քահանային մատուցուած եւ քահանային ձեռքով մատուցուած կնդրուկը:

Վերջին բան մը: Կարելի է նաեւ ուրիշ ձեւով մտածել: Ճշմարիտ հաւատացեալը Քրիստոսի ներկայացուցիչն է երկրի վրայ: Երբ հաւատացեալ մարդը խունկ կամ կնդրուկ մատուցանէ՝ որո՞ւ կը մատուցանէ, Քրիստոսի չէ՞ որ կը մատուցանէ: Հաւատացեալ մարդը Քրիստոսի ներկայացուցիչը ըլլալով՝ Քրիստոս ի՛նքն է որ անոր ընդմէջէն կնդրուկ կը մատուցանէ Աստուծոյ, եւ Քրիստոս Աստուած ըլլալով՝ ինքնաբերաբար ընդունողը կ'ըլլայ մատուցուած կնդրուկին: Այս իմաստով, Քրիստոս ի՛նքն է կնդրուկ մատուցողը եւ ի՛նքն է մատուցուած կնդրուկը ընդունողը:

Վերջապէս, երբ Շնորհալի Հայրապետը կը վկայէ թէ *«գմուռը կը պատկերացնէ ապագային (Քրիստոսի) մեռնելու իրողութիւնը»*, իսկ Չարեհ Սրբազանը կը հաստատէ թէ *«գմուռը կը խորհրդանշէ մարդկութիւն կամ մարմնաւորութիւն»*, դարձեալ, հակասութիւն չկայ երկուքին միջեւ, որովհետեւ, չմոռնանք որ Աստուծոյ Որդիին մարմնաւորումին եւ մարդեղացումին բուն նպատակը մարդոց համար մեռնիլն էր զանոնք փրկելու համար: Այս իմաստով, գմուռը *«մարդկութեան խորհրդանիշ»* ըլլալով՝ ցոյց կու տայ որ Աստուած մարդացաւ, եւ *«մահուան խորհրդանիշ»* ըլլալով՝ ցոյց կու տայ որ մարդացեալ Աստուածը՝ մեռնելու համար էր որ մարդացաւ:

Յիշենք որ գմուռը կը գործածուէր շատ մը բաներու համար,⁶ բայց յատկապէս դիակները նեխումէ կամ ապականութենէ հեռու պահելու համար, ինչպէս գործածուեցաւ Յիսուսի համար (Յի 19.39-40): Յիսուսի գմուռս նուիրելուն մէջ ութը կարեւոր ճշմարտութիւններ կան որոնք մեր ուշադրութենէն պէտք չէ խուսափին:

1.- Զմուռը Քրիստոսի մահը պատմող տարրն է: Մոգերը գմուռս նուիրելով Քրիստոսի, բացայայտած կ'ըլլան այն նպատակը որուն համար Աստուծոյ Որդին դարձած էր Մարդու

⁶ Չարեհ Սրբ. Ազնաւորեան, «Աստուածաշունչ՝ Նոր Կտակարան Յիսուս Քրիստոսի», «Նոր Աշխարհաբար Թարգմանութիւն», Անթիլիաս 1993, բառարանի բաժին, էջ 864, տե՛ս «գմուռ» բառ:

Որդի, եւ այն նպատակը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ մեռնիլ մարդոց փրկութեան համար:

2.- Չմուռը անապականութեան խորհրդանիշ ըլլալով, ցոյց կու տայ, որ չէր կրնար Տիրոջ մարմինը նեխիլ, ինք՝ որ եկաւ մեզ ազատագրելու մեղքի նեխութենէն: Ի՞նչպէս կրնար Քրիստոսի մարմինը որդերու կերակուր դառնալ, ինք՝ որ իր մարմինով քաւեց մեր մեղքերը: Ապականութենէն մեզ Ազատողը՝ ի՞նչպէս պիտի ապականէր:

3.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնն ու անփտութիւնը՝ անոր յաւիտենապէս կենդանի եւ յաւերժապէս անփոփոխելի ըլլալն է որ կը պատկերացնեն: Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ որ «Յիսուս Քրիստոս նո՛յնն է միշտ - երէկ, այսօր եւ յաւիտեան» (Եբր 13.8):

4.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ մարմնաւորներու յաղթանակն է մահուան ու մեղքին դէմ:

5.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ նախապատկերացումն է Քրիստոսի երկրորդ գալուստին մեր յարուցեալ մարմիններուն անապականութեան եւ անեղծութեան (Ա.Կր 15.53-54):

6.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ Աստուծոյ կողմէ մարմինին բարի ստեղծուած ըլլալու իրողութեան ապացոյցն է:

7.- Քրիստոսի մարմինը չէր կրնար ապականիլ, քանի որ ան «*ռեւէ մեղք չգործեց*» (Ա.Պտ 2.22, Ա.Յհ 3.5, Բ.Կր 5.21): Մեղքն է որ ապականութեան կ'առաջնորդէ:

8.- Քրիստոսի մարմինին անապական մնալը ապացոյց մըն էր որ ան շուտով յարութիւն պիտի առնէր (Գրծ 2.31):

Կ'աւարտեմ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին պատկերաւոր եւ գեղեցիկ մէկ բացատրութեամբ որ կ'ըսէ. «*Կնդրուկը անուշահոտ ըլլալով, ցոյց կու տայ որ Քրիստոս իրմէ բղխող անուշահոտութեամբ պիտի լուծէր օձէն բղխող մահուան հոտը: Իսկ զմուռը որ բժշկարար զօրութիւն ունի, ցոյց կու տայ որ Քրիստոս ի՛նք պիտի ըլլար բժիշկը անկեալ մարդկութեան»⁷*

⁷ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 44:

Ընթերցո՛ղ բարեկամ, Քրիստոսը դարձուցա՞ծ ես բժիշկը ինկածիդ: Եթէ դարձուցած ես, մարդիկ անպայման Քրիստոսի անոյշ հոտը պիտի առնեն քեզմէ: Այդ հոտը՝ փրկութեանդ հոտն է:

14.- Հին Կտակարանի մէջ ոեւէ ակնարկութիւն կա՞յ որ Քրիստոս խաչ բարձրանալով կամ փայտի վրայ գամուելով պիտի մեռնէր:

Թէպէտ կարելորը մահուան իրողութիւնն է եւ այդ մահուան իբրեւ արդիւնք մեր փրկութիւնն է եւ ո՛չ թէ կերպը կամ ձեւը որով մահը տեղի ունեցաւ, այսուհանդերձ, հարցումին պատասխանը Աստուածաշունչը կու տայ:

Նախքան ուղղակիօրէն պատասխանի անցնիլը, հարց տանք որ արդեօք Աստուածաշունչին մէջ փայտէ կախուելով կամ ընդհանրապէս կախուելով մեռնողներու օրինակներ ունի՞նք: Օրինակները բազմաթիւ են.-

Յովսէփ բանտին մէջ եղած ատեն, երազ տեսած էր թէ փարաւոնին հացագործը բանտէն պիտի հանուէր եւ ծառէ մը պիտի կախուէր եւ այդպէս ալ եղաւ (Մն 40.19, 22): Համանը կախուելով մեռաւ (Եսթ 7.10), Համանին տասը զաւակներն ալ կախուելով մեռան (Եսթ 9.13, 25): Գայիի թագաւորը փայտի վրայ կախուելով մեռաւ (Յես 8.29): Բազմաթիւ Իսրայէլացի իշխաններ կախուելով մեռան (Թւ 25.2, Ողբ 5.12): Յեսուի հինգ թագաւորներ հինգ ծառերէ կախեց (Յես 10.26): Յերուսթէն սպաննողները եւս կախուեցան (Բ.Թգ 4.12): Սաուղի սերունդէն եօթը հոգիներ կախուեցան (Բ.Թգ 21.6, 9): Ասուերոս թագաւորին երկու ներքինիները՝ Բիզթան եւ Թարէս, որոնք կը ծրագրէին թագաւորը սպաննել, «*երկուքն ալ ծառէ մը կախուեցան*» (Եսթ 2.21-23): Եզրասի գիրքին մէջ կը կարդանք որ Պարսիկներու Դարեհ Ա. թագաւորը հրաման կ'արձակէ փայտէ կախել այն մարդը որ արգելք կը կենայ տաճարի վերաշինութեան (Եզր 6.11):

Հիմա ուղղակիօրէն անցնինք հարցումին պատասխանին: Նախ ըսեմ որ Հին Կտակարանի մէջ բացայայտօրէն գրուած չէ որ Յիսուս փայտէ կախուելով, այլ խօսքով՝ խաչելութեամբ պիտի մեռնէր,⁸ բայց հոն կան այնպիսի արտայայտութիւններ եւ

⁸ «Փայտէ կախուիլ» եւ «խաչելութիւն» բառերը փոխն ի փոխ գործածելու պատճառը այն է՝ որ անցեալին խաչելութիւնը տեսակ-տեսակ ձեւերով տեղի կ'ունենար: Թէ Քրիստոսի

խօսքեր, որոնք ցոյց կու տան որ մեր Տէրը փայտէ կախուելով՝ խաչելութեամբ, պիտի մեռնէր: Թուենք զանոնք.-

1.- Թուոց գիրքին մէջ կը կարդանք որ երբ Իսրայէլի ժողովուրդը սկսաւ տրտնջալ Աստուծոյ դէմ կերակուրի ու խմելիքի համար, Աստուած *«ժողովուրդին վրայ կիզող օձեր դրկեց, որոնք խածին ժողովուրդը, այնպէս որ Իսրայէլէն շատ ժողովուրդ մեռաւ»*: Ժողովուրդը աղաչեց Մովսէսի որ աղօթ իրեն համար եւ Մովսէս աղօթեց: Աստուած Մովսէսին հրահանգեց պղինձէ կիզող օձ մը շինել եւ զանիկա ձողի մը վրայ կախել, որպէսզի ով որ օձէն խածուի, անոր նայի եւ բժշկուի: Անմիջապէս *«Մովսէս պղինձէ օձ մը շինեց եւ զանիկա ձողի մը վրայ դրաւ: Երբ օձ մը մարդ մը խածնէր եւ մարդը պղինձէ օձին նայէր, անմիջապէս կ'առողջանար»* (Թւ 21.4-9):

Պղինձէ օձին բարձրացուիլը ձողի մը վրայ անառարկելիօրէն եւ անհերքելիօրէն Քրիստոսի խաչելութեան կամ խաչ բարձրացումին նախապատկերացումն էր: Քրիստոս ի՛նքն ալ պղինձէ օձին բարձրացուիլը ձողի մը վրայ նկատեց նախապատկերացումը իր խաչ բարձրացումին, որովհետեւ ըսաւ. *«Ինչպէս Մովսէս պղինձէ օձը բարձրացուց անապատին մէջ, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին պէտք է բարձրանայ, որպէսզի անոր հաւատացողը յաւիտենական կեանք ունենայ»* (Յհ 3.14-15): Ս. Օգոստինոս խօսելով Մովսէսի կողմէ ձողի մը վրայ պղինձէ օձին բարձրացումին մասին՝ կ'ըսէ. *«Աստուծոյ հրամանով, Մովսէսին կողմէ պղինձէ օձին բարձրացումը ձողի մը վրայ, կը նախապատկերացնէր Քրիստոսի խաչ բարձրացումը»*:

2.- Աստուած Մովսէսին կ'ըսէ. *«Երբ մարդ մը մահու արժանի մեղք մը գործէ, զանիկա մեռցնելու համար ծառէ մը կախէ, անոր մարմինը գիշերը ծառին վրայ պէտք չէ մնայ, այլ նոյն օրը անպատճառ պէտք է թաղուի, որովհետեւ կախուածը Աստուծոյ անիծածն է»* (Բ.Օր 21.22-23): Որքան ալ թուի որ այս խօսքին եւ Քրիստոսի խաչելութեան միջեւ կապ չկայ, բայց խորքին մէջ շատ սե՛րտ կապ կայ. եթէ Պօղոս առաքեալ կապ կը գտնէ այս խօսքին եւ Քրիստոսի խաչելութեան միջեւ, մենք ի՞նչպէս կրնանք կապ չգտնել: Առաքեալը կ'ըսէ. *«Քրիստոս Օրէնքի այդ անէծքէն մեզ*

խաչելութեան ժամանակ փայտը ի՞նչ ձեւով կանգնեցուած էր՝ առաջարկուած բացատրութիւնները հակասական են. եւ պիտի չուզէմ ասոր մասին խօսիլ, ո՛չ միայն որովհետեւ մեր նիւթի ծիրէն դուրս կ'իյնայ, այլ որովհետեւ անկարելոր հարց կը նկատեմ զայն:

ազատեց, ինք մեր տեղը անէծքի առարկայ դառնալով, որովհետեւ Օրէնքի գիրքին մէջ գրուած է.- Անիծեալ է ան՝ որ փայտէ կը կախուի» (Գղ 3.13): Աստուածային հրահանգին մէջ երեք բաներ ուշագրաւ են.-

ա.- Ծառէ մը կախուողը պէտք է մահուան արժանի բան մը ըրած ըլլայ: Քրիստոս բնականօրէն մահուան արժանի բան մը ըրած չէր, բայց մե՛նք է որ մահուան արժանի բան ըրած էինք. ի՞նչ ըրած էինք. մեղք գործած էինք: Եւ քանի որ *«մեղքին վարձատրութիւնը մահ է»* (Հո 6.23, Եգ 18.20), ուրեմն Քրիստոս պէ՛տք է մեռնէր, եւ մեռնէր փայտէ կախուելով:

բ.- *«Անոր մարմինը գիշերը ծառին վրայ պէտք չէ մնայ, այլ նոյն օրը անպատճառ պէտք է թաղուի»:* Աստուածային հրահանգ էր որ մահուան դատապարտուած եւ փայտէ կախուած մարդը նոյն օրն իսկ փայտէն վար իջեցուէր եւ թաղուէր: Յիսուս ինքն ալ նոյն օրը վար իջեցուեցաւ խաչէն (Մր 15.42-43):

գ.- Քրիստոս չէր կրնար մեզ Օրէնքի անէծքէն ազատել առանց փայտէ կախուելու, այլ խօսքով՝ առանց խաչուելու, որովհետեւ փայտէ կախուածը ի՛նք *«Աստուծոյ անիծածն է»:* Քրիստոս մեզ Օրէնքի անէծքէն ազատելու համար պէտք էր ի՛նք անէծքի առարկայ դառնար, իսկ անէծքի առարկայ դառնալու համար պէտք էր փայտէ կախուէր: Այս իրողութենէն մեկնելով, ամենայն վստահութեամբ կրնանք ըսել որ Քրիստոսի փայտէ կախուելուն մասին վկայութիւն մըն է Բ.Օր 21.22-23ը, թեպէտ ծածուկ վկայութիւն մը:

3.- Մեսիական գլուխ մըն է Սաղմոսի 69-րդ գլուխը իր մեծ բաժինով: Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. *«Ծարաւցած ատենս՝ քացախ խմցուցին ինձի»* (Սղ 69.21): Դաւիթին նման բան չէ եղած, բայց մեր Տիրոջ ու Փրկիչին եղաւ (Ղկ 23.36, Մտ 27.48): Այս համարը զօրաւոր փաստ մըն է որ Յիսուս փայտէ կախուելով եւ խաչուելով պիտի մեռնէր, որովհետեւ քացախը միայն փայտէ կախուողներուն կը տրուէր եւ ո՛չ թէ այլ ձեւով մահուան դատապարտուողներուն:

4.- *«Տիրոջը բազուկը որո՞ն յայտնուեցաւ»* (Ես 53.1): Հայրերէն ոմանք այս բառերուն մէջ Քրիստոսի խաչելութեան ակնարկութիւն գտած են: *«Տիրոջը բազուկը յայտնուեցաւ»* ըսելը՝ համազօր է ըսելու. *«Տիրոջը բազուկները (խաչին վրայ) տարածուեցան, հանդէս եկան»:* Ս. Կիրիլ Երուսաղէմացի

Հայրապետ խօսելով Ես 53.1-ին մասին՝ կ'ըսէ. *«Մքանչելի բան է որ երկնաւորներ եւ երկրաւորներ տեսնեն Տիրոջ բազուկները խաչին վրայ տարածուած՝ գրկելու համար ժողովուրդները»:*

5.- Ամբողջութեամբ Մեսիական գլուխ մըն է Սաղմոսի 22-րդ գլուխը: Այս պարագայիս մեզ հետաքրքրողը 16-րդ համարն է որ կ'ըսէ. *«Ձեռքերս ու ոտքերս ծակեցին»:* Թէեւ Դաւիթ մարգարէին բառերն են ասոնք, բայց գիտենք որ Դաւիթի անձին չեն վերաբերիր: Դաւիթին ձեռքերն ու ոտքերը չծակեցին եւ ո՛չ ալ անոր պատմուճանին վրայ վիճակ ձգեցին (համար 18), բայց Քրիստոսի ձեռքերն ու ոտքերը ծակեցին եւ իր *«հազուստները բաժնելու համար վիճակ ձգեցին»* (Գրծ 2.23, Մտ 27.35, Սր 15.24, Ղկ 23.33, Յհ 19.18):

«Ձեռքերս ու ոտքերս ծակեցին»: Հին Կտակարանի մեջ արձանագրուած այս մարգարէութիւնը անառարկելիօրէն եւ շատ յստակօրէն կը պարզեն որ սկիզբէն ճշդուած էր որ Քրիստոս խաչելութեամբ պիտի մեռնէր: Եթէ այլ ձեւով մեռնէր՝ իր ձեռքերն ու ոտքերը ինչո՞ւ պիտի ծակուէին:

6.- Յիշեցէք Յակոբ նահապետին տեսած երազը: Ան կը տեսնէ *«սանդուխ մը երկրի վրայ դրուած էր, որուն գլուխը երկինք կը հասնէր եւ ահա Աստուծոյ հրեշտակները անկէ կ'ելլէին ու կ'իջնէին»* (Օս 28.12): Եկեղեցւոյ հայրերէն շատեր, ինչպէս Չարեհ Արք. Ազնաւորեան նաեւ, տեսիլքով Յակոբին յայտնուած այս սանդուխը նկատած են նախօրինակը Քրիստոսի խաչին: Եւ ալ այդպէս է:

Սանդուխին մէկ ծայրը երկրի վրայ իսկ միւս ծայրը երկինք հասած կը ներկայացուի, ցոյց տալու համար, որ հետագային՝ խաչով էր որ իրարու պիտի կապուէին երկինք եւ երկիր, այլ խօսքով՝ Աստուած եւ մարդ: Սանդուխին վրայէն հրեշտակներուն ելեւէջը կը պարզէ Աստուած եւ մարդ այն յարաբերութիւնը, այն մօտիկութիւնը, այն գործակցութիւնը որ խաչով պիտի իրականանար:

7.- *«Ձեզ երկնցած բազուկով պիտի փրկեն»* (Ել 6.6): Ասիկա Աստուծոյ խօսքն ու խոստումն է ուղղուած Մովսէսին, Եբրայեցիները Եգիպտոսի գերութենէն ազատագրելէ անմիջապէս առաջ: Կարգ մը հեղինակներ գեղեցիկ պատկերացումով մը, *«Ձեզ երկնցած բազուկով պիտի փրկեն»* խօսքը ակնարկութիւն կը նկատեն Քրիստոսի խաչելութեան՝

ըսելով. «Քրիստոս ի՛նքն էր որ իր բազուկները խաչին վրայ երկնցնելով ու տարածելով մարդիկը պիտի ազատագրեր իսկական Եգիպտոսի, այլ խօսքով՝ մեղքի ստրկութենէն»:

8.- Հին Կտակարանի մէջ յիշուած զատկական գառնուկը եւ կենդանական այլ զոհերը նախապատկերացումն էին իսկական զատկական Գառնուկին որ Քրիստոս ի՛նք պիտի ըլլար (Եբր 10.9): Աստուածային հրահանգ էր որ զատկական գառնուկը ուտուէր առանց անոր որեւէ մէկ ոսկորը կոտրելու (Ել 12.46, Թւ 9.12, Սղ 34.20): Ահա թէ ինչու Յիսուսի որեւէ մէկ ոսկորը չկոտրեցին: Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. «Բայց երբ Յիսուսի եկան, տեսան որ անհկա արդէն իսկ մեռած էր, ուստի չկոտրեցին անոր սրունքները: Ասիկա պատահեցաւ՝ որպէսզի իրականանայ Սուրբ Գիրքերուն մէջ ըսուածը.- "Անոր որեւէ մէկ ոսկորը պիտի չփշրուի"» (Յհ 19.33, 36):

Եթէ զատկական գառնուկին ուէ մէկ ոսկորը պէտք չէր կոտրուէր եւ եթէ զատկական գառնուկը նախապատկերացումն էր Քրիստոս-գառնուկին, ապա ուրեմն, ամենայն վստահութեամբ կարելի է ըսել որ Ել 12.46-ին եւ Թւ 9.12-ին մէջ արձանագրուած ոսկորները չկոտրելու հրահանգը, Քրիստոսի խաչելութեան ակնարկութիւնն են, որովհետեւ փայտէ կախուողներո՛ւն սրունքները միայն կը կոտրէին անցեալին:

Աւելի պարզ բացատրութեամբ, եթէ միայն փայտէ կախուողներուն սրունքները կը կոտրէին եւ եթէ Քրիստոսի ոսկորները չկոտրելու հրահանգ կը տրուի, յստակ է ուրեմն որ սկիզբէն ճշդուած ու որոշուած էր որ մեր Տէրը փայտէ կախուելով պիտի մեռնէր:

15.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ աշակերտներուն ըսաւ. «Ան որ սուր չունի՝ թող իր վերարկուն ծախէ եւ իրեն համար սուր գնէ» (Ղկ 22.36):

Յիսուս իր երկրաւոր կեանքի վերջին մէկ-երկու օրերը կ'ապրէր, գիտէր հարկաւ որ շուտով պիտի ձերբակալուէր, չարչարուէր եւ խաչ բարձրացուէր, ուստի կարիքը կը զգար յիշեցնելու իր աշակերտներուն թէ իրենց հետ պէտք էր «սուր» ունենային:

Աշակերտները նիւթական իմաստով հասկցան Յիսուսի խօսքը եւ ըսին. «Տէ՛ր, ահաւասիկ հոս երկու սուր կայ»: Վստահաբար Յիսուս չուրախացաւ եւ չքաջալերուեցաւ իրենց տուած պատասխանէն, երբ ըսաւ. «Կը բաւէ՛» (Լկ 22.38): Եթէ խօսքը նիւթական սուրի մասին ըլլար, Յիսուս պիտի չըսէր. «Կը բաւէ», այլ պիտի ըսէր՝ «Կը բաւեն»:

Երբեմն իսլամներ կը սիրեն կանգ առնել Յիսուսի «Ան որ սուր չունի՝ թող սուր գնէ» խօսքին վրայ, ըսելու համար մեզի՝ «տեսէ՛ք, ձեր ալ կրօնքը սուրի կրօնք է»: Անոնց եւ բոլոր այդպէս մտածողներուն կը յիշեցնեմ, որ Յիսուս նիւթական սուրի մասին չէր որ կը խօսէր եւ փաստը նոյնինքն Յիսուս կու տայ: Երբ զինուորները եկան Յիսուսը ձերբակալելու, «Միմոն Պետրոս, որ սուր մը ունէր, քաշեց սուրը եւ զարկաւ քահանայապետին ծառային՝ կտրելով անոր աջ ականջը»: Յիսուս անմիջապէս Պետրոսի ըսաւ. «Սուրը իր պատեանը դիր» (Յհ 18.10-11): Եթէ Յիսուս նիւթական սուրի մասին կը խօսէր՝ պիտի չհրահանգէր Պետրոսի սուրը իր պատեանը դնել: Մատթէոսի մէջ կը կարդանք որ Յիսուս յաւելեալ բան մըն ալ ըսաւ. «Սուրդ տեղը դիր, որովհետեւ ո՛վ որ սուր կ'առնէ՝ սուրով պիտի մեռնի» (Մտ 26.52):

Արդ, եթէ Յիսուս նիւթական սուրի մասին չէր որ կը խօսէր, հապա ի՞նչ սուրի մասին էր որ կը խօսէր: Կարելի է ըսել որ երեք տեսակ «սուրերու» մասին է որ կը խօսէր.-

1.- Սուրը անցեալին Եբրայական մտածողութեան մէջ, ինչպէս նաեւ Միջին Արեւելքի բոլոր ժողովուրդներուն համար, պատերազմի խորհրդանիշ էր: Հետեւաբար, Յիսուս երբ կոչ կ'ուղղէր իր աշակերտներուն սուր գնելու, խորքին մէջ հոգեւոր պատերազմի պատրաստ ըլլալու կոչ մըն էր որ կ'ուղղէր անոնց: Հովիւր պիտի զարնուէր եւ հօտը ենթակայ պիտի ըլլար ցրուելու: Յիսուսի նման իր աշակերտները եւս հոգեւոր պատերազմէ պիտի անցնէին: Անոնք պէտք էր պատրա՛ստ ըլլային՝ «սուրը» մէջքին դրած զինուորի մը նման:

Յիսուսի աշակերտները անցեալին եւ այսօր, միայն Աստուծոյ «սուրով», այսինքն՝ Աստուծոյ սպառազինութիւնը իրենց վրայ ունենալով միայն կրնան թշնամիին լուծը կոտրել եւ կանգուն մնալ (Եփ 6.13): Յիսուսի աշակերտներուն թշնամին Սատանան ինքն է: Երբ Յիսուս պատուիրեց իր աշակերտներուն սուր գնել, իսկութեան մէջ, անոնց պատուիրած եղաւ մերժել

Սատանային լուծը որ Սատանան կը պատրաստուէր իրենց վրայ դնելու, եւ ի՞նչ էր այդ լուծը, եթէ ոչ Յիսուսի ձերբակալութեան առիթով ցրուելու լուծը, յուսահատելու լուծը, անհաւատութեան լուծը, իրենց հաւատքը կորսնցնելու ու խորտակուելու լուծը:

Սատանային համար ամենէն պատեհ առիթը աշակերտները հարուածելու եւ անոնց հաւատքը խախտելու՝ Յիսուսի ձերբակալութեան պահն էր: Ահաւասիկ այդ պահը կը մօտենար: Աշակերտները պէտք էր հաւատքի՝ եւ վստահութեա՛ն «սուրով», հաւատարմութեա՛ն եւ հնազանդութեա՛ն «սուրով» զինուած ըլլային, այլ խօսքով՝ հոգեւորապէս պատերազմելու պատրաստ ու տրամադիր պէտք էր ըլլային, այլապէս՝ կրնային իրենց հաւատքը ուրանալ վախի կամ այլ պատճառով մը:

2.- Սուրը նաեւ Աստուծոյ խօսքն է: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Առէք նաեւ փրկութեան սաղաւարտը եւ Սուրբ Հոգիին սուրը, այսինքն՝ Աստուծոյ խօսքը»* (Եփ 6.17): Համաձայն այս համարին, սուր առնել, կը նշանակէ՝ ապաւինիլ ու կառչիլ Աստուծոյ խօսքին, սպառազինուիլ եւ լիցքաւորուիլ Աստուծոյ խօսքով, գօտեպնդուիլ, պատրաստուիլ ու պաշտպանուիլ Աստուծոյ կենդանի խօսքով: Երբ Յիսուս մահուան սեմին կանգնած կը պատուիրէ իր աշակերտներուն սուր առնել, ուրիշ բան պատուիրած չըլլար անոնց եթէ ոչ՝ հաւատալ ու վստահիլ իր խօսքերուն, իր խոստումներուն, մանաւանդ հաւատալ ինքնիր մահուան եւ յարութեան վերաբերեալ իր արտասանած բոլոր խօսքերուն:

Ունի՞ս Աստուծոյ խօսքին սուրը: Այլ բացատրութեամբ մը, կը կարդա՞ս Աստուածաշունչը: Եւ եթէ կը կարդաս, կը հաւատա՞ս եւ կը կառչի՞ս այդտեղ ըսուածներուն: Սատանան լա՛ւ գիտէ Աստուածաշունչը: Ան էրբ Յիսուսը փորձելու մօտեցաւ՝ մէջբերումներ կատարեց Աստուածաշունչէն (Մտ 4.1.11): Աստուածաշունչը քու զինամթերքդ պէտք է դարձնես: Եթէ Սատանան զինամթերքդ քեզմէ լաւ գիտնայ՝ դուն ի՞նչպէս կրնաս յաղթել անոր:

3.- «Սուր» բացատրութեան կապակցութեամբ երրորդ մեկնութիւն մը եւս առաջարկուած է, որ ներկայացուած առաջին երկու մեկնութեանց հետ կը կազմէ մէկ ամբողջութիւն: Սուր առնել, կը նշանակէ՝ պատրաստ ըլլալ հալածանքի ու տառապանքի: Աշակերտը Ուսուցիչէն աւելի մեծ չէ; *«Եթէ զիս*

հայածեցին, ձեզ ալ պիտի հայածեն» (Յհ 15.20) ըսաւ Յիսուս իր աշակերտներուն: Հետեւաբար, «սուր առնել» բացատրութիւնը համազօր է ըսելու՝ պատրաստ ըլլալ ամէն տեսակ նեղութեան ու չարչարանքի Յիսուսի անունին եւ փառքին համար:

Սուր առնելը Տէրունական հրահանգ է: Սուր առնելը՝ կեանքի հրամցուցած դժուարութիւնները յանձնառու ոգիով դիմակալել է: Դուն յանձնառու ես Յիսուսի համար տանջանք ու նեղութիւն կրելու: Սիրտդ պատրաստ է խոցուելու զրպարտութեան սուրով Աստուծոյ փառքին համար: Յօժար ես փառքէ ու պատիւէ զրկուելու որպէսզի Տէրը ինք փառաւորուի ու պատուրուի կեանքիդ մէջ:

Հարցումին պատասխանը տուի, բայց կ'ուզեմ կոչն'վ աւարտել.-

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Կեանքը պատերա՛զմ է: Առանց սուրի մի՛ իջներ պատերազմի դաշտ: Աստուածատուր սուրն'վ միայն կրնաս պարտութեան մատնել Թշնամիդ: Այդ սուրը խա՛չն է: Խաչով ու խաչեալին հաւատքով չզինուած մարդուն համար չկա՛յ յաղթանակ:

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Նեղութեան հանդիպելու ակնկալութեամբ մի՛ ապրիր, բայց երբ նեղութիւնը գայ՝ մի՛ փախչիր անկէ ու մի՛ տրտնջար անոր համար, այլ մի՛ շտ յիշէ, որ *«բոլոր անոնք որոնք կ'ուզեն աստուածպաշտութեամբ Քրիստոս Յիսուսի միացած ապրիլ, անպայման հայածանքներու պիտի ենթարկուին»* (Բ.Տմ 3.12):

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Այսինքն՝ պատրաստ եղիր տառապելու Փրկիչիդ սիրոյն համար: Փրկիչին սիրոյն համար տառապիլ, կը նշանակէ՝ աւետարանչութեան ճամբուն վրայ տառապիլ, խաչելութեան վկայութեան համար տառապիլ, անհաւատ մարդիկը հաւատքի բերելու համար տառապիլ:

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Հաւատքի՛ սուրը, հաւատարմութեա՛ն սուրը, Աստուծոյ խօսքի՛ն սուրը, վստահութեա՛ն սուրը, եւ մանաւանդ փառաբանութեա՛ն սուրը: Երբ մարդիկ քեզի դէմ պայքարին Յիսուսի հետեւորդ մը ըլլալուդ համար՝ հաւատքդ թող չխախտի, վստահութիւնդ թող չկորսուի եւ զԱստուած փառաբանող բերանդ լուր թող չմնայ: Աստուծոյ խօսքին սո՛ւրը առ քեզի, ո՛վ բարեկամ:

16.- Յիսուսի մատնիչը՝ Յուդա Իսկարիոտացին, Վերջին Ընթրիքի ընթացքին Քրիստոսի օրհնած Հացեն ու Գինիեն կերա՞ւ ու խմե՞ց, այլ խօսքով, Սուրբ Հաղորդութիւն ստացա՞ւ:

Իբրեւ պատասխան երկու տեսութիւններ կան.-

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:

1.- Ըստ առաջին տեսութեան, Յուդա Իսկարիոտացին մասնակցեցաւ Վերջին Ընթրիքին բայց չմասնակցեցաւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին: Այլ բացատրութեամբ, Յուդա զատկական ընթրիքը ընելէ եւ խումբէն բաժնուելէ ե՛տք էր որ Յիսուս հաստատեց Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը:

Թէ Յուդա մասնակցեցաւ զատկական Վերջին Ընթրիքին՝ ատիկա յստակ է նոյնիսքն Աւետարաններուն պատումէն: Մատթէոս կ'ըսէ. *«Երեկոյեան, Յիսուս իր տասներկու աշակերտներուն հետ ընթրիքի նստաւ»* (Մտ 26.20): Մարկոս կ'ըսէ. *«Երեկոյեան, Յիսուս տասներկու աշակերտներուն հետ եկաւ»* (Մր 14.17): Իսկ Ղուկաս կ'ըսէ. *«Երբ ժամը հասաւ, Յիսուս տասներկու առաքեալներուն հետ սեղան բազմեցաւ»* (Ղկ 22.14): Թէ՛ Մատթէոս, թէ՛ Մարկոս եւ թէ՛ Ղուկաս կը յիշեն որ երբ Յիսուս սեղան նստաւ, «տասներկու» առաքեալներն ալ ներկայ էին:

Ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի եւ Ղուկասի, Յիսուս զատկական ընթրիքը ընելէ եւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատելէ ետք, իր աշակերտներուն հետ Ձիթենեաց լեռ ելաւ (Մտ 26.20-30, Մր 14.17-26, Ղկ 22.14-22, 39): Հարցը կը մնայ հետեւեալը.- Յուդա զատկական ընթրիքին մասնակցելէ ետք՝ բաժնուեցա՞ւ խումբէն թէ ոչ:

Առաջին տեսութեան ջատագովները երկու տուեալներ կը ներկայացնեն ցոյց տալու համար որ Յուդա զատկական ընթրիքին մասնակցելէ ետք՝ հեռացաւ Վերնատունէն, երբ տակաւին մեր Տէրը Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը չէր հաստատած.-

ա.- Մատթէոս, Մարկոս եւ Ղուկաս, երեքն ալ կը յիշեն որ Յիսուս 12 առաքեալներուն հետ սեղան նստաւ, բայց անոնցմէ ո՛չ ոք կը յիշէ որ 12 առաքեալներով միասին Յիսուս Ձիթենեաց լեռ բարձրացաւ: Այլ խօսքով, համատեսական ավետարանները երբ սեղան նստելու մասին կը խօսին՝ թիւ 12-ի յիշատակութիւնը

կ'ընեն, իսկ երբ Ձիթենեաց լեռ ելլելու մասին կը խօսին՝ թիւ 12-ի յիշատակութիւնը չեն ըներ: Ասիկա ինքնին կ'ապացուցանէ որ Յուդա գատկական ընթրիքին մասնակցելէ ետք եւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատուելէ առաջ՝ հեռացաւ խումբէն: Յուդայի մեկնումէն ե'տք էր որ Յիսուս Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատեց, ապա անմիջապէս դէպի Ձիթենեաց լեռ մեկնեցաւ:

բ.- Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ երբ Տէրը յայտնեց թէ աշակերտներէն մէկը զինք պիտի մատնէ, *«Միմն Պետրոս նշան ըրաւ Յովհաննէսին՝ հարցնելու թէ որո՞ւն համար կ'ըսէ»*: Յովհաննէս հարցուց եւ Տէրը պատասխանեց. *«Պատառը թաթխելով որո՞ւն որ տամ՝ ան է»*: Ապա Յիսուս *«պատառը թաթխելով տուաւ Իսկարիոտացի Յուդային: Յուդա պատառը առնելէ ետք՝ անմիջապէս դուրս ելաւ: Եւ գիշեր էր»* (Յհ 13.21-30 տե'ս նաեւ 13.2): Պատառը զոր Յիսուս թաթխեց եւ Յուդային տուաւ, բնականօրէն այն հացը չէր որ իր մարմինը պիտի պատկերացնէր, այլ՝ ընթրիքի համար սեղան դրուած ուտելիքին մաս կազմող պատառ մըն էր:

Հիմնուելով այս համարներուն վրայ, կարելի է ըսել որ Յիսուս եւ աշակերտները տակաւին ընթրիքի մէջ էին կամ ընթրիքի արարտին էին գրեթէ, երբ այս դէպքը տեղի ունեցաւ, եւ հետեւաբար Յուդա մեկնեցաւ երբ տակաւին Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը չէր հաստատուած:

Ըսի, որ Յիսուսի կողմէ Յուդային տրուած պատառը՝ ընթրիքէ'ն պատառ մըն էր եւ ո'չ թէ իր կողմէ իբրեւ իր մարմինը օրհնուելիք հացը: Փաստօրէն Մատթէոսի եւ Մարկոսի մէջ կը կարդանք, ուր Յիսուս ուզելով բացայայտել մատնիչը՝ ըսաւ. *«Ան որ իր ձեռքը ինձի հետ պնակին երկնցուց՝ ան է մատնիչը»* (Մտ 26.23, Մր 14.20): Միայն Յուդա'ն ձեռքը երկնցուց: Բնականօրէն ո'չ: Բոլոր աշակերտներն ալ Յիսուսի հետ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին այն պնակին որ սեղանին մէջտեղ դրուած էր: Այդ պնակը հասարակաց պնակ մըն էր, ուստի բոլորն ալ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին անոր:

Եւ քանի որ բոլորն ալ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին պնակին, ուրեմն, հիմնուելով Յիսուսի խօսքին վրայ՝ *«Ան որ իր ձեռքը ինձի հետ պնակին երկնցուց՝ ան է մատնիչը»*, կարելի չէր գիտնալ կամ ճանչնալ մատնիչը: Ճիշդ անոր համար ալ, աշակերտները,

յատկապէս Յիսուսի մօտիկ եղող աշակերտները՝ Պետրոս եւ Յովհաննէս, աւելի յստակ նշան մը ուզեցին, որպէսզի գիտնային թէ ո՛վ պիտի ըլլար մատնիչը, եւ այդ յստակ նշանին մասին կը կարդանք Յովհաննու Աւետարանին մէջ, ինչ որ տեսանք արդէն: Մատթէոսի եւ Մարկոսի աւետարաններուն մէջ Յուդա ի՛նքն էր որ ձեռքը պնակին երկնցուց, իսկ Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս ի՛նքն էր որ պատառը պնակին մէջ թաթիւեց եւ տուաւ Յուդային (Յհ 13.26):

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:

2.- Իսկ անոնք որոնք կը հաստատեն թէ Յուդա Իսկարիոտացին ի՛նքն էւ կերաւ օրհնուած Հացէն եւ խմեց օրհնուած Բաժակէն, իրենց տեսութիւնը կամ բացատրութիւնը կը հիմնեն Ղուկասու Աւետարանին 22.19-21-ին վրայ որ կ'ըսէ. *«Ապա հաց առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ, կտրեց եւ աշակերտներուն տուաւ, ըսելով.- Ասիկա մարմինս է, որ ձեզի համար տրուած է: Ասիկա կատարեցէք իմ յիշատակիս համար: Նոյնպէս, ընթրիքէն ետք, բաժակն ալ առաւ եւ ըսաւ.- "Այս բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է, կնքուած իմ արիւնովս, որ ձեզի համար կը հոսի": Բայց ահա զիս մատնողը ինծի հետ սեղան նստած է»:* Երկրորդ տեսութեան պաշտպանները հիմնուելով յատկապէս վերջին տողին վրայ՝ *«ահա զիս մատնողը ինծի հետ սեղան նստած է»*, կ'ըսեն, որ Յիսուս հաստատելէ ետք թէ *«բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է»*, ի՛նքն իսկ կը վկայէ որ Յուդա իրեն *«հետ սեղան նստած է»:* Ուրեմն, Յուդա կերաւ Հացէն եւ խմեց Բաժակէն:

Ասոր դիմաց, առաջին տեսութեան պաշտպանները կ'ըսեն, որ Ղուկասու Աւետարանին մէջ չենք կարդար որ Յիսուս պատուիրեց իր աշակերտներուն խմել Բաժակէն: Այլ խօսքով, Ղուկասու մէջ չենք հանդիպիր՝ *«Առէք խմեցէք»* խօսքին կամ հրահանգին, մինչդեռ Մատթէոս կը յիշէ որ Յիսուս բաժակը օրհնելէ ետք, տուաւ իր աշակերտներուն եւ ըսաւ. *«Բոլորդ խմեցէք ասկէ»* (Մտ 26.28): Մարկոս եւս կը յիշէ որ Յիսուս *«բաժակը առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ եւ աշակերտներուն տուաւ, եւ բոլորն ալ խմեցին բաժակէն»* (Մր 14.23):

Ասոնց հակառակ, երկրորդ տեսութեան պաշտպանները տրամաբանական առարկութիւն մը կ'ընեն ըսելով. *«Եթէ*

Մատթեոսի եւ Մարկոսի մէջ "Առէք կերէք" եւ "Առէք խմեցէք" կ'ըսուի եւ եթէ Ղուկաս ցոյց կու տայ որ Յուդա ներկայ էր այս խօսքին ժամանակ, ուրեմն կասկած չի մնար որ Յուդա ի 'նք եւս կերաւ Հացէն ու խմեց Բաժակէն»:

Ի պատասխան, առաջին տեսութեան հետեւորդները կ'ըսեն. «Երբ Յիսուս Ղուկասի մէջ ըսաւ.- "Ահա զիս մատնողը ինձի հետ սեղան նստած է", Յուդա ազդուելով այս խօսքէն, անմիջապէս ձգեց դուրս ելաւ, եւ ապա աշակերտները առին Բաժակը եւ խմեցին անկէ»:

17.- Մարկոսի եւ Մատթեոսի ակտարաններուն մէջ կը կարդանք. «Վեց օր ետք, Յիսուս իր հետ առաւ Պետրոսը, Յակոբոս եւ Յովհաննէս եղբայրները եւ զանոնք բարձր լեռ մը հանեց, ուր առանձին էին»: (Մտ 17.1, Մր 9.2): Իսկ Ղուկասի մէջ կը կարդանք. «Այս խօսքերը ըսելէ շուրջ ութը օրեր ետք, Յիսուս իր հետ առնելով Պետրոսը, Յակոբոսը եւ Յովհաննէսը, լեռ ելաւ աղօթելու» (Ղկ 9.28): Մատթեոս եւ Մարկոս կը յիշեն «վեց օր ետք», իսկ Ղուկաս՝ «ութը օր ետք»: Ի՞նչպէս կարելի է հաշտեցնել այս «հակասութիւնը»:

Հակասութիւն չկա՛յ: Համաձայն Մատթեոսի եւ Մարկոսի, Յիսուս «վեց օր ետք» այլակերպութեան լեռը բարձրացաւ, իսկ համաձայն Ղուկասի՝ «ութը օր ետք»: Նախ պէտք է ճշդել թէ ի՞նչ բանէ «վեց օր ետք» կամ «ութը օր ետք»: Եթէ կարդաք վերոյիշեալ համարներուն նախորդող բաժինները, կը տեսնէք որ Յիսուս խօսած է իր մահուան մասին (Մտ 16.21, Մր 8.31, Ղկ 9.22): Հետեւաբար, ըսել ուզուածը այն է՝ որ Յիսուս իր մահուան մասին խօսելէ վեց կամ ութը օր ետք, հետը առաւ Պետրոսը, Յակոբոսը եւ Յովհաննէսը եւ լեռ բարձրացաւ:

«Հակասութիւնը» կը լուծուի եթէ նկատի առնենք որ Մատթեոս եւ Մարկոս նկատի չեն առներ առաջին եւ վերջին օրերը, այլ խօսքով, նկատի չեն առներ առաջին օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս խօսեցաւ իր մահուան մասին, եւ ութերորդ օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս այլակերպուեցաւ: Յիսուսի ինքնիր մահուան մասին խօսելուն եւ իր այլակերպութեան միջեւ վեց օրեր կան, Մատթեոս եւ Մարկոս միայն այդ վեց օրերը նկատի կ'առնեն կամ կը հաշուեն: Իսկ Ղուկաս, առաջին եւ ութերորդ

օրերն ալ կը հաշուէ, այսինքն՝ առաջին օրը որուն ընթացքին Յիսուս խօսեցաւ իր մահուան մասին՝ կը հաշուէ իբրեւ առաջին օրը, եւ վերջին օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս այլակերպուեցաւ՝ կը հաշուէ իբրեւ ութերորդ օրը:

Նկատառելի է նաեւ որ Մատթէոս եւ Մարկոս ճշգրիտ եզրերով կը խօսին, այլ խօսքով՝ ճիշդ օրերուն թիւը կու տան, ըսելով. «Վեց օր ետք», իսկ Ղուկաս կ'ըսէ. «Շուրջ ութը օրեր ետք»: «Շուրջ» բառին համար Ղուկասի համար գործածած (Յունարէն՝ ὠσεὶ «օսի») բառը, ցոյց կու տայ որ Ղուկաս գիտէր թէ առաջին օրը եւ վերջին օրը կարելի չէր ամբողջական օրեր նկատել կամ հաշուել, անոր համար ալ «ութը օրեր ետք» ըսելու փոխարէն, կ'ըսէ. «"շուրջ" ութը օրեր ետք»:

Յունարէն «օսի» բառը Մատթէոսի եւ Մարկոսի ակտարաններուն մէջ չկայ:

18.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ ակելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ»* (Մտ 25.29):

«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ ակելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ» (Մտ 25.29): Եթէ երբեք այս ստոր զինք նախորդող հատուածէն անկախաբար նկատի առնենք, կրնանք սխալ ու բացասական մեկնութեան երթալ: Յիսուս այս խօսքը արտասանեց իբրեւ եզրակացութիւն հետեւեալ դրուագին:

Մարդ մը որ կը պատրաստուէր հեռու երկիր մը երթալու, կանչեց իր ծառաները եւ *«մէկուն տուաւ հինգ հարիւր ոսկի դրամ, միւսին՝ երկու հարիւր եւ ուրիշի մը՝ հարիւր»* (Մտ 25-14-15): Հինգ հարիւր եւ երկու հարիւր ոսկի դրամ ունեցողները իրենց դրամները շահարկութեան դրին եւ զանոնք կրկնապատկուած ստացան, *«բայց ան որ հարիւր ոսկի դրամ ստացած էր, գնաց հողը փորեց եւ իր տիրոջ դրամը հոն պահեց»* (Մտ 25.18): Երբ ծառաներուն տէրը վերադարձաւ, գնահատեց առաջին երկուքը, իսկ երրորդը կոչեց՝ *«չար ու ծոյլ ծառայ»* (Մտ 25.26): Անոր տէրը հրամայեց առնել իրմէ հարիւր ոսկին եւ զայն տալ հազար ոսկի ունեցողին, եւ այս ձեւով, ունեցողին՝ ակելիով տրուեցաւ, իսկ քիչ ունեցողէն՝ առնուեցաւ *«ունեցած փոքր բաժինն ալ»*:

Տերը հարիւր ոսկի դրամ ունեցող ծառային վերաբերմունքին վրայ հիմնուելով է որ որոշեց առնել իրմէ իր ունեցածը եւ տալ շատ ունեցողին: Մէկը չըսաւ կամ չստիպեց հարիւր ոսկի դրամ ունեցողին որ չաշխատի: Ան իր ազատ կամքով գնաց եւ իրեն տրուածը թաղեց հողին մէջ:

Հարիւր ոսկի դրամ ունեցողն ու հինգ հարիւր ոսկի դրամ ունեցողը նո՛յն կարելիութիւնը, իրենց տրուած նո՛յն հրահանգը եւ նո՛յն ժամանակը ունէին, ուստի որեւէ արդարացում չէր կրնար ունենալ իր տիրոջ դիմաց եւ ո՛չ ալ որեւէ պատճառաբանութիւն կրնար ներկայացնել իր չաշխատելուն կամ դրամը չշահարկելուն համար:

«Ունեցողին պիտի տրուի»: Ո՞վ է ունեցողը եւ ի՞նչ ունի ան: Ունեցողը՝ մարդ արարածը ինքն է, որ ունի շատ բան, գործինակ, մարդը ունի հաւատալու, աշխատելու, ծառայելու, օգնելու, մխիթարելու, սիրելու, յուսադրելու կարողութիւնը: Օգնելը, սիրելը, մխիթարելը կրնայ անպայման դրամ տալով չըլլալ, կրնայ պարզապէս բառով մը, կամ բարեւով մը, կամ անոյշ խօսքով մը, կամ ժպիտով մը ըլլալ: Եթէ տալիք դրամ չունիս, արդէօք ժպիտ մըն ալ չունիս ուրիշին ցոյց տալիք: Եթէ մխիթարելու համար «քարոզ խօսիլ» չես գիտեր, արդէօք երկու բառ ըսել ալ չես գիտեր:

«Չունեցողէն պիտի առնուի»: Ո՞վ է չունեցողը: Իսկութեան մէջ «չունեցող» մարդ չկա՛յ: Ամէն մարդ որոշ շնորհք մը, պարգեւ մը, կարողութիւն մը, ձիրք մը անպայման ունի: Աշխարհի մէջ մարդ չկայ որ զրկուած ըլլայ ամէն շնորհքէ եւ ամէն կարողութենէ: Դրուագին մէջ յիշուած երեք ծառաներն ալ բան մը ստացան: Ասիկա ինքնին ապացոյց մըն է որ իւրաքանչիւր մարդ իրեն տրուած բան մը ունի: Ոմանք նուազ ունին, ոմանք աւելի ունին, բայց բոլորն ալ ունին:

Եթէ երբեք հարիւր ոսկի դրամ ունեցող ծառան կը կոչուի «չունեցող», կը կոչուի՝ ո՛չ թէ որովհետեւ դրամ չունէր, կարելիութիւն ու կարողութիւն չունէր, այլ որովհետեւ իրեն տրուածը շահարկութեան դնելու եւ կրկնապատկելու պատրաստակամութի՛ւն չունէր, եռա՛նդ չունէր, աշխատելու ախորժա՛կ չունէր, նախանձախնդրութի՛ւն չունէր, պարտականութեան գիտակցութի՛ւն չունէր, պատասխանատուութեան զգացո՛ւմ չունէր: Մէկ խօսքով, ան

ծոյլ մէկն էր, եւ իր տէրն ալ զինք իբր «չար ու ծոյլ ծառայ» որակեց, որպէսզի ցոյց տար իրեն եւ մեզի, որ ծուլութիւնը՝ չաշխատիլը՝ չճանայելը՝ չարութիւն է Աստուծոյ հայեացքով:

«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ աւելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ»: Որեւէ բան որ ունինք եթէ չգործածենք՝ կը կորսնցնենք զանիկա: Օրինակ, եթէ հաւատալու կարողութիւնը ունինք, բայց եթէ զանիկա չգործածենք նեղ ու դժուարին պահերուն, եթէ փորձութեան աստէն չտրվինք մեր հայեացքը հաւատքով կեդրոնացնել Աստուծոյ վրայ՝ կրնայ մեր հաւատքը տկարանալ եւ նոյնիսկ կորսուիլ:

Չարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Հաւատք ունեցողին կամ ցուցաբերողին՝ Աստուած աւելիո՛վ պիտի տայ իր յայտնութիւնը եւ անոր հասկացողութիւնը, իսկ անկէ՛ որ հաւատք չունի կամ չի ցուցաբերեր՝ Աստուած պիտի առնէ եղած քիչն ալ: Գործի դրուած հաւատքը աստիճանաբար ինքզինք կը լուսաւորէ եւ առաւել կ'ամրապնդուի, մինչ երբ դադրի գործի դրուելէ՛ աստիճանաբար կ'աղօտանայ եւ ամբողջապէս կը կորսուի»:*

Հաւատքը մեզի տրուած այնպիսի՝ բան մըն է որ պետք է գործածենք փորձութեանց ժամանակ. եթէ գործածենք՝ ատիկա «նոյնիսկ աւելիո՛վ» պիտի տրուի մեզի, այսինքն՝ պիտի աւելնայ մեր հաւատքը, պիտի թրծուի, պիտի ամրապնդուի, իսկ եթէ չգործածենք՝ աւելի՛ պիտի տկարանայ եւ մեր «ունեցած փոքր բաժինն ալ»՝ հաւատքի բաժինը՝ հաւատալու կարողութիւնը, վստահելու կարողութիւնը պիտի խլուի մեզմէ:

Հարկաւ երբ կը գործածեմ «պիտի խլուի» բացատրութիւնը, այդ չի նշանակեր որ մեր հաւատքը մեզմէ առնողը կամ խլողը ուրիշն է: Եթէ մենք մեր հաւատքը ձեռքէ չտանք, մէկը չի կրնար զայն խլել մեզմէ: Հաւատքի օրինակը բազմահարիւր օրինակներէն պարզապէս մէկն էր, թէեւ՝ կարեւորագոյններէն է:

Նո՛յնն է օրինակ սիրոյ պարագան: Մարդը իր նմանը սիրելու կարողութիւնը ունի: Ամէն անգամ երբ առիթը բացուի՝ մեզի, սիրոյ արարք մը կատարելու եւ մենք մերժենք կատարել՝ վստահ եղէք որ ժամանակի ընթացքին պիտի կորսնցնենք ուրիշը սիրելու մեր կարողութիւնն ու փափաքը: Սէրը սիրելով է որ կ'աճի ու կը բիրեղանայ: Որքան սիրենք՝ ա՛յնքան աւելի մեր

սիրտը սիրով կը լեցուի, կը մեծնայ եւ կենսունակ կը դառնայ: Ինչպէս կրակը փայտով կը մեծնայ, այնպէս ալ սիրտ մը՝ սիրելով:

Մեր առօրեայ կեանքը լեցուն է օրինակներովը «ունեցող» անձերու: Եթէ երբեք աշակերտ մը բնատուր ուշիմութիւն մը ունի՝ աւելիո՞վ կրնայ ուշիմութիւն ձեռք ձգել եթէ ջանասէր ըլլայ, իսկ եթէ ինքզինք անհոգութեան տայ եւ գիրքէ հեռու մնայ՝ իր միտքը հետզհետէ կը բթանայ եւ ունեցած ուշիմութիւնն ալ կը կորսնցնէ:

Ինչպէս չգործածուող դանակը իր փայլքն ու սրութիւնը կը կորսնցնէ, կամ չհերկուող հողը՝ կը կարծրանայ եւ խոպան կը դառնայ, այնպէս ալ, եթէ մարդը չօգտագործէ ու չգործածէ Աստուծոյ կողմէ իրեն տրուած շնորհքներն ու պարգեւները, առիթներն ու կարողութիւնները՝ ժամանակի ընթացքին այդ բոլորը պիտի կորսնցնէ, իսկ եթէ գործածէ զանոնք՝ անոնք ա՛լ աւելի պիտի ճոխանան ու առատանան, այլ խօսքով, ինք զանոնք աւելիո՞վ պիտի ունենայ:

«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ աւելիով»: Սիրելի՛ բարեկամ, դուն ի՞նչ ունիս: Ինչ որ ունիս՝ դիր Աստուծոյ տրամադրութեան ներքեւ եւ վստահ եղիր որ զայն կրկնապատկուած պիտի ստանաս: Եթէ դրամ ունիս, գործածէ զայն Աստուծոյ փառքին համար եւ Աստուած աւելիո՞վ պիտի տայ քեզի: Դրամը գործածել Աստուծոյ փառքին համար, կը նշանակէ բաժին հանել աղքատին, որբին, որբեւայրիին ու հիւանդին:

Եթէ ուսում ու գիտութիւն ունիս՝ փոխանցէ՛ զայն ուրիշին, եւ դուն աւելի՛ պիտի հարստանաս, «աւելիո՞վ պիտի տրուի քեզի»:

Եթէ ուրիշին օգնելու տրամադրութիւն ունիս՝ օգնէ՛, եւ Աստուծոյ օգնութիւնը քեզի «աւելիո՞վ պիտի տրուի»: Օգնէ՛ եւ Աստուած քեզի օգնական պիտի ըլլայ:

Եթէ նմանիդ ծառայելու փափաք ունիս՝ ծառայէ՛, եւ դուն հրեշտակներուն ծառայութիւնը աւելիո՞վ պիտի վայելես:

Եթէ յուսահատը յուսադրելու, սգաւորը մխիթարելու եւ ինկածը վերականգնելու շնորհքը կամ պարգեւը ունիս՝ ըրէ՛ այդ բոլորը, եւ դուն աւելիո՞վ պիտի վայելես երկնային մխիթարութիւնը:

Եթէ կրնաս ընել այս բոլոր եւ չընես, ուշ կամ կանուխ այս բոլորը պիտի «խլուին» քեզմէ, եւ դուն հաշուետու պիտի դառնաս

Աստուծոյ, ճիշդ ինչպէս պատահեցաւ հարիւր ոսկի դրամ ունեցող մարդուն:

19.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի խօսքը գոր խաչին վրայ արտասանեց. *«Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լքեցիր զիս»* (Մտ 27.46):

Կարելի չէ այս բառերը տառացիօրէն հասկնալ եւ ըսել որ Աստուած լքած էր Քրիստոսը, որովհետեւ քիչ ետք, Քրիստոս խօսքը ուղղելով նոյն Աստուծոյն, պիտի ըսէր. *«Հա՛յր, ձեռքերուդ մէջ կ'աւանդեմ հոգիս»* (Ղկ 23.46): Եթէ Հայրը լքած էր Քրիստոսը, ի՞նչպէս Քրիստոս իր հոգին անոր ձեռքին մէջ պիտի աւանդէր: Կամ ի՞նչպէս պիտի կարենար ըսել. *«Հա՛յր, ներէ՛ անոնց, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՛նչ կ'ընեն»* (Ղկ 23.34): Ի՞նչպէս պիտի յանդգնէր ներում խնդրելու Հօրմէն զինք խաչողներուն համար, եթէ երբեք Հայրը իրաւամբ զինք լքած էր:

Շատ կարելոր է չմոռնալ որ ինչպէս Քրիստոսի մկրտութիւնը փոխանորդական (այսինքն՝ մեր փոխարէն կատարուած) մկրտութիւն էր, այնպէս ալ, Քրիստոսի մահը փոխանորդական մահ էր: Ան մեռաւ մեր փոխարէն, մեզի համար եւ մեր պատճառով, սրբելու համար մեր մեղքերը եւ հաշտեցնելու համար մեզ՝ մեր երկնաւոր Հօր հետ:

Արդ, առանց մեղքերու քաւութեան մարդ արարածը չէր կրնար եւ չի կրնար մօտենալ Աստուծոյ, որովհետեւ մեղքը կը բաժնէ մարդը Աստուծմէ: Մեղաւոր մարդը ինքզինք միշտ հեռու, բաժնուած եւ լքուած կը զգայ Աստուծմէ: Քրիստոս չէր կրնար լքուիլ Աստուծոյ կողմէ, որովհետեւ ան բնաւ մեղք գործած չէր (Բ.Կր 5.21, Ա.Պտ 2.22, Ա.Յհ 3.5), եւ ուստի մեղաւոր մը չէր:

Բայց որովհետեւ մեր մեղքերը իր վրայ առնելով խաչ բարձրացած էր, պահուան մը համար ինքզինք «լքուած» զգաց Աստուծմէ: Խորքին մէջ սակայն, ինք չէր որ լքուած էր Աստուծոյ կողմէ, այլ՝ մեղաւոր մարդկութիւնը ինք: Քանի որ Քրիստոս խաչին վրայ մեղաւոր մարդկութիւնը կը ներկայացնէր, մեր երկնաւոր Հայրը Քրիստոսի անձին մէջ մեղաւոր մարդկութիւնն էր որ լքած էր, հետեւաբար, Քրիստոս մեղաւոր մարդկութեան անունով էր որ կ'ըսէր. *«Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լքեցիր զիս»*:

Ինչպես երբ ուրիշի մը ներկայացուցիչը խօսք մը արտասանէ, ինք չէ որ իր արտասանած խօսքին ետին կը կանգնի, այլ այն անձը որուն անունով կը խօսի, այնպես ալ, Քրիստոս ինք չէ որ կը կանգնի իր արտասանած այս խօսքին ետին, այլ՝ մեղաւոր մարդկութիւնը, որուն ներկայացուցիչն է Քրիստոս եւ որուն անունով կը խօսի:

Քրիստոս կը խօսի մեղքի իբրեւ հետեւանք, լքուած կամ թողուած ըլլալու մասին, որպէսզի ցոյց տայ մեղքին ծանրութիւնը, մեղքին կործանարար եւ բաժանարար բնոյթը:

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Մեղքին հետեւանքը բաժանում է Աստուծմէ. քանի որ Յիսուս մեղք չունեցաւ, բնականօրէն անոր հետեւանքն ալ չունեցաւ»:*

Յիսուս *«Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լքեցիր զիս»* իր խօսքով, կարծէք ըսել կ'ուզէր. *«Ո՛վ մարդիկ, տեսէք թէ ի՛նչ ըրած է մեղքը ձեզի: Ան ձեզ բաժնած է Աստուծմէ: Իսկ հիմա ես, ձեր մեղքերը վրաս առնելով՝ «կը բաժնուիմ» Աստուծմէ, որպէսզի ձեզ վերամիացնեմ Աստուծոյ»:* Մենք Քրիստոսով վերամիացանք Աստուծոյ: Պատասխանած ատեննիս 7-րդ հարցումին, ըսինք, որ Մտ 27.51-ին մէջ յիշուած տաճարին վարագոյրը, արգելք մըն էր որ կը բաժնէր իրարմէ մարդ եւ Աստուած, եւ Քրիստոս ի՛նչ եղաւ այդ արգելքը վերցնողը (Եբր 10.20):

Յովհաննէս Ծործորեցի կ'ըսէ. *«Յիսուս այս խօսքը չըսաւ ծածուկ կամ թաքուն կերպով, այլ բացայայտօրէն եւ բարձր ձայնով, եւ ինքնիրմէ չխօսեցաւ, այլ՝ Սղ 22.1-ի մէջ արձանագրուած մարգարէութիւնը յիշեց, որպէսզի մինչեւ իր վերջին շունչը, մարդիկ գիտնան որ ինք հակառակ չէ Հօրը եւ հին Օրէնքին, ինչպէս ոմանք կը կարծէին»:*⁹

Վերջապէս, Յիսուս պէտք էր արտասանէր մարգարէական այս խօսքը, որպէսզի նաեւ իրականանար Սաղմոսագիրը (Սղ 22.1):

20.- Մատթէոսի Աւետարանին 12-րդ գլուխին մէջ կը կարդանք որ երբ Օրէնքի ուսուցիչներն ու Փարիսեցիները խնդրեցին Յիսուսէն հրաշք մը կամ նշան մը գործէ, Յիսուս անոնց ըսաւ. *«Յովնան մարգարէին նշանէն զատ ուրիշ նշան*

⁹ Ներսէս Ծնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 599:

պիտի չտրուի ձեզի» (Մտ 12.39), իսկ նոյն դրուագը երբ կը կարդանք Մարկոսի 8-րդ գլուխին մէջ, կը տեսնենք որ Յիսուս ըսաւ. *«Վստահ գիտցէք, որ ձեզի նշան պիտի չտրուի»* (Մր 8.12): Ասիկա հակասութիւն չէ՞:

Երբե՛ք: Հակասութիւն մը հակասութիւն կ'ըլլայ այն ատեն երբ երկու տարբեր եւ իրարու հակառակ բաներ կ'ըսուին: Երբ Մատթեոս կը յիշէ նշանը իսկ Մարկոս չի յիշեր զանիկա, իրարու հակասած չեն ըլլար:

Երբ Յիսուս Մարկոսի մէջ կ'ըսէ. *«Ձեզի նշան պիտի չտրուի»*, ըսել կ'ուզէ՝ որ անմիջական նշան մը պիտի չտրուի: Օրէնքի ուսուցիչներն ու Փարիսեցիները անմիջական նշան մը կը պահանջէին Քրիստոսէ, այլ խօսքով, անոնք կ'ուզէին որ այդ վայրկեանին երբ անոնք կը խօսէին իրեն հետ, տեղն ու տեղը հրաշք մը գործէ կամ նշան մը ցոյց տայ, բան մը որ Յիսուս չըրաւ:

Գալով Մատթեոսին, ան չ'ըսէր որ Յիսուս անմիջական նշան մը ցոյց չտուաւ Օրէնքի ուսուցիչներուն եւ Փարիսեցիներուն: Ըստ Մատթեոսի Յիսուս պարզապէս խօսեցաւ հետագային ցոյց տրուելիք նշանին մասին, երբ ըսաւ. *«Ինչպէս Յովնան երեք օր ցերեկ ու գիշեր կէտ ձուկի փորին մէջ մնաց, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին երեք օր, ցերեկ ու գիշեր, պիտի մնայ երկրի ընդերքին մէջ»* (Մտ 12.40):

Մատթեոսի մէջ Յիսուս նշանին մասին կը խօսի, բայց կ'ըսէ որ ասիկա իր ատենին պիտի պատահի: Հետեւաբար, ո՛չ Մատթեոս եւ ո՛չ ալ Մարկոս կը յիշեն որ Յիսուս անմիջական հրաշք մը կատարեց կամ նշան մը ցոյց տուաւ Օրէնքի ուսուցիչներուն եւ Փարիսեցիներուն: Այնպէս որ անոնց ըսածներուն միջեւ հակասութիւն չկայ:

21.- Ի՞նչ կը նշանակէ կամ ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի համար գործածուած «Միածին» բառը (Յհ 1.14, 18, 3.16, 18, Ա.Յհ 4.9):

«Միածին» բառը գործածուած է վեց եւ ասելի իմաստներով.-

1.- «Միածին» կը նշանակէ՝ մէկէ, այսինքն՝ մէկ հոգիէ ծնած, եւ այդ մէկ հոգին երկնաւոր Հայրը ի՛նքն է: Երբ կը խօսինք Հօրմէն Յիսուսի ծնունդին մասին, բնականօրէն ժամանակի

ընթացքին անոր գոյութեան գալուն մասին չէ որ խօսած կ'ըլլանք, այլ անոր յաւիտենական ծնունդին մասին: Հայրը յաւիտենական ըլլալով, իրմէ ծնունդ առնող իր Որդին նաեւ յաւիտենական է: Քանի որ Որդին իր սկիզբը ունի Հօրը մէջ եւ քանի որ Հայրը անսկիզբ է, բնականօրէն Որդին ինք եւս անսկիզբ կ'ըլլայ:

2.- «Միածին» կը նշանակէ՝ «միակ ծնածը», եւ հետեւաբար, բառ մըն է որ ցոյց կու տայ որ Որդին Հօրը բնութեան մէ՛կ եւ միա՛կ ծնունդն է: Միա՛կ Որդին է որ Հօրը բնութենակից եւ փառակից է: Հայրը իրեն բնութենակից, համագոյակից եւ փառակից ուրիշ որդիներ չունի: Ան Հօրմէն ծնած ու Հօրը ծնած միա՛կ Որդին է: Հրեշտակները Հօրմէն չեն ծնած: Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ, թէ՛ Աստուած ռեւէ հրեշտակի չըսաւ. *«Դուն իմ որդիս ես, այսօր քեզ ծնայ»*, ո՛չ ալ ըսաւ՝ *«Ես անոր հայր պիտի ըլլամ եւ անիկա՛ ինծի որդի»* (Եբր 1.5-6):

3.- Յովհաննէս Յիսուսը կը կոչէ «Միածին», նաեւ այն իմաստով որ ան Հօրը միա՛կ ծնունդն է, այլ խօսքով, այն միա՛կ Անձը՝ որով կարելի է փրկուիլ: Միածինը միա՛կ ճամբան եւ միա՛կ դուռն է որ կ'առաջնորդէ փրկութեան (Յհ 10.9, Յհ 14.6): Պետրոս առաքեալ կը վկայէ, թէ՛ *«Միայն անով կրնաք փրկուիլ: Աշխարհի մէջ միակն է անիկա, որ Աստուած մարդոց տուաւ, որպէսզի անոր անունով կարենանք փրկուիլ»* (Գրծ 4.12):

Իսկ Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ թէ՛ *«Աստուծոյ առատ շնորհքն ու արդարութեան պարգեւը ստացողները պիտի թագաւորեն կեանքի մէջ, միակ անձի մը՝ Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ»* (Հռ 5.17): Քրիստոսէ գատ ուրիշ անձի մը միջոցաւ կարելի չէ թագաւորել կեանքի մէջ: *«Աստուած իր Միածին Որդին դրկեց աշխարհ, որպէսզի անով կեանք ունենանք»* (Ա.Յհ 4.9): *«Ով որ չունի Որդին՝ յաւիտենական կեանք ալ չունի»* (Ա.Յհ 5.12):

Ուստի, երբ կ'ըսենք թէ Յիսուս Աստուծոյ «Միածին» Որդին է, ըսած կ'ըլլանք, որ ան Աստուծոյ առաջնորդող միա՛կ ճամբան է: Միա՛կը՝ որով կարելի է ծնիլ նոր կեանքին համար եւ դէպի նոր կեանքը: Առանց *«Ե՛ւ եմ կեանքը»* յայտարարողին՝ չկա՛յ կեանք:

4.- «Միածին» բնորոշումը, Որդիին Հօրը բնութենէն ըլլալու իրողութիւնն է որ ցոյց կու տայ: Մենք մեր երկնաւոր Հօրը զաւակները կը դառնանք հաւատքի միջոցաւ (Յհ 1.12), որդեգրութեամբ (Հռ 8.23), եւ աստուածային սիրոյ իբրեւ արտայայտութիւն (Ա.Յհ 3.1). իսկ Քրիստոս Հօրը Որդին է իր

բնութեամբ, իր էութեամբ, ի յաւիտենից: Այլ բացատրութեամբ մը, Հայրը եւ Որդին նո՛յն բնութիւնը ունին, նո՛յն էութիւնը ունին:

5.- «Միածին» կը նշանակէ՝ Հօրը միա՛կ այն ծնունդը որ ո՛չ միայն Հօրը հետ եւ Հօրը նման ի յաւիտենից գոյութիւն ունի, այլեւ՝ հաւասար է Հօրը: «Միածին» բնորոշումը Որդիին հաւասարութիւնն է որ կը մատնանշէ Հօրը հետ: Եւ արդարեւ, Որդին հաւասար է Հօրը: Եթէ Հայրը յաւիտենական Աստուած է, ապա Որդին՝ *«յաւիտենականութեան Հայրն է»* (Ես 9.6): Եթէ Հայր Աստուծմէ գատ *«ուրիշ Վէմ չկա՛յ»* (Ես 44.8), ապա պէտք է յիշել որ Որդին ի՛նքն ալ Վէմ է՝ *«Աստուծմէ ընտրուած պատուական Վէմն է»* (Ա.Պտ 2.4), եւ իրմէ գատ չկա՛յ ուրիշ Վէմ (Ա.Կր 3.11):

6.- «Միածին» բնութագրումը կու գայ նաեւ յիշեցնելու մեզի, որ Որդին միա՛կն է որուն դիմաց ամէն ծունկ պիտի ծոխ եւ ամէն լեզու պիտի դաւանի *«թէ Յիսուս Քրիստոս "Տէր" է, Հայրն Աստուածը փառաւորելու համար»* (Փլպ 2.10-11):

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Զոհը, միա՛կ Փրկագինը, եւ հետեւաբար՝ մեղքերու միա՛կ Քաւիչը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ զինք մերժողներուն միա՛կ Դատաւորը, իրեն ապաւինողներուն միա՛կ Փաստաբանը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ կորսուածին միա՛կ Փրկիչը, մեռածին միա՛կ Յարուցիչը, գժտուածին միա՛կ Հաշտարարը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ աստուածային օրհնութեանց միա՛կ Բաշխիչը, պարգեւներուն միա՛կ Տուիչը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Ազատարարը, միա՛կ Ազատութիւնը, ճշմարիտ ազատութիւնը պարգեւող միա՛կ ԱԶԱՏԸ:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ չկա՛յ իրեն պէս Ծնունդ, չկա՛յ իրեն նման Վէմ, չկա՛յ իրեն պէս Թագաւոր, ան նմաններուս մէջ Աննման է, ան հաւասարներուս մէջ Անհաւասար է:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Միջոցն ու միա՛կ Միջնորդն է, միա՛կ Բարեխօսն ու միա՛կ Բարին է, միա՛կ Հասնողն ու միա՛կ Անհասն է:

22.- Դուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ անիրաւ տնտեսին տէրը *«գովեց անիրաւ տնտեսը»* (Ղկ 16.8): Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ անիրաւ տնտեսին գովուիլը:

Խորքին մեջ տերը տնտեսը չէ որ գովեց, այլ՝ տնտեսին ճարպիկութիւնն ու հնարամտութիւնը, ինչպէս բնագիրը կ'ըսէ. «Տէրը ասիկա լսելով՝ գովեց անիրաւ տնտեսը իր հնարամտութեան համար» (Ղկ 16.8): Ան ճարպիկ մարդ էր: Ան գիտցաւ որ իր տիրոջ տունէն եւ իր պաշտօնէն դուրս պիտի դրուի. ուստի մտածեց իր ապագային մասին, մտածեց բան մը ընել որպէսզի ուրիշներ զինք ընդունէին երբ գործէ արձակուէր: Եւ ելաւ ու իր տիրոջ պարտապաններուն պարտքերը նուազեցնելով՝ անոնց բարեկամութիւնը սիրաշահեցաւ:

Անոր տերը գովեց զայն, որպէսզի մեր Տէրը սորվեցնէ մեզի, թէ ինչպէս տնտեսը նախքան իր գործէն արձակուիլը մտածեց իր ապագային մասին եւ պատրաստութիւն տեսաւ գալիքին համար, այնպէս ալ քրիստոնէայ մարդը, այս կեանքէն չարձակուած, պէտք է մտածէ իր ապագային, այսինքն՝ իր յաւիտենականութեան մասին, եւ ո՛չ միայն մտածէ, այլեւ՝ պատրաստուի անոր համար:

Բայց դժբախտաբար քրիստոնէաներուն մեծ բաժինը սկիզբէն չեն պատրաստուիր գալիքին համար եւ անպատրաստ կերպով կը մեկնին այս աշխարհէն, երթալու համար դէպի յաւիտենական դժբախտութիւն, ճիշդ անոր համար ալ Յիսուս աշխարհի մարդիկը աւելի ճարպիկ նկատեց կամ որակեց քան լոյսի որդիները (Ղկ 16.8):

Ուստի զգո՛յ՛ջ ըլլանք ըսելու որ ան գնահատեց կամ գովեց իր տնտեսին կատարած գործը: Ան տնտեսին կատարած գործը չէ որ գնահատեց, այլ՝ անոր գործելակերպը, կամ աւելի ճիշդ, իր գործը կատարելու համար՝ անոր ցուցաբերած ճարպիկութիւնը: Տէրը գովեց իր տնտեսը ո՛չ թէ որովհետեւ կրցած էր խաբել զինք, այլ որովհետեւ կրցած էր իր անձին շահը մտածել, փնտռել եւ իրագործել:

Ինչպէս տնտեսին տերը գովեց զինք իր անձին ապահովութեան համար կարգադրութիւններ ըրած ըլլալուն համար, այնպէս ալ Աստուծոյ հայեացքով, գնահատելի ու գովելի են բոլոր անոնք՝ որոնք իրենց անձերուն փրկութեան համար յատուկ ճարպիկութեամբ կ'աշխատին: Աշխարհի դէպի կորուստ ու կործանում կ'արտորայ. ճարպիկ եւ իմաստուն եղողները թող Յիսուսի գան՝ ազատելու համար կործանումէ եւ ապահովելու համար իրենց փրկութիւնը:

Տնտեսը անճիշդ միջոցներով կրցաւ հասնիլ իր նպատակին: Առակը սակայն, չ'ուսուցանէր մեզի թէ ի հարկին քրիստոնէայ մարդը կրնայ անարդար եւ անճիշդ միջոցներու դիմել որպէսզի կարենայ իր նպատակներուն հասնիլ կամ իր ծրագիրները իրականացնել: Անարդար միջոցներու դիմելով՝ չենք կրնար արդարանալ Աստուծոյ առջեւ: Անհաճոյ կերպեր որդեգրելով՝ չենք կրնար Աստուծոյ բարեհաճութիւնը շահիլ:

Յիսուսի սորվեցուցածը մեզի այն է, որ օրինակ առնենք տնտեսէն եւ ճարպիկ ըլլանք ու գիտնանք մենք զմեզ նեղ պահերէն դուրս բերել, մանաւանդ գիտնանք պատրաստուիլ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով մեր դիմաց բացուելիք նոր կեանքին համար: Քրիստոս չ'ուզէր որ իր զաւակները անխոհեմ ու անմիտ ըլլան եւ իրենց անմտութեան եւ անխոհեմութեան զոհը երթան: Քրիստոնէաներ կոչուած են իմաստութեամբ իրենց կեանքերը ղեկավարելու: Սուրբ Հոգիին առաջնորդութիւնը վայելող մարդուն անմիտ ըլլալ չի վայելէր:

Տնտեսը «անիրաւ» կոչուեցաւ որովհետեւ անիրաւութեամբ վերաբերեցաւ իր տիրոջ հարստութեան հետ, բայց միւս կողմէն, ան կոչուեցաւ նաեւ «ճարպիկ ու հնարամիտ», որովհետեւ ճարպիկօրէն ու հնարամտօրէն կրցաւ դուրս գալ այն անել կացութենէն որուն մատնուած էր: Քրիստոս չ'ուզէր որ տնտեսին նման անիրաւ ըլլանք, բայց վստահաբար կ'ուզէ որ տնտեսին նման իմաստուն եւ հնարամիտ ըլլանք:

Օրինակով մը եզրակացնենք: Երբ Յիսուս ըսաւ. «*Խորագէտ եղէք օձերու պէս*» (Մտ 10.16), ի՞նչ ըսել ուզեց: Արդեօք ըսել ուզեց որ օձ ըլլանք: Յստակ է որ ոչ: Քրիստոսի պահանջածը մեզմէ օձին պէս իմաստուն ըլլալն է: Ինչպէս Քրիստոսի պահանջածը մեզմէ օձին պէս իմաստուն ըլլալն է եւ ո՛չ թէ օձ ըլլալը, այնպէս ալ, իր պատուէրը մեզի, անիրաւ տնտեսին պէս հնարամիտ ու ճարպիկ ըլլալն է եւ ո՛չ թէ անիրաւ տնտես ըլլալը: Եթէ իր պատուէրը մեզի, տնտեսին պէս հնարամիտ ըլլալն է, ուրեմն, զովուածը տնտեսին հնարամտութիւնն էր եւ ո՛չ թէ անիրաւութիւնը:

23.- Երբ կը խօսինք Աստուածաշունչին չհաւատացող կամ անհաւատ մարդու մը հետ զոր կը մերժէ Աստուծոյ գոյութիւնը, ի՞նչպէս կարելի է փաստել կամ ապացուցանել անոր Աստուծոյ

գոյութիւնը, մանաւանդ որ չենք կրնար Աստուածաշունչէն մեջբերումներ կատարելով համոզել զինք:

Նախ սկսինք Չարեհ Արք. Ազնաւորեանին խօսքով.-

«Անհաւատի մը խօսած ատեն կարելի չէ Աստուծոյ գոյութիւնը ապացուցանել Աստուածաշունչով: Պէտք է խօսիլ՝ միտքին դիմելով: Արդ, մարդկային միտքին համար Աստուծոյ գոյութեան ապացոյցներն են.-

1.- Աշխարհին գոյութիւնը: Ուել բան ինքնիրեն չի գոյանար. անհրաժեշտօրէն բացարձակ Գոյութիւն մը պէտք է ըլլայ պատճառը բոլոր տեսանելի եւ անտեսանելի գոյութեանց: Ամէն ինչ միակէ մը կը սկսի, եւ առաջին ու բացարձակ Միակը Աստուած է:

2.- Շարժումին գոյութիւնը: Նիւթը ինքնին անկեանք եւ անշարժ է, եթէ իրմէ դուրս շարժիչ մը չունենայ: Այդ շարժիչը ինք նիւթ եւ նիւթեղէն չի կրնար ըլլալ. պէտք է աննիւթ Գոյութիւն մը ըլլայ, որ Աստուած է:

3.- Տիեզերական կարգաւորութեան գոյութիւնը: Այս կարգաւորութիւնը պատահականութեան ծնունդը չի կրնար ըլլալ: Ինքնիրեն ձգուած բնութիւնը դէպի անկարգութիւն կ'երթայ: Կարգաւորութիւնը տիեզերքին ետին գործող Մեծ Միտքի մը կամ Բանականութեան մը արդիւնքը միայն կրնայ ըլլալ:

4.- Մարդուն մէջ անհունին հասնելու փափաքը, կատարելութեան ցանկութիւնը, անմահութեան ձգտումը, բարոյական հասկացողութեանց եւ խղճմտանքին գոյութիւնը կը հաստատեն Աստուծոյ գոյութիւնը»¹⁰

Ըսուեցաւ որ կարելի չէ Աստուածաշնչական վկայակոչութիւններ ընել երբ կը խօսինք անաստուած, այլ խօսքով՝ Աստուծոյ գոյութեան չհաւատացող մարդու մը հետ: Բայց չեմ կրնար չիշել գոնէ այն համարը, որ կու գայ մեզի ըսելու որ անզգամութիւն է Աստուծոյ գոյութիւնը մերժելը. *«Անզգամը իր սրտին մէջ ըսաւ թէ՛ "Աստուած չկայ"»* (Սղ 14.1):

Աստուծոյ գոյութեան այլ ապացոյցներ են.-

¹⁰ Չարեհ Արք. Ազնաւորեան, «Հաւատամքի բացատրութիւն», ամփոփում 2-րդ երեկոյի, թիւ 3:

1.- Աշխարհի մէջ բարի ու բարեգործ եւ չար ու չարագործ մարդոց գոյութիւնը ապացոյց մըն է Աստուծոյ եւ Մատանային գոյութեան:

2.- Մարդուն սերը անմահութեան հանդէպ կ'ապացուցանէ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Եթէ Աստուած չկայ, հապա ո՞վ սորվեցուց մարդուն սիրել անմահութիւնը: Ո՞վ սորվեցուց մարդուն մերժել մահուան գաղափարը եւ սիրել անմահութիւնը: Մարդը ստեղծուած է Անմահ Աստուծոյ կողմէ, Անմահին պատկերով եւ անմահութեան համար, ուստի ան չի՛ կրնար հաշտուիլ մահուան գաղափարին հետ: Մարդը ստեղծուած է յաւիտենականութեան համար, ուստի ան չի՛ գոհանար ժամանակաւորով, այլ կ'ուզէ աւելի՛ն, կ'ուզէ մնայո՛ւնը, կ'ուզէ յաւիտենակա՛նը, եւ Աստուած ի՛նք մարդը ստեղծած է իբր այդպիսին (Ժդ 3.11): Մարդը ստեղծուած է կատարելութեան համար, ահա թէ ինչու ան մնայուն կերպով կը ձգտի կատարելութեան: Եւ ո՞վ դրած է մարդուն մէջ կատարելութեան այդ ձգտումը եթէ ոչ կատարեալն Աստուած ինք: Եւ ի՞նչպէս կը դնէ եթէ գոյութիւն չունի:

3.- Մարդուն ընդվզումը անարդարութեան դէմ՝ փաստ մըն է արդար Աստուծոյ գոյութեան: Մարդուն մերժումը անիրաւութեան՝ փաստ մըն է որ կայ Աստուած «մը» որ իրաւունքի Աստուած է, իրաւունքը սիրող ու պաշտպանող Աստուած է: Եթէ Աստուած չկայ, հապա ո՞վ սորվեցուց մարդուն ընդվզիլ անարդարութեան դէմ, անիրաւութեան դէմ, զրկուածութեան դէմ, անօրէնութեան դէմ: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ անբարոյութիւնը մերժելու փափաք: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ զգումնք ու ասելութիւն հանդէպ մեղքին: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ խիղճ ու խղճմտանք: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ կարեկցութեան եւ գութի զգացումներ: Միայն Աստուած ի՛նք կրնայ այս բոլորը դնել մարդուն մէջ: Եւ ի՞նչպէս կրնայ դնել եթէ գոյութիւն չունի:

4.- Երբ անհաւատ մարդը կը յայտարարէ թէ՛ «Աստուած չկայ», ինքնին փաստած կ'ըլլայ որ Աստուած կայ: Որովհետեւ, եթէ իրապէս կը հաւատայ որ Աստուած չկայ, բնաւ պիտի չաշխատի փաստել որ Ան չկայ: Բան մը որ գոյութիւն չունի, ինչո՞ւ անհաւատը պիտի փաստէ որ գոյութիւն չունի:

Երբ անհաւատը ճիգ կը թափէ փաստելու որ Աստուած գոյութիւն չունի, կը նշանակէ թէ կը հաւատայ որ Ան գոյութիւն

ունի, բայց կ'աշխատի փաստել որ Ան գոյութիւն չունի: Երբ մէկը կը պայքարի գոյութիւն չունեցող բանի մը դէմ, ասիկա ապացոյց մըն է որ ան կը հաւատայ այդ բանին գոյութեան, այլապէս՝ պիտի չպայքարէր այդ բանին դէմ:

Անհաւատ մարդուն գոյութիւնը ինքնին ապացոյց մը չէ՞ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Անհաւատը անհաւատ պիտի կոչուէ՞ր եթէ երբեք հաւատքի Հիմնադիր Քրիստոսը գոյութիւն չունենար: Եթէ հաւատքի «Առարկան» չ'ըլլար՝ անհաւատներ պիտի ըլլայի՞ն: Եթէ Ուրացուող մը չ'ըլլար՝ ուրացողներ պիտի ըլլայի՞ն: Ուրեմն, «անհաւատ» կոչումն իսկ ցոյց կու տայ որ Աստուած կայ, բայց այդ Աստուածը կ'ուրացուի կոյրերուն կողմէ:

5.- Երբ կը կարդանք առաջին դարերուն վկայագրութիւնները, կը տեսնենք թէ հաւատքի մարդիկը նախընտրեցին զոհել իրենց կեանքերը քան ուրանալ Քրիստոսը: Ասիկա ապացոյց մը չէ՞ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Մէկը յանձն կ'առնէ՞ մեռնիլ բանի մը համար որ գոյութիւն չունի: Նահատակութիւնը մեծ հաւատքի կողքին, միաժամանակ մեծ քաջութիւն եւ մեծ զօրութիւն կը պահանջէ: Եթէ Աստուած գոյութիւն չունի, հապա ռ՞վ զօրութիւն կու տար հաւատացեալներուն քաջութեամբ դիմակալելու մահը: Ո՞վ համարձակութիւն կը ներշնչէր անոնց եթէ Աստուած չկար:

Դուք հարց տուէք անհաւատ մարդուն: Արդեօք ան պատրաստ է իր կեանքը տալու, փաստելու համար որ Աստուած գոյութիւն չունի: Հաւատացեալներ իրենց կեանքը տուին ու կու տան, որովհետեւ հաւատացին ու կը հաւատան որ Աստուած կայ, կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ:

6.- Անխտիր աշխարհի բոլոր ազգերը, բոլոր ժողովուրդները, բոլոր կրօնքները, բոլոր սերունդները, բոլոր ցեղերը, հաւատացած են ու կը հաւատան իրենցմէ վեր ու անդին եղող զօրութեան մը գոյութեան: Ասիկա ամենէն մեծ փաստն է որ գոյ է Աստուած:

7.- Ինչպէս երկիրներու մէջ գոյութիւն ունեցող օրէնքները, կարգ ու կանոնները, ապացոյց են օրէնսդիր մարդոց գոյութեան, այնպէս ալ, երկինքի մէջ, մոլորակներու միջեւ, աստղերու, լուսինի, արեւի եւ համաստեղութիւններու աշխարհին մէջ գոյութիւն ունեցող օրէնքը, կարգ ու կանոնները՝ անհերքելի ապացոյցներ են մեծ Օրէնսդիրին գոյութեան: Եւ ռ՞վ կրնայ այդ

Օրէնսդիրը ըլլալ եթէ ոչ Աստուած: Ո՞վ կրնայ երկինքի անհունութիւնը լեցնող մոլորակներուն ու համաստեղութիւններուն կարգ ու կանոն դնել Աստուծմէ գատ:

8.- Պատմութեան ընթացքին հազուագիւտ եղած են Աստուծոյ գոյութիւնը մերժողները, անոնց դիմաց, Աստուծոյ գոյութեան հաւատացողները եղած են անհամար, անհաշիւ: Եթէ երկիր մը ունի հարիւր միլիոն բնակչութիւն, որուն միայն հինգ հարիւր հոգին կը մերժէ Աստուծոյ գոյութիւնը, արդէ՞ օք ասիկա կը նշանակէ որ Աստուած չկայ: Որո՞նք պետք է հաւատալ: Հարիւր միլիոնի՞ն, թէ՛ հինգ հարիւրին: Եթէ բոլոր մարդիկ կը հաւատան ու կը յայտարարեն որ արեւը գոյութիւն ունի, իսկ երկու-երեք կոյր մարդիկ կ'ըսեն թէ արեւ չկայ, որո՞նք պետք է հաւատալ. աչք ունեցող բազմամիլիոն մարդո՞ց, թէ՛ երկու-երեք կոյր մարդոց:

9.- Ըստ անհաւատ կամ անաստուած մարդուն, մահով ամէն բան իր աւարտին կը հասնի: Բայց հետաքրքրականը այն է՝ որ ամենէն անաստուած եւ ամենէն անհաւատ մարդը անգամ երբ դէմ յանդիման գայ մահուան՝ վախը կը պատէ իր ամբողջ էութիւնը: Ես կ'ուզեմ հարց տալ նման անհաւատ կամ անաստուած մարդուն.- *«Ինչո՞ւ կը վախնաս մահէն եթէ պարզապէս աւարտ մըն է, վերջակէտ մըն է երկրաւոր կեանքիդ: Ինչո՞ւ կը վախնաս մահէն եթէ վստահ ես որ մահէն անդին պատիժ ու պատուհաս չկայ, տառապանք ու տանջանք չկայ: Դուն կը վախնաս մահէն, որովհետեւ մահը քեզ անձանօթին կը տանի: Կը կասկածիս որ մահէն անդին բան մը կայ: Եւ այդ կասկածդ ինքնին Աստուծոյ գոյութեան ապացոյց մըն է: Կը վախնաս՝ որովհետեւ գիտես որ մահը աւարտ մըն է ներկայ կեանքիդ, բայց սկիզբ մըն է նոր կեանքի մը, տանջանքով յատկանշուած կեանքի մը»:*

Եզրափակելու համար ըսեմ, որ եթէ երկսայրի սուր եղող Աստուծոյ խօսքը՝ Աստուածաշունչը, «չկրցաւ» համոզել անհաւատին որ Աստուած գոյութիւն ունի, իմ կամ քու խօսքդ՝ բնա՛ւ պիտի չկրնան:

24.- Յիսուս իր աշակերտներուն ըսաւ. *«Վստահ եղէք, որ հոս գտնուողներէն ոմանք պիտի չմեռնին՝ մինչեւ տեսնեն Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»* (Մտ 16.28): Բոլոր

աշակերտներն ալ մեռան եւ տակաւին Քրիստոսի երկրորդ գալուստը տեղի չէ ունեցած, հետեւաբար ինչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի այս խօսքը:

Այս հարցումին իբրեւ պատասխան երեք տարբեր մեկնութիւններ առաջարկուած են.-

1.- Ոմանք կ'ըսեն թէ Յիսուս «թագաւորութիւն» ըսելով կ'ակնարկէր իր այլակերպութեան որ շուրջ մէկ շաբաթ ետք տեղի պիտի ունենար, եւ ուր առաքեալներէն ոմանք՝ Պետրոս, Յակոբոս եւ Յովհաննէս, պիտի տեսնէին *«Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»*:

2.- Ուրիշներ զանիկա ակնարկութիւն կը նկատեն Պենտէկոստէի օրուան, ուր կատարուեցաւ Սուրբ Հոգիին էջքը մեկտեղուած բոլոր հաւատացեալներուն վրայ (Գրծ 2.1-4):

3.- Երրորդ այս պատասխանը ամենէն հաւանականն է: Երրորդ խումբի մեկնիչներ կ'ըսեն թէ ակնարկութիւնը Քրիստոսի խաչելութեամբ իրականանալիք թագաւորութեան էր: Այնքան ատեն երբ Քրիստոս իր արիւնը չէր հեղած խաչին վրայ իր թագաւորութիւնը չէր սկսած այս աշխարհի մէջ: Քրիստոս իր սեփական արիւնով ձեռք ձգեց իր թագաւորութիւնը: Եւ ոմանք ականատես եղան այն իրողութեան, ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս ըսաւ. *«Հոս գտնուողներէն ոմանք պիտի չմեռնին՝ մինչեւ տեսնեն Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»*:

Չուր տեղ չէ որ իրեն խաչակից եղող աւագակը իրեն դառնալով ըսաւ. *«Տէ՛ր, յիշէ՛ զիս, երբ քու թագաւորութեամբդ գաս»* (Ղկ 23.42): *«Մարդու Որդին իր թագաւորութեամբ»* եկաւ: Այդ թագաւորութեան գալուստը սկսաւ իր քարոզութեամբ, իրագործուեցաւ իր խաչելութեամբ, հաստատուեցաւ ու տարածուեցաւ Հոգեգալուստով եւ իր ամբողջական ու կատարեալ պատկերը պիտի ստանայ իր երկրորդ գալուստով:

25.- Եկեղեցիին մէջ մեր կատարած հոգեհանգիստը եւ մատուցած աղօթքները ննջեցեալներուն հոգիներուն համար օգուտ մը կ'ընեն:

Այս հարցումին անմիջականօրէն պատասխանելէ առաջ, նախ պէտք է ճշդել թէ եկեղեցին որո՞նց համար կրնայ աղօթել

կամ պետք է աղօթել, եւ որո՛նց համար չի կրնար աղօթել կամ պետք չէ աղօթել:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՈՐՈ՞ՆՑ ՀԱՄԱՐ ՊԷՏՔ ՉԷ ԱՂՕԹԷ:

1.- Եկեղեցին պետք չէ աղօթել այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք կը մեռնին իրենց մեղքերով եւ իրենց մեղքերուն մէջ, եւ որոնք մերժած են ապաշխարել: Առանց ապաշխարութեան եւ առանց մեղքերու խոստովանութեան մեռնողին համար՝ մեր աղօթքները եւ կատարած հոգեհանգիստները արժէք, իմաստ եւ ազդեցութիւն չեն կրնար ունենալ:

2.- Եկեղեցին պետք չէ աղօթել այնպիսի մարդոց համար՝ որոնց մեղքերը մահացու մեղքեր եղած են: Յովհաննէս առաքեալ կ'ըսէ. *«Երբ մէկը տեսնէ, թէ իր հաւատացեալ եղբայրներէն մէկը գործեց մեղք մը որ մահացու չէ, թող աղօթէ՝ Աստուծոյ՝ որ կեանք տայ անոր: Ասիկա կ'ըսեմ միայն անոնց համար՝ որոնց մեղքերը մահացու չեն, որովհետեւ մահացու մեղքեր ալ կան, որոնց համար չեմ ըսեր որ աղօթէ: Ամէն անիրաւութիւն մեղք է, բայց ամէն մեղք մահացու չէ»* (Ա.Յհ 5.16-17): Ի՞նչ կը հասկնանք «մահացու մեղք» ըսելով: Մահացու մեղք է երբ մէկը կ'ուրանայ Աստուծոյ գոյութիւնը, Քրիստոսի աստուածութիւնը կամ անոր ճշմարտապէս մարդեղացումը, Քրիստոսի մահուամբ փրկութեան կարելիութիւնը, Սուրբ Հոգիին գործունէութիւնը, պարգեւները եւ այլն:

3.- Եկեղեցին պետք չէ աղօթել այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք իրենց կենդանութեան չեն հաւատացած Աստուածաշունչի մէջ գրուածներուն: Օրինակ, եթէ մէկը կ'ուրանայ արքայութեան եւ դժոխքին գոյութիւնը եւ կը յայտարարէ թէ *«ամէն ինչ այս աշխարհի մէջ է. արքայութիւնն ալ հոս է, դժոխքն ալ հոս է»*: Կամ եթէ կ'ուրանայ Սատանային գոյութիւնը, Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, մեռելներու յարութիւնը, դատաստանը, յաւիտենական կեանքը, եւ ոեւէ բան որուն մասին Աստուածաշունչը յստակօրէն կը խօսի: Այսպիսիներուն համար աղօթելը օգուտ մը չ'ըներ:

4.- Եկեղեցին պետք չէ աղօթել այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք ընդդիմացած են եկեղեցիին, մերժած են եկեղեցին եւ անոր իշխանութիւնը: Այդպէս ընողներուն կը յիշեցնենք, որ եկեղեցին որքան ալ մեղքի մէջ ըլլայ, որքան ալ սխալ ընթացքի մէջ ըլլայ, չի դադրիր Քրիստոսի մարմինը ըլլալէ, չի դադրիր Քրիստոսի արիւնով եւ Սուրբ Հոգիին էջքով հիմնուած հաստատութիւն մը

ըլլալէ: Ուստի, եկեղեցիին դէմ խօսողը՝ Քրիստոսի դէմ է որ խօսած կ'ըլլայ: Եկեղեցիին դէմ դնողը՝ Սուրբ Հոգիին դէմ է որ դրած կ'ըլլայ:

5.- Եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք չեն հաւատացած եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներուն եւ զանոնք արժէքէ զուրկ բան կը նկատեն: Եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ նաեւ անոնց համար՝ որոնք միշտ հեռու եղած են եկեղեցիէն, սուրբ Պատարագէն, Սուրբ Հաղորդութենէն: Այսպիսիներուն համար աղօթելը օգուտ մը չ'ընէր:

6.- Եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք մեղանշած ատեննին մեռած են: Օրինակ, եթէ մէկը տուն մը կողոպտած ատեն՝ կրակ բացուի վրան եւ սպաննուի, կամ եթէ ուրիշի մը կնոջ հետ շնութիւն ըրած ատեն սպաննուի, կամ եթէ բախտագուշակի քով գացող մըն է կամ գացած ատեն արկածի հանդիպի եւ մեռնի, այսպիսի մարդոց համար եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ:

7.- Եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք Աստուծոյ կամքին գիտակից ընդդիմադիրներն են, այլ խօսքով, որոնք կամովին կ'ընդդիմանան եւ կը հակառակին Աստուծոյ կամքին, ծրագիրին, գործին, խօսքին: Այդ ընդդիմութիւնը կրնայ հոգեւոր իրականութիւնները ծաղրելով ըլլալ, կրնայ Աստուծոյ զաւակները հալածելով ըլլալ, կրնայ եկեղեցիին հանդէպ անվստահութիւն տածելով ըլլալ, եւ այլն:

8.- Վերջապէս, եկեղեցին պէտք չէ աղօթէ անձնասպան եղողներուն համար, որովհետեւ անձնասպան մարդը՝ մարդասպան մարդ է: Եթէ երբեք կարելի չէ աղօթել չղջացող մարդասպանին համար, որքան աւելի պէտք չէ աղօթել անձնասպան մարդուն համար, մանաւանդ որ ան զոջալու եւ դարձի գալու առիթ ալ չունի: Անգամ մը որ ինքզինք սպաննած է՝ ինչպէս կրնայ դարձի գալ: Կեանքը Աստուծոյ պարգէն է. մարդասպան կամ անձնասպան մարդը այդ պարգէնը ոտնակոխ ընողն է: Մարդասպանութիւնը կամ անձնասպանութիւնը ո՛չ միայն Աստուծոյ պարգէնը անարգել է, այլեւ Աստուծոյ սիրոյն ու գթութեան, Աստուծոյ ամենահասութեան եւ օգնականութեան նկատմամբ անվստահութիւն է:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՈՐՈՆՑ ՀԱՄԱՐ ՊԵՏՔ Է ԱՂՕԹԷ:

Եկեղեցին կրնայ աղօթել ունի մեկուն համար որուն մեղքը մահացու չէ կամ վերոյիշեալ մեղքերուն ծիրին մէջ չ'իյնար: Օրինակ.-

1.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց մեղքը սոցիալութեան արդիւնք եղած է, այսինքն՝ առանց գիտնալու մեղանչած են:

2.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց մեղքը մարդկային բնութեան տկարութեան հետեւանք եղած է:

3.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց ապաշխարութիւնը ամբողջական չէ եղած, որոնց նորոգութիւնը կատարեալ չէ եղած, եւ որոնք մեղքին դէմ իրենց պայքարին մէջ լուրջ չեն եղած:

4.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թերացած են իրենց քրիստոնէական պարտականութիւններուն մէջ:

5.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէպէտ ապաշխարած են, բայց յաճախակի գլորումներ կ'արձանագրեն:

6.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէպէտ եկեղեցի յաճախող եղած են, բայց իրենց կեանքերը ամբողջովին չէ վերանորոգուած, պարզապէս որովհետեւ իրենց ուղղութիւն տուող մը եւ օգնող մը չէ եղած:

7.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէեւ չեն ապաշխարած, Աստուծոյ խօսքը չեն սերտած, բայց առանց Աստուծոյ օրէնքը գիտնալու՝ գործադրած են Աստուծոյ օրէնքը, եւ այդ ձեւով, փաստած են որ Օրէնքը չունենալով հանդերձ *«նոյնինքն իրենք են իրենց օրէնքը»* (Հո 2.14):

8.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէեւ վերածնած քրիստոնէաներ չեն եղած, բայց եղած են բարի մարդիկ, խոնարհ մարդիկ, առաքինի մարդիկ, ազնիւ մարդիկ, ողորմած եւ աղքատասէր մարդիկ: Մարդիկ՝ որոնք չեն ուրախացած անիրաւութեան վրայ, ընդհակառակը, տրտմած են ուրիշին պատահած չարիքին համար: Այսպիսի մարդիկ կրնան փրկուիլ դատաստանին օրը Տէր Յիսուսի ողորմութեամբ եւ գթութեամբ:

Այլ խօսքով, եկեղեցին կրնայ աղօթել ունի մարդու համար, որ «հասարակ հաւատացեալի» կեանք ապրած է: Օրինակ, այսօր բազմահարիւր հաւատացեալներ եկեղեցի կը յաճախեն որոնք սակայն կրնան ապաշխարած չըլլալ, կրնան հոգեւոր կեանք

ապրած չըլլալ, կրնան մնայուն կերպով Սուրբ Հոգիին առաջնորդութիւնը վայելած չըլլալ, կրնան իրենց բոլոր մեղքերը խոստովանած չըլլալ: Այսպիսիներուն համար եկեղեցին կրնայ աղօթել եւ պէ՛տք է աղօթէ:

Եկեղեցին նաեւ կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թեպէտ սիրած են իրենց նմանները, բայց ո՛չ իրենց ամբողջ սրտով: Որոնք վստահած են Աստուծոյ, բայց ո՛չ ամէն պարագայի մէջ: Որոնք օգնած են աղքատին ու տկարին, բայց ո՛չ իրենց ունեցածին չափով: Որոնք ծառայութիւն մատուցած են, բայց ո՛չ բոլորին եւ բոլոր սրտով: Որոնք հեռու կեցած են մեղքէն, բայց ո՛չ միշտ: Որոնք հնազանդած են Քրիստոսի, բայց ո՛չ յարատեւ: Որոնք սուտ չեն խօսած, բայց ճշմարտութիւնն ալ չեն խօսած: Որոնք չեն անիրաւած, բայց անիրաւուածին օգնական չեն եղած, եւայլն:

Ընդհանրապէս Բողոքականեան ծայրայեղ հոսանքներն են որ կը մերժեն եկեղեցիէն ներս հոգեհանգիստ ընելու կարելութիւնը եւ արժէքը: Անոնք կ'առարկեն թէ Աստուածաշունչին մէջ մեռելներու հոգիներուն համար աղօթելու հրաման կամ պատուէր չկայ: Խորքին մէջ սակայն, հոգեհանգիստը մերժելուն հիմնական պատճառը երբեք այն չէ՝ որ Աստուածաշունչը չի խօսիր ննջեցեալներուն հոգիներուն համար աղօթելու մասին, այլ այն՝ որ անոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ եւ եկեղեցական ամէն իշխանութիւն:

Քանի անոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ իշխանութիւնն ու ծէսը, բնականօրէն կը մերժեն նաեւ եկեղեցւոյ կողմէ ճշդուած, հաստատուած, ընդունուած եւ ի գործ դրուած ռեւէ բան: Ինչպէս օրինակ, խորհուրդները՝ որոնք խորհրդանիշ կը նկատեն եւ ո՛չ թէ խորհուրդ, քահանային իշխանութիւնը մեղքերը ներելու, մանուկ տարիքով մկրտելու իրողութիւնը, պատարագի ներկայ ձեւն ու եղանակը, ծէսը իր բոլոր մանրամասնութիւններով, սուրբերու բարեխօսութիւնը, Աստուածամօր միջնորդութիւնը կամ նոյնիսկ «Աստուածամայր» կոչուիլը, եւայլն:

Այս բոլորին մասին խօսիլը առայժմ մեր ծրագիրին մաս չի կազմեր: Մեր արծարծած նիւթը հոգեհանգիստն է: Վերել արդէն ըսինք թէ որո՛նց համար եկեղեցին կրնայ աղօթել եւ որո՛նց համար պէտք չէ աղօթէ:

Պօղոս առաքեալ կ'ուսուցանէ որ տառը կը սպաննէ, Հոգին է որ կ'ապրեցնէ (Բ.Կր 3.6): Ուստի, կարելի չէ տառին կառչիլ եւ ըսել. «Ննջեցեալներուն համար հոգեհանգիստ պէտք չէ ընել, քանի որ Աստուածաշունչին մէջ չէ գրուած այդ մասին»: Կրնայ գրուած չըլլալ, բայց ասիկա պատճառ մը չէ որ մերժենք հոգեհանգիստը: Այո՛, գրուած չէ որ պէտք է հոգեհանգիստ ընենք, բայց գրուած չէ նաեւ որ պէտք չէ ընենք: Գրուած չէ որ մանուկները պէտք է մկրտենք, բայց գրուած չէ նաեւ որ պէտք չէ մկրտենք:

Ամէն ինչ չի կրնար գրուած ըլլալ: Յովհաննէս առաքեալ ինք եւս կը վկայէ որ ամէն ինչ չգրուեցաւ (Յհ 21.25), ճիշդ անոր համար ալ, Աստուած իր եկեղեցիին մէջ դրած է առաքեալներ, մարգարէներ եւ ուսուցանողներ (Ա.Կր 12.28), որպէսզի ուսուցանեն մեզի ճշմարտութիւնը եւ բացայայտեն թէ ի՛նչ պէտք է ընել եւ ի՛նչ պէտք չէ ընել:

Եկեղեցին առաջին դարերէն իսկ միշտ աղօթող եղած է ննջեցեալներուն հոգիներուն համար: Առաջին դարերու եկեղեցւոյ հայրեր այս եւ նման պատուերներ, Սուրբ Հոգիէն կ'առնէին: Սուրբ Հոգին ի՛նքն էր որ անոնց կ'ուսուցանէր թէ ի՛նչ պէտք էր ընելին եւ ի՛նչ պէտք չէր ընելին: Եւ Քրիստոս ինք չըսաւ թէ Սուրբ Հոգին պիտի գայ եւ ամէն ճշմարտութիւն պիտի ուսուցանէ եւ սորվեցնէ եկեղեցւոյ առաջնորդներուն եւ ղեկավարներուն (Յհ 14.26, 15.26): Շատ բաներ կային որոնց մասին Քրիստոս չխօսեցաւ եւ որոնց մասին Սուրբ Հոգին ի՛նք պիտի սորվեցնէր: Այդ «շատ բաներուն» շարքին մէջ կ'իյնայ օրինակ, հոգեհանգիստ ընելը, այլ խօսքով, ննջեցեալներուն հոգիներուն համար աղօթելը:

Խօսինք տրամաբանականօրէն: Աստուածաշունչը կ'ուսուցանէ թէ մէ՛կ է եկեղեցին, թէ եկեղեցին Քրիստոսի մէ՛կ է միա՛կ մարմինն է (Ա.Կր 12.20): Եկեղեցին մէ՛կ ըլլալով հանդերձ, կը բաժնուի երկու մասի՝ «Զինուորագրեալ Եկեղեցի» եւ «Յաղթական Եկեղեցի»: «Զինուորագրեալ Եկեղեցի» ըսելով, կը հասկնանք եկեղեցւոյ այն անդամները՝ որոնք տակաւին կ'ապրին երկրաւոր պայմաններու մէջ եւ պայքարի մէջ են մեղքին դէմ: Իսկ «Յաղթական Եկեղեցի» ըսելով, կը հասկնանք եկեղեցւոյ այն անդամները՝ որոնք մեղքին վրայ յաղթանակ տանելով մեկնած են այս աշխարհէն:

Մարդիկ որոնք մահուամբ մեզմէ կը բաժնուին՝ չեն դադրիր Քրիստոսի եկեղեցիին, այսինքն՝ Քրիստոսի մարմինին անդամները ըլլալէ: Ննջած հաւատացեալներ թէ ապրող հաւատացեալներ, մէ՛կ եւ նո՛յն եկեղեցւոյ, մէ՛կ եւ նո՛յն մարմինին անդամներն են: Մէ՛կ եւ նո՛յն եկեղեցւոյ անդամները պէտք է մնայուն կերպով աղօթեն իրարու համար, այլապէս, ի՞նչպէս անոնք կրնան փաստել իրենց մեկութիւնն ու միութիւնը: Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Աղօթքը քրիստոնէական պարտականութիւն մըն է, սիրոյ պարտականութիւն մըն է, որ մենք ունինք եկեղեցւոյ բոլոր անդամներուն նկատմամբ, այդ անդամները ըլլան հոս՝ այս աշխարհի մէջ, թէ հանգուցեալ»:*

Ննջեցեալները մեզի համար կ'աղօթեն եւ կը բարեխօսեն, մենք ալ իրե՛նց համար պէտք է աղօթենք եւ բարեխօսենք, ա՛յդ ձեւով միայն փաստած կ'ըլլանք որ մէ՛կ է Քրիստոսի մարմինը: Եթէ Բողոքականներ ընդունէին որ հաւատացեալ ննջեցեալները կրնան մեզի համար աղօթել եւ բարեխօսել, ինքնաբերաբար պիտի ընդունէին նաեւ որ մենք ալ մե՛ր կարգին կրնանք անո՛նց համար աղօթել եւ բարեխօսել, քանի աղօթքն ու բարեխօսութիւնը փոխադարձաբար կ'ըլլայ:

Ինչպէս կրնանք խնդրել ապրող հաւատացեալի մը աղօթքը, այնպէս ալ կրնանք խնդրել ննջած հաւատացեալի մը աղօթքը: Եւ ինչպէս կ'աղօթենք ապրող հաւատացեալներուն համար, այնպէս ալ պէտք է աղօթենք ննջած հաւատացեալներուն համար:

Հաւատացեալներ իրարու պատերազմակից են երկրի վրայ (Հո 15.30): Հաւատացեալներ երբ Քրիստոսով ննջեն, չեն դադրիր մեզի պատերազմակից ըլլալէ: Անոնք սակայն մեզի պատերազմակից չեն ըլլար եթէ չխնդրենք իրենց զօրակցութիւնն ու բարեխօսութիւնը: Եւ չենք կրնար խնդրել իրենց բարեխօսութիւնը եթէ իրենց համար աղօթող հաւատացեալներ չենք:

Քրիստոս ուսուցանեց որ *«երկինքի մէջ ուրախութիւն պիտի ըլլայ մէկ ապաշխարող մեղաւորի համար»* (Ղկ 15.7): Ննջած արդար մարդիկը կ'ուրախանան երբ տեսնեն որ մէկը դարձի կու գայ: Անոնք ի՞նչպէս կրնան ուրախանալ կամ ինչո՞ւ պէտք է ուրախանան եթէ մեզի համար բարեխօսողներ չեն: Իսկ եթէ մեր դարձին համար անոնք կ'ուրախանան, ճիշդ պիտի ըլլա՞ր որ մենք չաղօթէինք անոնց համար: Եթէ անոնք կ'ուրախանան

մեզմով, ինչո՞ւ մենք ալ չուրախացնենք զանոնք՝ իրենց համար մեր մատուցած աղօթքներով:

Շատ կարելոր է հետեւեալը մեր միտքին մէջ ունենալ: Եկեղեցին յաւակնութիւնը չունի ըսելու թէ ինք կ'աղօթէ կորսուածները փրկելու համար, գեհէնի դատապարտուածները՝ արքայութեան ժառանգորդ դարձնելու համար: Եթէ եկեղեցին կորսուածին փրկութեան համար չէ որ կ'աղօթէ, հապա ի՞նչ բանի համար կ'աղօթէ եւ ինչո՞ւ հոգեհանգիստ կ'ընէ հանգուցեալներուն համար:

Եթէ երբեք աչքէ անցնենք հոգեհանգիստի ժամանակ մեր երգած շարականներն ու կարդացած աղօթքները, նախ կը տեսնենք որ անոնք Աստուծոյ գթութիւնն ու ողորմութիւնը հայցելու համար են եւ ո՛չ թէ հանգուցեալը դժոխքէն արքայութիւն փոխադրելու համար, եւ երկրորդ, կը տեսնենք որ անոնք կապուած են Քրիստոսի երկրորդ գալստեան:

Նո՛յն խօսքը կը հաստատէ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ, երբ «Տէրն յետ ստեղծման» շարականին վերջընթեր տունին մէջ, խօսելով հաւատքով ննջածներուն մասին՝ կ'ըսէ. *«Թող արդարութեամբ չդատուին, այլ գթութեամբ քաւուին»:* Խորքին մէջ հոգեհանգիստին նպատակը ճիշդ ասիկա է, խնդրել Աստուծմէ որ գթայ ննջեցեալներու հոգիներուն: Մանաւանդ, աղաչել եւ հայցել որ ողորմի անոնց դատաստանի օրը:

«Քրիստոս Որդի Աստուծոյ» աղօթքին մէջ եւս նոյնը կը կարդանք. *«Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, որ ներողամիտ ես եւ բարեզուրթ. արարչական սիրովդ գթա՛ քու հանգուցեալ ծառաներուդ: Յիշէ՛ զանոնք այն մեծ օրը, երբ արքայութեամբ պիտի գաս: Քու ողորմութեամբ քաւէ՛ եւ ներէ՛ անոնց մեղքերը»:* Դարձեալ, Քրիստոսի գթութիւնն ու ողորմութիւնն է որ կը հայցուի ննջեցեալներուն համար, դատաստանի օրը:

Հետաքրքրական է որ «Ի Վերին Երուսաղէմ» երգը եւս կ'աւարտի՝ ըսելով. *«Ողորմա՛ծ Տէր, գթա՛ մեր ննջեցեալներուն»:* Այլուր, մեր շարականագիր հայրապետը կ'ըսէ. *«Ի վերանալ յինէն աւուրց իմոց. Տէր օգնեա՛ ինձ միայն մարդասէր»*, այսինքն՝ *«երբ կեանքիս օրերը վերջանան՝ օգնէ՛ ինձի, Տէր, մարդասէր»:* Եթէ երբեք կրնանք աղօթել եւ խնդրել որ Աստուած օգնական ըլլայ մեզի երբ մեր կեանքի օրերը իրենց աւարտին հասնին, ինչո՞ւ

պիտի չկարենանք աղօթել անոնց համար՝ որոնք աւարտած են իրենց երկրաւոր կեանքի օրերը:

«Աստուած անեղ անժամանակ» երգին աւարտին եւս կը կարդանք. *«Կ'աղաչենք քեզի, ո՛վ գթած, համբերատար եւ ողորմած Տէր, ողորմէ՛ քու այս ստեղծուածիդ որ քեզի յուսալով ննջեց»*: Դարձեալ, աղօթախառն մաղթանք մըն է ասիկա, որով Տիրոջ գթութիւնն ու ողորմութիւնը կը հայցենք ննջեցեալներուն համար:

Շարականներուն մէջ (յատկապէս Հանգստեան շարականներուն մէջ) կարելի է ննջեցեալներուն համար Աստուծոյ գթութիւնն ու ողորմութիւնը հայցող հարիւրաւոր ակնարկութիւններ գտնել, բայց վերել յիշուածներով կը բաւարարուիմ, հարց տալով՝ սխալ է Աստուծոյ գութն ու ողորմութիւնը ինդրել մեր ննջեցեալներուն համար:

Մեզմէ ո՛վ Աստուծոյ գթութեան կարօտ չէ: Ո՞վ կրնայ փրկուիլ առանց Աստուծոյ ողորմութեան: Պօղոս առաքեալ կը յիշէ որ մեր փրկութիւնը Աստուծոյ սիրոյն եւ ողորմութեան արտայայտութիւնն է (Եփ 2.4-5): Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. *«Փրկէ՛ զիս քու բարի ողորմութեամբդ»* (Սղ 109.21): Իսրայէլի ժողովուրդը իր գործած մեղքին ու անօրէնութեան համար արժանի էր սպառելու եւ բնաջնջուելու, բայց գոյատեւեց շնորհիւ Տիրոջ ողորմութեան եւ գթութեան, ճիշդ անոր համար ալ Երեմիա մարգարէն կ'ըսէ. *«Տիրոջ մնայուն ողորմութեան եւ գթութեան պատճառով է որ մենք չսպառեցանք»* (Ողբ 3.22): Միքիա մարգարէն կը վկայէ որ *«Աստուած ողորմութիւնը կը սիրէ»* (Միք 7.18):

Կարելորութեամբ կ'ուզեմ ընդգծել հետեւեալ քանի մը մատնանշումները.-

1.- Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ որ *«Քրիստոս մեռաւ եւ վերակենդանացաւ, որպէսզի Տէրը ըլլայ բոլորին, թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն հաւասարապէս»* (Հռ 14.9): Եթէ մենք կ'աղօթենք ապրողներուն համար որոնց Տէրը՝ Քրիստոս ի՛նքն է, ինչո՞ւ պէտք չէ աղօթենք նաեւ մեռածներուն համար, որոնց Տէրը՝ դարձեալ Քրիստոս ի՛նքն է:

Սուրբ Պատարագը զոր կը մատուցենք փաստ մըն է որ Քրիստոս Տէրն է թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն, որովհետեւ մենք սուրբ Պատարագը կը մատուցենք թէ՛

ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար: Մէկը կրնայ հարց տալ.- Ինչո՞ւ Պատարագը նաեւ մեռածներուն համար կը մատուցենք: Կը պատասխանեմ.- Որովհետեւ Քրիստոս խաչին վրայ պատարագ մատուցուեցաւ թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար:

Եթէ Քրիստոս խաչին վրայ պատարագ մատուցուեցաւ թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար, մենք ինչո՞ւ սուրբ Պատարագը չմատուցենք թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար:

2.- Եթէ այս կեանքէն բաժնուած մարդուն համար աղօթքը ոչ մէկ օգուտ ունի, հապա ինչո՞ւ *«Քրիստոս գնաց եւ Աւետարանը մեռելներուն ալ քարոզեց»* (Ա.Պտ 4.6, տե՛ս նաեւ 3.19-20): Եթէ աղօթքը բան մը չի փոխեր մեռածներուն կեանքին մէջ, դարձեալ կը հարցնեմ, ինչո՞ւ Քրիստոս գնաց եւ անոնց եւս քարոզեց: Իսկ եթէ Քրիստոսի քարոզութեամբ որոշ բան փոխուեցաւ անոնց կեանքին մէջ, ինչո՞ւ մեր աղօթքներով որոշ բաներ պիտի չփոխուին անոնց կեանքին մէջ:

3.- Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Եթէ մեռելները բնաւ ալ յարութիւն պիտի չառնեն, հապա ի՞նչ է որ կ'ընեն անոնք՝ որ մեռելներուն փոխարէն կը մկրտուին. ինչո՞ւ ուրեմն կը մկրտուին անոնց փոխարէն»* (Ա.Կր 15.29): Մեռելներու փոխարէն մկրտուելու սովորութիւնը առաքելական դարուն ծանօթ էր, թեպէտ այսօր շատ քիչ բան գիտենք նման սովորութեան մը մասին: Կարելորը քիչ կամ շատ բան գիտնալը չէ սակայն: Կարելորը՝ գիտնալն է որ Պօղոս առաքեալ ծանօթ էր նման սովորութեան մը եւ հակառակ չէր ատոր:

Եթէ երբեք մեռելներուն փոխարէն մկրտուիլը տարբերութիւն մը կամ փոփոխութիւն մը կը յառաջացնէր մեռելներուն կեանքին մէջ, մեր

աղօթքները ինչո՞ւ տարբերութիւն մը կամ փոփոխութիւն մը պիտի չառաջացնեն:

4.- Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ երբ Յիսուս խաչին վրայ բարձր ձայնով աղաղակեց եւ հոգին աւանդեց, անմիջապէս *«տաճարին վարագոյրը պատռուեցաւ եւ վերէն վար երկու մասի բաժնուեցաւ, երկիրը շարժեցաւ եւ ժայռերը ճեղքուեցան, գերեզմանները բացուեցան, եւ շատ մը սուրբ ննջեցեալներ յարութիւն առին»* (Մտ 27.50-52): Եթէ երբեք ննջեցեալները ո՛չ մէկ ձեռով կ'ազդուին երկրի վրայ պատահածէն, ինչպէս հոգեհանգիստը մերժողներ կ'ըսեն, այդ պարագային, ի՞նչպէս անոնք յարութիւն առին, ի պատասխան երկրի վրայ պատահած դէպքի մը:

Եթէ Յիսուսի աղաղակին ձայնը մեռելներուն հասաւ եւ անոնց վրայ ազդեց, ինչո՞ւ մեր աղօթքին ձայնը հասնելով Աստուծոյ՝ պիտի չազդէ մեռելներուն վրայ:

5.- Թուոց գիրքին մէջ կը կարդանք որ երբ Իսրայէլացիները տրտնջացին Մովսէսի եւ Ահարոնի դէմ, Աստուած ուզեց հարուածել զանոնք, բայց Մովսէս պատուիրեց Ահարոնին բուրվառը առնել եւ մէջը կրակ ու խունկ դնել եւ ժողովուրդին մէջ իջնել, *«եւ Ահարոն Մովսէսին քսածին պէս բուրվառը առաւ եւ ժողովուրդին մէջ վազեց: Արդէն ժանտախտը սկսած էր ժողովուրդին մէջ: Բուրվառին վրայ խունկ դրաւ եւ ժողովուրդին համար քաւութիւն ըրաւ եւ մեռելներուն ու ողջերուն մէջտեղ կեցաւ ու ժանտախտը դադրեցաւ»* (Թւ 16.47-48): Ո՞ւր կեցաւ Ահարոն որպէսզի դադրէր ժանտախտը: Ան չկեցաւ ողջերուն մէջտեղ միայն, այլ՝ *«մեռելներուն ու ողջերուն մէջտեղ կեցաւ»*: Ահարոնին բուրվառելն ու աղօթելը միայն ողջերուն համար չէր, այլ նաեւ մեռելներուն համար:

Եթէ մեռելներուն ու ողջերուն համար բուրվառ ընելը տարբերութիւն մը կամ օգուտ մը կ'ընէ, ինչո՞ւ անոնց համար աղօթելը տարբերութիւն մը կամ օգուտ մը պիտի չընէ:

6.- Եթէ Աստուած լսեց Եղիսէի մատուցած աղօթքը մեռած տղոյ մը համար եւ զայն վերստին կեանքի բերաւ (Դ.Թգ 4.32-37), ինչո՞ւ պիտի չլսէ մեր աղօթքը զոր կը մատուցենք մեր ննջեցեալներուն համար:

Եթէ Եղիսէի աղօթքը կրցաւ մեռել մը մէկ կեանքէն ուրիշ կեանքի մը բերել, ինչո՞ւ մեր աղօթքները պիտի չկարենան նոյնը ընել, մանաւանդ եթէ երբեք հաւատքով կ'աղօթենք:

Մենք շատ մը բաներու համար կ'աղօթենք: Ինչո՞ւ կ'աղօթենք: Կ'աղօթենք որովհետեւ կը հաւատանք որ Աստուած պիտի պատասխանէ մեր աղօթքներուն, մանաւանդ եթէ երբեք Աստուծոյ զաւակներն ենք: Սողոմոն իմաստուն կ'ըսէ. *«Ուղիղներուն աղօթքը անոր ընդունելի է»* (Առ 15.8): *«Արդարներուն աղօթքը կը լսէ»* (Առ 15.29): Եթէ մենք ուղիղ ու արդար մարդիկ ենք եւ հաւատքով կ'աղօթենք, պատճառ մը չունինք կասկածելու որ Աստուած պիտի պատասխանէ ննջեցեալներուն համար մեր մատուցած աղօթքներուն:

Եւ վերջապէս: Աստուածաշունչին մէջ տեղ մը գրուած է որ Աստուծոյ կամքին հակառակ է աղօթել ննջեցեալներուն հոգիներուն համար: Շատ սխալ է մտածել թէ պէտք չէ աղօթել ննջեցեալներուն համար, պարզապէս որովհետեւ Աստուածաշունչին մէջ նման պատուէր, թելադրանք կամ հրահանգ չկայ: Մենք շատ մը բաներու համար կ'աղօթենք, որ Աստուածաշունչին մէջ չէ գրուած: Սիրոյ հոգիով կ'ըսեմ ինչ որ կ'ըսեմ: Մեր Բողոքական եղբայրները իրենք իրենց հարց թող տան. արդեօք չկան բաներ որոնց համար կ'աղօթեն, եւ որոնց համար սակայն Աստուածաշունչը աղօթելու պատուէր չի տար:

Օրինակ, քանի մեր նիւթը առնչուած է մեռելներուն, հարց տանք, մեր Բողոքական եղբայրները չեն ողբար եւ չեն սգար երբ կը կորսնցնեն իրենց սիրելիներէն մէկը: Վստահաբար: Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ որ պէտք է անոնց համար ողբալ եւ սգալ: Ընդհակառակը, Աստուածաշունչը կ'արգիլէ անոնց համար սգալն ու ողբալը (Եզ 24.17, Ա.Թս 4.13):

Երկրորդ բան մը: Ամենէն ծայրայեղ Բողոքականներն անգամ երբ կորսնցնեն իրենց սիրելիներէն մէկը կ'աղօթեն Աստուծոյ եւ կը խնդրեն անոր գթութիւնն ու ողորմութիւնը

ննջեցեալին համար: Տարօրինակ չէ՞ որ անոնք մէկ կողմէն կը յայտարարեն որ եկեղեցւոյ մէջ կատարուած հոգեհանգիստը արժէք չունի, իսկ միւս կողմէն, երբ մէկը իր հոգին աւանդէ, չեն քաշուիր աղօթելու անոր հոգիին փրկութեան համար: Եթէ անոնք հարց կու տան մեզի.- Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ հոգեհանգիստ ընելու մասին, ես ալ հարց կու տամ իրենց.- Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ թէ պէտք է աղօթք ընել այն օրը որ մէկը իր հոգին աւանդէ:

26.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Երանի՛ սգաւորներուն, որովհետեւ անոնք Աստուծմէ՛ մխիթարութիւն պիտի գտնեն»* (Մտ 5.4): Որո՞նք են հոս յիշուած սգաւորները:

Հոս յիշուած սգաւորները անոնք չեն որոնք հարազատ մը կորսնցուցած են եւ անոր համար կու լան ու կ'ողբան, այլ անոնք են՝ որոնք կ'անդրադառնան իրենց ապրած մեռելական կեանքին եւ կը սգան ու կը հառաչեն, ինչպէս կ'ըսէ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ:

Սգաւորները անոնք են՝ որոնք ո՛չ միայն կը սգան ու կը տրտմին իրենց գործած մեղքերուն համար, այլեւ կը սգան ու կը տրտմին ուրիշներուն գործած մեղքերուն համար նաեւ: Ինչպէս մարդիկ կը սգան իրենց մեռելներուն վրայ, այնպէս ալ Աստուծոյ զաւակները պէտք է սգան մեղքի մէջ մեռած այս աշխարհին համար:

Երբ կը տեսնենք մարդիկ կ'երթան դէպի կորուստ ու դժոխք, երբ կը տեսնենք թէ անոնք Աստուծմով երբեք չեն հետաքրքրուած, այդ մեզ սուգի պէտք է մատնէ: Ուստի, սգալը՝ ուրիշներուն ապրած մեղքի կեանքին համար արցունքով աղօթելն է:

Ինչպէս Աստուած կը սգայ ի տես աշխարհի մէջ պատահող չարիքներուն ու չարագործութիւններուն, այնպէս ալ Աստուծոյ զաւակները պէտք է սգան աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող չարիքներուն համար:

Ջարեհ Արք. Ազնաւորեան մեկնելով վերոյիշեալ համարը կ'ըսէ. *«Արդեօք խօսքը անոնց մասին է որոնք հարազատ մը կորսնցուցեր են: Աստուած պահանջեց Եզեկիէլ մարգարէէն որ դահիճներ պատրաստէ չարագործ Երուսաղէմացիները*

պատժելու համար: Ներկայացուեցան վեց անձեր որոնցմէ մին կտաւէ զգեստ հագած էր: Աստուած կտաւէ զգեստ հագած մարդուն պատուիրեց անցնիլ Երուսաղէմ քաղաքին մէջէն եւ «անոր մէջ եղած բոլոր պղծութիւններուն համար հառաչող ու ողբացող մարդոց ճակատներուն վրայ նշան» դնել, իսկ միւս հինգին հրահանգեց որ կտաւէ զգեստ հագած մարդուն ետեւէն Երուսաղէմ մտնեն ու անխնայ կերպով ջարդեն բոլոր անոնք՝ որոնք իրենց ճակատներուն վրայ նշան չունէին (Եզ 9.1-6): Իրենց ճակատներուն վրայ նշան կրող եւ ողբացող մարդիկը անոնք էին, որոնք Երուսաղէմի բնակիչներուն գործած մեղքերուն համար կը սգային: Հետեւաբար սգաւորները անոնք են՝ որոնք մարդոց գործած մեղքերուն եւ չարիքներուն համար կը սգան:

Նիրթական Երուսաղէմը օրինակ մըն է աշխարհին: Իսկական սգաւորները անոնք են՝ որոնք աշխարհի մէջ եղող պղծութիւններուն համար կ'ողբան ու կը հառաչեն: Անոնք Աստուծոյ բարեպաշտներն են: Բարեպաշտը այն մարդն է որ ո՛չ միայն իր սեփական կարիքներուն հանդէպ զգայուն է, այլ նաեւ ուրիշներու կարիքներուն հանդէպ: «Մ'ողբան» եւ «կը հառաչեն» բառերը ցոյց կու տան որ անոնք ո՛չ միայն կը տեսնեն ու ցաւ կը զգան, այլ նաեւ կ'աղօթեն մեղքի վերացման համար: Սգաւորը հետեւաբար այն մարդն է որ մնայուն կերպով կ'աղօթէ եւ կը խնդրէ Աստուծմէ որ դարմանէ մեղաւորը եւ շուտով իր թագաւորութիւնը բերէ, որպէսզի գոյութիւն ունեցող չարիքները վերջ գտնեն:

Աստուծոյ համար գործածուած «զոջաց ու իր սրտին մէջ տրտմեցաւ» (Մն 6.6) խօսքը ուրիշ բան ցոյց չի տար եթէ ոչ Աստուծոյ ցաւ զգալը մարդոց գործած մեղքերուն համար: Աստուծոյ հարազատ որդիները իրենք ալ Աստուծոյ պէս պէտք է սգան ու ցաւ զգան մարդոց ապրած մեղքի կեանքին համար: Քրիստոս այդպիսի ցաւ մը զգաց Երուսաղէմի համար. «Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, քանի՛ անգամ ուզեցի որդիներդ հաւաքել, ինչպէս հաւր իր ձագերը կը հաւաքէ թւերուն տակ. բայց դո՛ւք, Երուսաղէմի՛ բնակիչներ, չուզեցիք» (Ղկ 13.34): Քրիստոս ցաւեցաւ որովհետեւ մարդիկ կամաւորապէս մերժեցին դէպի իրենց երկարած Աստուծոյ օգնութեան ձեռքը, փրկարար եւ օրհնաբեր ձեռքը:

Քրիստոս ըստ որ մենք այս աշխարհին մէջ տրտմութիւն պիտի ունենանք: Հետեւաբար, քրիստոնէայ մարդիկ աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող մեղքին համար տրտմող ու սգալով աղօթող մարդիկն են: Անոնց տրտմութեան ու սուգին արդիւնքը կ'ըլլայ այն՝ որ «անոնք Աստուծմէ մխիթարութիւն պիտի գտնեն»: Այդ մխիթարութիւնը ներկայ աշխարհին կապուած է: Աստուծոյ վարձատրութեանց մէջ ներկայ աշխարհին վերաբերող բաժին մը կայ հարկաւ, բայց այդ ներկան միշտ մասնակի է: Անոնք ամբողջապէս պիտի մխիթարուին երբ ժառանգեն երկնքի արքայութիւնը, որովհետեւ պիտի տեսնեն չարիքները բոլորովին արմատախիլ եղած արքայութենէն:

Պետրոս առաքեալ կը հաստատէ որ Ղովտ ականջալուր եւ ականատես ըլլալով Սողոմոնացիներու ու Գոմորացիներու անօրէն կենցաղին՝ «իր արդար հոգիին մէջ կը տանջուէր ամէն օր» (Բ. Պտ 2.6-8): Ղովտ ո՛չ միայն իր արդարութեամբ մտահոգ էր, այլ նաեւ իր շրջապատի ծայրայեղ անօրէնութիւնը տեսնելով օրէ օր իր հոգին կը տանջուէր: Մենք գիտենք որ չարիքներու մէջ կ'ապրինք, բայց այդ չարիքներուն մէջ միայն մեր անձերը պէտք չէ ըլլան մեր ուշադրութեան առարկան, այլ ամբողջ աշխարհը: Պէտք է աղօթենք ո՛չ միայն մեր անձերուն համար, այլ նաեւ ուրիշներուն համար, որպէսզի Աստուծոյ մխիթարութիւնը, այսինքն՝ արքայութիւնը շուտով գայ»:

Ուզեցի Չարեհ Սրբազանին ամբողջ խօսքը յիշել սգաւորներուն վերաբերեալ, որովհետեւ ինքն ալ եղաւ իրական սգաւոր մը: Ան Յիսուսի ժպիտը ունենալով հանդերձ իր դէմքին, սուգը անբաժան էր իր աչքերէն: Ան կ'ապրէր ներքին սուգ մը աշխարհի մէջ գտնուող չարագործներուն ու չարիքներուն համար: Սա պարզ խօսք մի նկատէք: Սա մեծագոյն ապացոյցն է որ Սրբազանը Աստուծոյ սուրբ զաւակն էր եւ է:

Այսօր մարդիկ պատահող չարիքներուն համար ո՛չ թէ կը սգան ու կը ցաւին, այլ՝ կ'ուրախանան: Այո՛, կ'ուրախանան երբ կը լսեն իրենց նմաններուն պատահած փորձանքներուն մասին, մանաւանդ եթէ այդ մարդիկը իրենց կողմէ չսիրուած մարդիկ են, եւ կը տրտմին երբ լսեն անոնց ձեռք ձգած յաջողութիւններուն մասին:

27.- Ինչո՞ւ մեր Եկեղեցին սուրբերու աճիւններուն նկատմամբ կը ցուցաբերէ յարգանք եւ երկիւղալից վերաբերմունք, իսկ որոշ հոսանքներ անիմաստ եւ հակասուրբգրային կը նկատեն զայն:

E-mail-ով ինծի եկած բազմաթիւ հետաքրքրական հարցումներէն մէկն է ասիկա: Բողոքականեան ծայրայեղ հոսանքներն ու շարժումները, ներառեալ Հոգեգալստականներն ու Եհովայի Վկաները եւ շատ մը այլ շարժումներ, կը մերժեն յարգանք մատուցել սուրբերու աճիւններուն կամ անոնցմէ մեզի հասած որեւէ իրի կամ տարրի: Մեր պատասխանին նպատակը այս կամ այն հոսանքին պատասխան մը տալը չէ, այլ՝ մեր ժողովուրդի գաւակներուն պատասխան մը հայթայթելը:

Աստուածաշունչին մէջ կան բազմաթիւ համարներ, դրուագներ, դէպքեր եւ բժշկութիւններ, որոնք յստակօրէն ցոյց կու տան մեզի թէ անիմաստ բան չէ սուրբի մը աճիւնին կամ գործածած որեւէ առարկային հանդէպ մեր ցուցաբերած երկիւղալից բարեպաշտական վերաբերմունքը: Կը բաւարարուիմ անոնցմէ եօթն յիշելով.-

1.- Ծննդոց գիրքին 50.25-ին մէջ կը կարդանք որ Յովսէփ կը պատուիրէ իր ազգակիցներուն որ իր ոսկորները իրենց հետ դուրս բերեն Եգիպտոսէն երբ Աստուած գայ զիրենք ազատագրելու Եգիպտոսի գերութենէն, իսկ Ել 13.19-ին մէջ կը տեսնենք որ Մովսէս Յովսէփին ոսկորները հետը առաւ երբ Եգիպտոսէն ելաւ: Այս իրողութիւնը ցոյց չի՞ տար որ սուրբի մը կամ արդար մարդու մը աճիւնին կամ նշխարին յարգանքով եւ երկիւղով պէտք է վերաբերիլ:

2.- Ղուկաս կ'ըսէ. *«Աստուած Պօղոսի ձեռքով արտասովոր հրաշքներ կը գործէր: Մարդիկ մինչեւ իսկ անոր քրտինքոտ թաշկինակն ու գործի հագուստը կը տանէին հիւանդներուն եւ անոնք կը բժշկուէին իրենց ցաւերէն, կամ չար ոգիները կ'ելլէին»* (Գրծ 19.11-12): Անոնք որոնք կ'ըսեն թէ սուրբերու աճիւններուն միջոցաւ կարելի չէ բժշկութիւն ձեռք ձգել, ի՞նչ ըսելիք ունին այս երկու համարներուն վերաբերեալ: Եթէ Աստուած թոյլ կու տայ որ առաքեալին քրտինքոտ թաշկինակին եւ գործի հագուստին միջոցաւ մարդիկ բժշկուին, չար ոգիներ մարդոցմէ դուրս ելլեն եւ այլ տեսակի հրաշքներ պատահին, ասիկա ապացոյց մը չէ՞ որ

նոյնինքն Աստուծոյ կամքն է յարգանք տածել եւ հաւատքով մօտենալ սուրբի մը նշխարներուն եւ այլ իրերուն:

3.- Յիշեցէք արիւնահոսութենէ տառապող կնոջ պարագան: Երբ Յիսուս Հրեայ իշխանաւորի մը տունը կ'երթար անոր աղջիկը բժշկելու համար, այս հիւանդ կինը *«եսեւէն մօտեցաւ եւ դպաւ անոր հագուստի քղանցքին»*, քանի ինքնիրեն խորհած էր ըսելով. *«Միայն դպնամ անոր հագուստին եւ պիտի բժշկուիմ»* (Մտ 9.20-21): Հոս եւս, կը տեսնէք, որ հագուստի մը միջոցաւ բժշկութիւն տեղի կ'ունենայ: Երբ հաւատացեալ մը հաւատքով մօտենայ սուրբի մը նշխարներուն, երբ մանաւանդ կարենայ հիւանդ կնոջ նման հաւատքով եւ բացարձակ վստահութեամբ ըսել. *«Միայն դպնամ եւ պիտի բժկուիմ»*, անպայման պիտի կատարուի իր սրտին խնդրանքը:

4.- Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Մէկը հիւանդացա՞ւ՝ թող կանչէ եկեղեցւոյ երեցները, որպէսզի իր վրայ աղօթեն եւ իւղով օծեն զինք, Տիրոջ անունով: Եւ հաւատքով կատարուած աղօթքը պիտի բժշկէ հիւանդը»* (Յկ 5.14-15): Հոս առաքելը միայն աղօթելու մասին չի խօսիր, այլ նաեւ իւղով օծելու մասին: Աստուած զիտէ որ առանց իւղի, առանց Պօղոս առաքելի քրտինքոտ թաշկինակին ու գործի հագուստին ալ կրնան բժշկութիւններ ըլլալ, բայց եթէ Աստուած կը կամենայ իւղին, աճիւնին, թաշկինակին, հագուստին եւ այլ տարրերու միջոցաւ կատարուած աղօթքներուն պատասխանել, այդպէս կ'ընէ՝ սորվեցնելու համար մեզի որ անոնք իրենց արժէքը եւ իրենց տեղը ունին եւ պէ՛տք է ունենան հաւատացեալ մարդուն կեանքին մէջ: Անոնք որոնք կը մերժեն եկեղեցիներուն, սրբատեղիներուն եւ ուխտատեղիներուն կողմէ բաժնուած օրհնուած իւղը, անոնք կը հակասեն Յկ 5.14-ին, եւ ուստի, պատասխանատու են Աստուծոյ եւ անոր սուրբերուն առջեւ:

5.- Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ Յիսուս թուքի միջոցաւ խուլ եւ համր մարդ մը բժշկեց (Մր 7.33): Յաջորդ գլուխին մէջ եւս կը տեսնենք որ Յիսուս Բեթսայիդա քաղաքին մէջ կոյրի մը բժշկութիւնը թուքո՛ւլ է որ կատարեց (Մր 8.22-23): Իսկ Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս ի ծնէ կոյրին բժշկութիւնը կատարելու համար, թուքին կողքին ցեխ ալ գործածեց, ինչպէս կը կարդանք. *«Թքեց զետին, թուքով ցեխ շինեց եւ ձեկեց կոյրին աչքերը»* (Յհ 9.6): Թուքին եւ ցեխին

գործածութիւնը եւս ցոյց կու տայ որ Յիսուս կ'ընդունէր սուրբ տարրերու միջոցաւ բժշկութեան կարելիութիւնը:

6.- Եթէ ըսենք որ սուրբ մասունքները անհմաստ բան են եւ ո՛չ մէկ զօրութիւն կամ նշանակութիւն ունին, ըսած կ'ըլլանք նաեւ որ սուրբ Պատարագի ընթացքին գործածուած Նշխարն ու Գինին եւս զօրութիւն կամ նշանակութիւն չունին, որովհետեւ անոնք եւս մասունք են: Ինչպէս Տիրոջ մարմինը ներկայացնող սուրբ Նշխարը յաւիտենական կեանք կու տայ (Յհ 6.54), այնպէս ալ ոեւէ սուրբի նշխար կրնայ կեանք տալ մեզի կամ նորոգել մեր կեանքը եթէ հաւատքով դպնանք անոր: Դարձեալ, ինչպէս Տիրոջ արինը ներկայացնող սուրբ Գինին կրնայ մեզի կեանք տալ (Յհ 6.54), կրնայ մեզ Քրիստոսի մէջ բնակեցնել եւ մեզ Քրիստոսի բնակարան դարձնել (Յհ 6.56), եւ կրնայ մեր մեղքերը քաւել (Մտ 26.28), այնպէս ալ սուրբի մը մարմինէն հեղած սուրբ արինին ամբողջական հաւատքով դպնալը կրնայ մեզ ամբողջապէս փոխել:

7.- Վերջապէս, զգո՛յ՛ջ պետք է ըլլանք սուրբ մասունքները արհամարհելէ, այլապէս արհամարհած պիտի ըլլանք մեր Տիրոջ եւ Փրկիչին սուրբ խաչափայտը նաեւ, որովհետեւ խաչափայտը եւս մասունք մըն է: Եւ ան որ կ'ուրանայ մասունքներուն զօրութիւնը՝ ուրացած կ'ըլլայ նաեւ սուրբ խաչափայտին զօրութիւնը:

28.- Ընդհանրապէս Յիսուս իր խօսքին զօրութեամբ կը բժշկէր հիւանդները, սակայն ինչո՞ւ համար երբեմն գործածեց թուր եւ ցեխ (Մր 7.33, 8.23, Յհ 9.6):

Յիսուս միշտ խօսքով չէ որ բժշկեց մարդիկը, այլ երբեմն գործածեց այլ տարրեր՝ ինչպէս թուր եւ ցեխ, հիմնական եօթը պատճառներով.-

1.- Որպէսզի սորվեցնէ մեզի թէ կարելի է նաեւ դեղերու եւ բժիշկներու միջոցաւ բժշկութիւն ձեռք ձգել: Գրիչ մը ըսած է. *«Յիսուս թուրի եւ ցեխի գործածութեամբ վաւերացուցած եղաւ բժշկութիւնը եւ արտօնած եղաւ դեղի գործածութիւնը»:*

2.- Յիսուս թուր եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ սուրբերու նշխարներով եւ անոնց գերեզմաններէն առնուած հողով կարելի է բժշկութիւն ձեռք ձգել:

3.- Յիսուս թուրք եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ կեանք մը փրկելու համար պէտք է մեր տրամադրութեան տակ դրուած ամէն կարելիութիւն եւ ամէն միջոց գործածենք:

4.- Յիսուս թէ՛ աղօթեց եւ թէ՛ թուրք ու ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ Աստուած իր բաժինը ունի ընելիք եւ մարդն ալ՝ իր բաժինը: Ճիշդ չէ ծալապատիկ նստիլ եւ աղօթել: Մեր ձեռքէն եկածը պէտք է ընենք՝ ա՛յն ատեն է որ Աստուած կ'օրհնէ մեզ:

5.- Յիսուս թուրք եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ բժշկելու իր կարողութիւնը մէկ ձեւի մէջ չէ սահմանափակուած, այլ բացատրութեամբ մը, միայն խօսքով չէ որ կրնայ բժշկել, այլ՝ տարբեր ձեւերով նաեւ: Յիշենք որ ան երբեմն բժշկեց խօսքով, երբեմն լոկ հրամանով մը, երբեմն ձեռքի հպումով մը:

6.- Յիսուս գործածեց իր թուրքը որպէսզի ցոյց տայ մեզի թէ իր ամէն ինչը սրբարար եւ բժշկարար զօրութիւն ունի, իր խօսքը, իր նայուածքը, իր թուրքը, իր հագուստը, իր ձեռքին հպումը, եւ այլն: Ան նաեւ գործածեց ցեխը որպէսզի սորվեցնէ մեզի թէ ինչ բանի որ ան դպնայ՝ այդ բանը բժշկարար զօրութիւն կը ստանայ:

7.- Աշխարհի մէջ ոեւէ բժիշկ իր թուրքին կամ ցեխի միջոցաւ հիւանդ մը չէ բժշկած եւ չի կրնար բժշկել, բայց մեր Տէրը բժշկեց, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ իրեն համար անպէտք եւ խոտելի բան չկայ: Մարդուն համար թուրք կամ ցեխը կրնայ անպէտք բան նկատուիլ, բայց մեր Տիրոջ համար անպէտք բան չկայ: Ան կրնայ մեր կեանքին մէջ գոյութիւն ունեցող անպէտք բաները առնել եւ զանոնք պիտանի բաներու համար գործածել:

29.- Ինչո՞ւ Յիսուս թոյլ տուաւ որ չար ոգիները երկու Գերգեսացի դիւահարներուն մէջէն ելլելով խոզերուն մէջ մտնեն եւ բոլոր խոզերը լիճին մէջ խեղդամահ ըլլան:

Ոմանք գայթակղած են Յիսուսի ըրածէն՝ ըսելով.- «Այդ երկու հազար խոզերը տէր ու տիրական ունէին: Անոնք հաւանաբար իրենց տէրերուն ամբողջ հարստութիւնն էին: Հետեւաբար, ինչո՞ւ Յիսուս այդպիսի քայլի մը դիմեց»:

Քանի մը կէտեր պէտք է նկատի առնել.-

1.- Յիսուս ամբողջ աշխարհի արարիչն է: Աշխարհի մէջ ինչ որ կայ՝ Տիրոջ կը պատկանի: Ան կատարեալ ազատութիւնը ունի

վերաբերելու որեւէ բանի հետ՝ որեւէ ձեւով: Արարիչը արարածէն արտօնութիւն պիտի չառնէ բան մը ընելու համար: Մէկը չի կրնար Յիսուսը դատի կանչել պարզապէս որովհետեւ թոյլ տուաւ որ դուք խոզերուն մէջ մտնեն եւ անոնց խեղդուելուն պատճառ ըլլան:

Անոնք որոնք կ'առարկեն որ Յիսուս այդպիսի բան պէտք չէ ընէր, անոնց կը յիշեցնեմ Պօղոս առաքեալի խօսքը. *«Բայց ո՞վ ես դուն, ո՞վ մարդ, որ Աստուծոյ դէմ կը խօսիս: "Միթէ ստեղծուածը կրնա՞յ իր ստեղծիչին ըսել՝ ինչո՞ւ զիս այսպէս ստեղծեցիր": Կամ կաւազործ բրուտը իրաւունք չունի՞ նոյն շաղուածքէն տարբեր անօթներ շինելու, մէկը պատուական, միւսը հասարակ»* (Հո 9.20-21):

2.- Երկրորդ, պէտք է նկատի առնել որ չար ոգիները իրե՛նք է որ խնդրեցին երթալ եւ խոզերուն մէջ մտնել եւ ո՛չ թէ Տէրը հրամայեց որ անոնց մէջ մտնեն (Մր 5.12, Ղկ 8.32, Մտ 8.31):

3.- Հրեաներ «անմաքուր» կը սեպէին խոզը եւ անոր միսը չէին ուտեր (Ղւ 11.7, Բ.Օր 14.8): Յիսուս կ'արտօնէ որ չար ոգիները դուրս գան դիւահարներէն եւ խոզերուն մէջ մտնեն, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ անհաւատութեան դուրսը բնակուած մարդիկ ո՛չ մէկ ձեւով տարբեր են խոզերէն: Պետրոս առաքեալ եւս, իր հաւատքը ուրացող մարդը կը նմանցնէ խոզի (Բ.Պտ 2.21-22): Զմոռնանք նաեւ որ երբ կրտսեր որդին հեռացաւ հօրենական տունէն, անառակ կեանք մը ապրեցաւ, խոզարած դարձաւ եւ նոյնիսկ խոզերու «սեղանակից» եղաւ (Ղկ 15.15-16): Հոս եւս, Յիսուս կը սորվեցնէ մեզի թէ անոնք որոնք կը հեռանան իրենց երկնաւոր Հօրմէն՝ կը մատնուին շատ վատ վիճակի, այնքան վատ՝ որ կը դառնան խոզարած եւ խոզերու «սեղանակից»:

4.- Զարեհ Արք. Ազնաւորեան խօսելով խոզերուն դէպի լիճ խուժելուն եւ հոն խեղդուելուն մասին՝ կ'ըսէ. *«Խոզերուն ներկայութիւնը նախ ցոյց կու տայ որ Յիսուս հեթանոս հողամասի մէջ էր, եւ երկրորդ, կրնայ ասիկա փոխաբերական պատկերը նկատուիլ այն խոզանման մարդոց, որոնք կեանքի աղտոտութեանց մէջ կը թաւալին տեւականօրէն, եւ որոնք ի վերջոյ դատապարտուած են այսպիսի կորուստի մը»:* Այո՛, ինչպէս խոզերը լիճին մէջ խեղդուեցան, այնպէս ալ անհաւատները կրակի լիճին մէջ պիտի «խեղդուին»: Հրեաներուն համար խոզերը խորհրդանիշ են պղծութեան. Քրիստոս թոյլ

տուաւ որ խոզերը խեղդուին որպէսզի ցոյց տայ Հրեաներուն եւ մեզի, որ անոնք որոնք չհրաժարին իրենց գործած պղծութիւններէն, իրենք եւս խոզերու նման կորուստի պիտի մատնուին:

5.- Քիչ առաջ ըսուեցաւ որ «խոզերուն ներկայութիւնը ցոյց կու տայ որ Յիսուս հեթանոս հողամասի մէջ էր»: Խոզերը «պիղծ» ըլլալով հեռու կը պահուէին կամ կը հեռացուէին Հրեական հողամասերէն: Կարելոր հոգեւոր դասը զոր հոսկէ կը սորվինք այն է՝ որ ինչպէս խոզերը հեռու կը պահուէին Հրեական հողամասերէն, այնպէս ալ պղծութեան կեանք ապրող մարդիկը հեռու պիտի պահուին Աստուծոյ թագաւորութենէն:

6.- Վերջին կարելոր կէտ մը: Յիսուս ինք չէր որ խոզերը դէպի լիճ դրկեց որպէսզի խեղդուին, այլ խոզերը իրե՛նք է որ լիճ խուժեցին, երբ իրենք զիրենք դելերու ազդեցութեան տակ գտան: Կարելոր ճշմարտութիւնը զոր հոսկէ կը սորվինք այն է՝ որ Յիսուս ինք չէ որ չարասէր ու չարագործ մարդիկը դժոխք պիտի դրկէ, այլ չարասէր մարդիկ իրե՛նք է որ հոն պիտի երթան: Մեղաւոր եւ անապաշխար մարդիկ իրե՛նք են պատճառը իրենց անձերու կորստեան եւ ո՛չ թէ Աստուած:

30.- Խաչակնքելը սուրբգրայի՞ն է:

Հայ թէ օտար Բողոքականեան որոշ հոսանքներ չեն խաչակնքեր իրենց երեսը, առարկելով որ Նոր Կտակարանին մէջ խաչակնքելու պատուէր կամ հրահանգ չկայ, եւ կ'ըսեն, թէ՛ խաչակնքելը մեզ արտաքնապաշտութեան եւ ձեւամոլութեան կը տանի:

Ցաւալի է նման մանրուկներով զբաղիլը, բայց անհրաժեշտ է որ մեր ազգի զաւակները իրենց ուղղուած հարցումներուն պատասխանները ունենան: Եղբայրական հոգիով հարց կու տամ.- Եթէ խաչակնքելը արտաքնապաշտութեան կը տանի, արդե՞օք չխաչակնքելը աստուածպաշտութեան կը տանի: Եթէ խաչակնքելը ձեւամոլութիւն է, արդե՞օք չխաչակնքելը ձեւամոլութենէ ազատած ըլլալ կը նշանակէ:

Հոգեհանգիստի մասին խօսած ատեն ըսինք, որ Պօղոս առաքեալ կ'ուսուցանէ որ տառը կը սպաննէ, իսկ Հոգին՝ կ'ապրեցնէ (Բ.Կր 3.6), հետեւաբար, կարելի չէ կորօրէն տառին

կառչիլ եւ ըսել.- Այս բանը պէտք է ընել քանի գրուած է, եւ այս բանը պէտք չէ ընել քանի գրուած չէ:

Շատ բաներ կան գոր մարդիկ կ'ընեն որ սակայն Աստուածաշունչին մէջ գրուած չէ: Օրինակ, ամենէն ծայրայեղ Բողոքականեան հոսանքներն անգամ որոնք չեն խաչակնքեր, իրենց աղօթասրահներուն կամ ժողովատեղիներուն մէջ մեծ խաչեր կը կանգնեցնեն: Այստեղ կ'ուզեմ հարց տալ.- Արդեօք Նոր Կտակարանը աղօթասրահներուն կամ ժողովատեղիներուն մէջ խաչ դնելու կամ խաչ կանգնեցնելու պատուէր կամ հրահանգ կու տայ:

Եթէ պահ մը ուզենք Բողոքականեան որոշ հոսանքներու նման Աստուածաշունչի տառին կառչիլ, այդ պարագային պէտք է բոլորս ալ խաչ առնենք մեր ուսերուն եւ փողոցները իջնենք եւ յայտարարենք թէ մենք Յիսուսի կը հետեւինք, քանի Յիսուս ինք ըսաւ. *«Ան որ իր խաչը չ'առնէր եւ ինծի չի հետեւիր, արժանի չէ ինծի»* (Մտ 10.38, 16.24):

Մենք ինչո՞ւ կը խաչակնքենք, կամ՝ երբ կը խաչակնքենք, ատով ի՞նչ ըսած կ'ըլլանք կամ ի՞նչ ցոյց տուած կ'ըլլանք.-

1.- Երբ կը խաչակնքենք, յայտարարած կ'ըլլանք որ Յիսուս մեզի համար խաչուեցաւ:

2.- Երբ կը խաչակնքենք, բացայայտած կ'ըլլանք որ մենք Քրիստոսի հետեւորդներն ենք:

3.- Երբ կը խաչակնքենք, դաւանած կ'ըլլանք Քրիստոսը մարդոց առջեւ: Երբեմն մէկը կրնայ չխաչակնքել ամօթի պատճառով: Ամօթի պատճառով չխաչակնքելը՝ զՔրիստոս ուրանալ կը նշանակէ: Իսկ ան որ կ'ուրանայ Քրիստոսը մարդոց առջեւ՝ Քրիստոս ալ զինք պիտի ուրանայ մեր երկնաւոր Հօր դիմաց (Մտ 10.33):

4.- Խաչակնքելը յիշեցում մըն է մեր անձերուն եւ ուրիշներուն, որ խաչին միջոցաւ աշխարհը մեռած է այլեւս մեզի համար, ինչպէս մենք մեռած ենք աշխարհին համար (Գղ 6.14):

5.- Խաչակնքելը կրնայ դիմացինին նաեւ կոչ մը ըլլալ անվախօրէն ընդգրկելու Քրիստոսի հաւատքը:

Ինչո՞ւ չխաչակնքենք երբ մարդկային փորձառութիւնը եկած է ցոյց տալու մեզի, որ երբ խաչակնքենք՝ մեզի երեւցող դեւերը սարսափահար կը փախչին:

Ինչո՞ւ չխաչակնքենք կամ խաչ չկրենք կամ խաչը պատեն չկախենք, երբ խաչը «Աստուծոյ զօրութիւնն է» (Ա.Կր 1.18), որպէսզի յիշենք եւ յիշեցնենք ուրիշներուն, որ մենք ամենազօր Աստուծոյ զաւակներն ենք, որ խաչը մեր զօրութիւնն է, մեր զէնքն է, եւ մենք չենք ուզեր առանց մեր զէնքին հրապարակ իջնել:

Ինչո՞ւ չխաչակնքենք եւ խաչ կրելով կամ ունենալով չպարծենանք, երբ անդին առաքեալը խաչը իր պարծանքի առարկան կը նկատէ եւ կը մերժէ «մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի խաչէն զատ ուրիշ բանով» պարծենալ (Գղ 6.14):

Ինչո՞ւ չխաչակնքենք կամ թոյլ չտանք որ խաչը ծածանի մեր տան պատերուն վրայ, երբ գիտենք որ ան օր մը երկնակամարին վրայ պիտի ծածանի Մարդու Որդիին գալուստէն անմիջապէս առաջ (Մտ 24.30):

31.- Աշակերտները ե՞րբ ստացան Սուրբ Հոգին. երբ Յիսուս անոնց վրայ փչե՞ց (Յհ 20.22), թէ՛ Պենտէկոստէի օրը:

Նախ կարդանք թէ ի՛նչ ըսաւ Յիսուս երբ փչեց աշակերտներուն վրայ: Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. «Ապա փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ. - Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան» (Յհ 20.22-23): Ինչ որ մեր Տիրոջ փշուճով տեղի ունեցաւ տարբեր է, ինչ որ Պենտէկոստէի օրը տեղի ունեցաւ՝ տարբեր: Երբ Տէրը փչեց, աշակերտները Սուրբ Հոգիով մեղքերը ներելու իշխանութիւնն է որ ստացան, այլ խօսքով, քահանայական պաշտօն յանձնուեցաւ անոնց, իսկ Պենտէկոստէի օրը՝ իրենց տրուած իշխանութիւնը ի գործ դնելու զօրութիւնն է որ ստացան. այդ զօրութիւնը չէին կրնար ստանալ եթէ Սուրբ Հոգին չիջնէր անոնց վրայ, քանի Յիսուս ինք ըսաւ որ երբ Հոգին իջնէ անոնց վրայ՝ անոնք զօրութեամբ պիտի լեցուին (Գրծ 1.8):

Յիսուս ըսաւ թէ երբ երթայ՝ Սուրբ Հոգին պիտի դրկէ (Յհ 16.7), ինչպէս նաեւ խոստացաւ իր աշակերտներուն թէ մօտ ատենէն Սուրբ Հոգիով պիտի մկրտուին (Գրծ 1.5), եւ պատուիրեց անոնց որ Երուսաղէմ մնան մինչեւ որ երկինքէն զօրութիւն ստանան (Ղկ 24.49): Այս բոլորը Պենտէկոստէի օրն էր որ իրականացան եւ ո՛չ թէ երբ Յիսուս փչեց անոնց վրայ:

Մեղքերը ներելը իշխանութեան հարց է եւ ո՛չ թէ Սուրբ Հոգիով լեցուած ըլլալու հարց: Բոլոր հաւատացեալները կրնան լեցուիլ Սուրբ Հոգիով, ինչ որ արդէն տեղի ունեցաւ Պենտեկոստէի օրը, բայց մեղքերը ներելը՝ միայն առաքեալներուն եւ անոնց յաջորդող եկեղեցւոյ իշխանութեան տրուեցաւ երբ Յիսուս փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ. *«Առէ՛ք Սուրբ Հոգին»*:

32.- Բողոքականեան հոսանքները կը մերժեն քահանային իշխանութիւնը մեղքերը ներելու, առարկելով որ Աստուծմէ գատ մէկը չի կրնար մեղքերը ներել (Մտ 2.7, Ղկ 23.34): Ի՞նչ է Աստուածաշունչին պատասխանը այս գծով:

Բողոքականեան հոսանքները որոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ եւ եկեղեցական իշխանութիւնը, բնականօրէն կը մերժեն նաեւ որ քահանան իշխանութիւն ունի մարդոց մեղքերը ներելու: Անոնք կրնան մերժել, բայց Աստուածաշունչը ո՛չ միայն չի մերժեր, այլեւ՝ կը հաստատէ:

Արդարեւ, համաձայն Յովհաննէսի Աւետարանին, Յիսուս իր յարութենէն ետք իր աշակերտներուն երեւելով՝ *«Փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ.- Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան»* (Յհ 20.22-23): Նախորդ հարցումին պատասխանած ատեննիս ըսինք, որ այստեղ Յիսուս իր աշակերտներուն Սուրբ Հոգիով մեղքերը ներելու իշխանութիւնն է որ կու տայ:

Ասկէ առաջ ալ Յիսուս նոյն իշխանութիւնը տուաւ իր աշակերտներուն երբ ըսաւ. *«Վստահ գիտցէք, թէ ինչ որ կապէք երկրի վրայ՝ կապուած պիտի ըլլայ երկինքի մէջ, եւ ինչ որ արձակէք երկրի վրայ՝ արձակուած պիտի ըլլայ երկինքի մէջ»* (Մտ 18.18): Նոյն այս խօսքը Յիսուս ասկէ առաջ Պետրոս առաքեալին ըսաւ երբ վերջինս իր Աստուծոյ Որդի ըլլալը խոստովանեցաւ եւ յայտարարեց (Մտ 16.19):

Երկու տարբերութիւններ կան Յհ 20.23-ին եւ Մտ 18.18-ին միջեւ: Առաջին, Մտ 18.18-ին մէջ Յիսուս կը խօսի «պիտի»ով, այսինքն՝ ապառնիով, իսկ Յհ 20.23-ին մէջ՝ ներկայ եղանակով՝ *«թող ներուած ըլլան թող ներուած չըլլան»*, եւ ասիկա հասկնալի կը դառնայ եթէ երբեք յիշենք որ Յիսուս Յհ 20.23-ը իր յարութենէն

ետք է որ արտասանեց: Երկրորդ, Մատթեոսի մէջ գործածուած է «արձակել» եւ «կապել» բառերը, իսկ Յովհաննէսի մէջ՝ «ներել» եւ «չներել»: Սա ցոյց կու տայ որ չներուած մարդը՝ կապուած մարդ է, շղթայուած մարդ է, իսկ ներուած մարդը՝ ազատած եւ ազատագրուած մարդ է, արձակուած մարդ է: Յունարէն բնագիրին մէջ եւս տուեալ տարբերութիւնները բացայայտ են:

Յիշենք Նոր Կտակարանէն կապելու եւ արձակելու, այլ խօսքով՝ ներելու եւ չներելու մէկ-երկու օրինակներ.-

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Ես թէպէտեւ մարմինով հեռու՝ քայց հոգիով ձեզի հետ եմ, եւ արդէն իբրեւ ձեր մէջ ներկայ՝ վճիռս տուի: Կ'ուզեմ որ երբ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անունով իրարու քով գաք, եւ ես ալ հոգիով ձեզի հետ ըլլամ, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի տուած իշխանութեամբ՝ այդ անբարոյութիւնը գործողը իր մարմինով Մատանային կամքին ձգէք, որպէսզի մարմինը կորսուի, եւ այսպիսով թերեւս հոգին փրկուի մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի դատաստանին օրը»* (Ա.Կր 5.3-5):

«Քրիստոսի տուած իշխանութեամբ»: Ուշագրաւ են առաքեալին այս բառերը: Առաքեալը իրեն տրուած իշխանութեան մասին է որ կը խօսի: Սա ցոյց կու տայ որ քահանան իշխանութեան տէր անձ է: Ի՞նչ է որ տեղի կ'ունենայ հոս: Հաւատացեալներուն խումբին մէջ անբարոյութիւն գործող մը կայ (Ա.Կր 5.1): Առաքեալը հաւատացեալներուն կը հրամայէ որ անմիջապէս զայն Մատանային կամքին յանձնեն, այսինքն՝ ժամանակաւորապէս Քրիստոսի Եկեղեցիէն արտաքսեն: Առաքեալը կը հրամայէ անզից մեղաւորը զատել Քրիստոսի Եկեղեցիէն: Հոս, առաքեալը խորքին մէջ կապելու գործողութիւն մըն է որ կ'ընէ:

Կորնթացիներուն ուղղած իր երկրորդ նամակին մէջ առաքեալը իր կապած մարդուն արձակում կու տայ երբ կ'ըսէ. *«Անոր կը քաւէ այն պատիժը որ ձեզմէ շատերէն կրեց: Այսուհետեւ՝ ընդհակառակը՝ ատելի պէտք է ներել եւ յուսադրել զինք, որպէսզի չըլլայ թէ չափազանց տրտմութենէն յուսահատութեան մատնուի: Ուստի կ'աղաչեմ, որ վերստին սէր ցոյց տաք իրեն»* (Բ.Կր 2.6-8):

Կը տեսնէք, որ առաքեալը ի՛նք եղաւ կապողը եւ ի՛նք եղաւ արձակողը, այլ խօսքով, ի՛նք եղաւ չներել պատուիրողը եւ ի՛նք եղաւ ներել պատուիրողը: Առաքեալը եկեղեցիէն արտաքսել

տուաւ մեղաւորը եւ ապա զանհկա վերստին եկեղեցի ընդունեց: Ասիկա ուրիշ ի՞նչ կրնայ ըլլալ եթէ ոչ կապելու եւ արձակելու արարք մը:

Տարբեր օրինակ մը: Առաքեալը կ'ըսէ. *«Եթէ ռուէ մէկը չհնազանդի մեր այս նամակով տուած պատուերին, զայն նկատի առէք եւ բարեկամութիւն մի՛ ընէք հետը, որպէսզի ամչնայ»* (Բ.Թս 3.14): Երբ առաքեալը կը պատուիրէ հեռու մնալ ռուէ մէկէն որ իր տուած պատուերին չի հնազանդիր, ասիկա մեղաւորը կապելով զայն հաւատացեալներուն շարքէն դուրս դնել չի՞ նշանակեր: Իսկ երբ կը պատուիրէ այնպիսին թշնամիի տեղ չդնել, այլ իբրեւ եղբայր խրատել (Բ.Թս 3.15), ասիկա զայն վերստին ազատ արձակելու կամ ներելու տրամադրութիւն ցոյց տալ չի՞ նշանակեր:

Ըսելիքս ամփոփեմ չորս կէտերու մէջ.-

1.- Երբ կը հաստատենք թէ քահանայական կարգ ունեցողները կրնան մեղքերը ներել, անշուշտ հակասած չենք ըլլար այն բացարձակ ճշմարտութեան, թէ՛ միայն Աստուած կրնայ մարդոց մեղքերը ներել (Մտ 2.7, Ղկ 23.34): Քահանան պիտի չկրնար ներել եթէ Աստուած ներելու իշխանութիւն տուած չըլլար անոր: Հետեւաբար, երբ քահանան իր մեղքերը խոստովանող մարդուն արձակում կու տայ եւ ներում կը շնորհէ, խորքին մէջ Աստուած ի՛նքն է որ քահանային միջոցաւ այդ արձակումն ու ներումը կու տայ:

Ասոր փաստը, Յիսուսի խօսքն է զոր քիչ առաջ յիշեցինք. *«Ապա փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ.- Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան»* (Յհ 20.22-23): Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ ըսաւ. *«Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէք»*: Յստակ է որ ըսել ուզուածը այն է՝ որ ներումը Սուրբ Հոգիով է որ կը տրուի: Առանց Սուրբ Հոգիին տուած իշխանութեան եւ առանց Սուրբ Հոգիին միջամտութեան՝ մեղքերէ արձակում եւ մեղքերու ներում չկա՛յ:

Երբ քահանան ներում կը շնորհէ Աստուծոյ անունով՝ Աստուած ի՛նքն է որ ներում շնորհած կ'ըլլայ եւ ո՛չ թէ քահանան: Ինչպէս երբ հաւատացեալը հրաշք մը գործէ Աստուծոյ անունով՝ Աստուած ի՛նք կը նկատուի հեղինակը այդ հրաշքին եւ ո՛չ թէ հաւատացեալը, այնպէս ալ երբ քահանայ

հայրը արձակում եւ ներում կը շնորհէ, ինք չէ որ այդ ներումը շնորհած կ'ըլլայ, այլ՝ Աստուած:

Դարձեալ, ինչպէս դեսպանը ինքնիր անունով չէ որ կը խօսի, այլ զինք դրկողին անունով, այնպէս ալ Աստուծոյ կողմէ դրկուող քահանան, ինքնիր անունով չէ որ կը խօսի ու կը գործէ, կը կապէ ու կ'արձակէ, այլ՝ զինք Ղրկողին անունով ու զօրութեամբ: Եւ ո՞վ է քահանան եթէ ոչ Աստուծոյ դեսպանը (Մդ 3.7):

2.- Բազմաթիւ էջեր պիտի խլէ մեզմէ եթէ խօսինք Հին Կտակարանի քահանաներուն եւ անոնց շնորհած մեղքերու քաւութեան մասին: Ես պարզապէս կ'ուզեմ հետեւեալ համարը կարդալ. «Քահանայութիւն ընելու համար օծուած ու օրհնուած քահանան քաւութիւն պիտի ընէ» (Ղւ 16.32, Ել 29.7): Եթէ իւղին օծութիւնը ունեցող Հին Կտակարանի քահանաները կրնային մեղքերու ներում շնորհել, որքա՞ն անելի մեղքերու ներում կրնան շնորհել Նոր Կտակարանի քահանաները, որոնք Սուրբ Հոգիին օծութիւնն ու լեցունութիւնը ունին:

3.- Երբեմն կը լսենք մարդիկ որոնք կ'ըսեն. «Քահանան ո՞վ է որ իմ մեղքերս պիտի ներէ. ինքն ալ ինծի պէս մարդ է»: Նման մտածողութիւն ճիշդ չէ: Այո՛, քահանան մեզի պէս մարդ է, բայց չի դադրիր Քրիստոսի կողմէ իշխանաւորուած եւ լիազօրուած անձ մը ըլլալէ: Ամէն մարդ մեզի պէս մարդ է, բայց ամէն մարդ նոյն իշխանութիւնը չունի:

Ոստիկանը ինքն ալ մեզի պէս մարդ չէ՞: Մեզմէ ո՞վ ծանր յանցանք մը գործած ատեն երբ ձերբակալուի ոստիկանին կողմէ, իրեն կ'ըսէ. «Շուն ո՞վ էս որ զիս կը ձերբակալես. դուն ալ ինծի պէս մարդ էս»: Ճիշդ է որ ոստիկանը մեզի պէս պարզ մարդ է, բայց կրնայ ձերբակալել որովհետեւ իշխանութիւն ունեցող անձ է: Ինչո՞ւ կառավարութեան կողմէ նշանակուած եւ լիազօրուած ոստիկանը կրնայ շղթայել կամ ազատ արձակել եւ ո՞չ ոք կը հակաճառէ կամ առարկութիւն կ'ընէ, եւ ինչո՞ւ Աստուծոյ կողմէ իշխանութիւն եւ լիազօրութիւն ստացած քահանան պիտի չկրնայ կապել կամ արձակել:

4.- Եզրակացութիւն իբրեւ ըսեմ, չենք կրնար բառացիօրէն հասկնալ Օրէնքի ուսուցիչներուն կատարած հարցադրումը. «Աստուծմէ՞ զատ ո՞վ կրնայ մեղքերը ներել» (Մր 2.7): Եթէ բառացիօրէն հասկնանք այս բառերը եւ ըսենք թէ մի՛այն Աստուած կրնայ ներել կամ մի՛այն Աստուած պէտք է ներէ, այդ

պարագային մենք եւս պէտք չէ ներենք իրարու, պէտք չէ ներենք ուրիշ մէկը որ ներողութիւն կը խնդրէ մեզմէ եւ ո՛չ ալ պէտք է մենք ներողութիւն խնդրենք ուրիշ անձէ: Կարելի՞ է այդպիսի բան ընել: Ամբողջ Աստուածաշունչը ներող ըլլալու մասին չի՞ խօսիր (Ղկ 6.37, Մտ 6.12, 14-15, Եփ 4.32, Կղ 3.13):

Աստուածաշունչը երեք տեսակ ներումներու մասին կը խօսի.-

1.- Մարդոց իրարու շնորհած ներումին մասին, որուն նպատակը Աստուծմէ ներում ձեռք ձգելն է (Մտ 6.14-15):

2.- Քահանային կողմէ մարդուն շնորհուած ներումին մասին, որ մեզ կ'առաջնորդէ աստուածային ներում ձեռք ձգելու, եթէ անկեղծ ենք մեր զոջումին ու խոստովանանքին մէջ:

3.- Եւ Աստուծոյ շնորհած ներումին մասին, որ յաւիտենական ներում է, յաւիտենական քաւութիւն է:

Ասոնց տարբերութեանց մասին խօսիլը մեր նիւթի ծիրէն դուրս է: Պարզապէս ըսեմ, որ մարդուն ներելը մարդուն՝ պարտաւորութեան հարց է, քահանային ներելը մարդուն՝ իշխանութեան հարց է, իսկ Աստուծոյ ներելը մարդուն՝ բնութեան հարց է: Այլ բացատրութեամբ մը՝

Ներելը՝ մարդուն պարտաւորութեան մաս կը կազմէ:

Ներելը՝ քահանային իշխանութեան մաս կը կազմէ:

Ներելը՝ Աստուծոյ բնութեան մաս կը կազմէ:

33.- Պատահող չարիքները Աստուծոյ կամքո՞վ է որ կը պատահին, թէ՛ թոյլտուութեամբ:

Այս հարցումին պատասխանը կարելի է շատ ընդարձակ կերպով ներկայացնել, սակայն մեր միտքը ամփոփենք քանի մը կէտերու մէջ.-

1.- **Պատահած ամէն բան, Աստուծոյ կամքով չէ որ կը պատահի:** Կեանքը ցաւալի փորձանքներով եւ կսկծեցուցիչ պատահարներով լեցուն է: Շա՛տ շա՛տ շա՛տ զգոյշ պէտք է ըլլանք ըսելու որ պատահող չարիքները Աստուծոյ կամքով է որ կը պատահին: Եթէ այդպիսի բան ըսենք, ըսած կ'ըլլանք թէ Աստուած չար կամք ունեցող Աստուած է, իսկ եթէ Աստուած չար կամք ունեցող Աստուած է, կը նշանակէ թէ չար Աստուած է:

Բայց Աստուած կատարեալ բարի ըլլալով, իր կամքն ալ կատարեալ բարին է: Միայն բարի բաներ կը կամենայ մեզի համար: Ան կը կամենայ *«մեզ վերստին ծնիլ՝ որպէսզի իր ճշմարիտ նպատակը յայտնուի, որովհետեւ կ'ուզէ որ մենք իր նոր ստեղծագործութեան առաջին պտուղները ըլլանք»* (Յկ 1.18): Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Աստուծոյ կամքն է՝ որ բարի գործերով պապանձեցնէք անխելք մարդոց տգէտ լեզուները»* (Ա.Պտ 2.15): Եթէ Աստուած կը կամենայ որ մենք բարի գործեր գործենք, ինք ի նշպէս կրնայ չար գործեր գործել:

Յաճախ կը լսենք մարդոց բերնէն հետեւեալ արտայայտութիւնը՝ *«Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»*: Երբ աղէտ մը պատահի, վատ դէպք մը տեղի ունենայ, շա՛տ զգոյշ ըլլանք ըսելու. *«Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չպատահէր»*: Կեանքի մեջ հազար ու մէկ տեսակ վատութիւններ, գեշութիւններ, փորձանքներ կը պատահին, արդեօք Աստուած ի՞նք կ'ուզէ որ այդ բոլորը պատահին: Օրինակ, եթէ մէկը մեզ կողոպտեց, կամ եթէ մէկը մեր տունը այրեց, կրնա՞նք ըսել որ Աստուած ի՞նք ուզեց որ կողոպտուինք, կամ ի՞նք ուզեց որ մեր տունը այրի: Եթէ ըսենք որ Աստուած ի՞նք ուզեց որ կողոպտուինք, կամ ի՞նք ուզեց որ մեր տունը այրի, կը նշանակէ թէ Աստուած մեր չարիքը կամեցող Աստուած է, եւ կը նշանակէ որ ան հակառակ չէ նման արարքներու եւ նման արարքներ գործողներու:

Երբ դրական երեւոյթներու մասին կը խօսինք՝ կրնանք ըսել. *«Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»*: Օրինակ, եթէ ներքին խաղաղութիւն մը կ'ապրինք, կամ եթէ յատուկ պարգև մը, շնորհք մը, ձիրք մը ունինք, կամ եթէ գեղեցիկ ձայն ունինք, կամ եթէ թշուառին կարեկից ըլլալ կը սիրենք, եթէ մեր գործը արդիւնաբեր է, եթէ յաջողութիւններու կը տիրանանք, եթէ մարդիկ մեր միջոցաւ Քրիստոսի կու գան, այսպիսի պարագաներու, ամենայն վստահութեամբ կրնանք ըսել. *«Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»*:

2.- Ո՛չ իր կամեցողութեամբ, այլ՝ իր գիտութեամբ: Յստակ է որ ոչինչ կը պատահի առանց Աստուծոյ գիտութեան, բայց շատ բան կրնայ պատահիլ առանց իր կամեցողութեան, ինչպէս օրինակ, մարդասպանութիւններ, գողութիւններ, շնութիւններ, բամբասանքներ, աւազակութիւններ, եւայլն: Աստուած չի

կամենար որ այս եւ նման բաներ պատահին, բայց գիտէ որ պիտի պատահին: Քանի գիտէ, չի նշանակեր թէ ի՛նքն է պատասխանատուն անոնց պատահումին: Օրինակ, Աստուած գիտէր որ Սամփսոն իր թշնամիներուն ձեռքը պիտի իյնար՝ այդ կը նշանակէ որ ի՛նք զայն ինկացուց: Աստուած գիտէր որ Յովսէփ Իսմայելացիներուն պիտի ծախուէր՝ այդ կը նշանակէ որ ի՛նք զայն ծախեց: Աստուած ամենագէտ Աստուած է եւ բնական է որ ամէն բան գիտնայ: Բայց զգոյշ ըլլանք Աստուծոյ ամենագիտութիւնը Աստուծոյ դէմ գործածելու:¹¹

3.- Աստուած չի փորձեր մարդը չար նպատակով: Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Աստուած մասնակից չէ փորձութիւններուն որոնք չարէն կու գան, ո՛չ ալ ինք մարդիկը փորձութեան կ'ենթարկէ»* (Յկ 1.13): Փորձութիւն մը որուն նպատակը մարդը կործանելն է՝ Սատանայէն կու գայ եւ ո՛չ թէ Աստուծմէ: Օրինակ, եթէ մարդուն սրտին մէջ փափաք արթննայ անձնասպան ըլլալու, այդպիսի փափաք մը Սատանան ի՛նքն է որ կը դնէ մարդուն մէջ եւ ո՛չ թէ Աստուած: Կամ եթէ մէկը կը մտածէ շնութիւն ընելու մասին, նման մտածում Աստուած չէ որ կը դնէ իր մէջ, այլ՝ Սատանան:

4.- Աստուած բնութեան օրէնքներուն հակառակ բան չ'ըներ: Օրէնքը կը պահանջէ որ շոգեկառքը երկաթուղիին վրայէն երթայ: Եթէ շոգեկառքին վարիչը փորձէ հողին վրայէն երթալ՝ կրնայ շոգեկառքը շրջիլ ու կործանիլ: Եթէ Աստուած ուզէ զայն փրկել՝ կրնայ, բայց եթէ չփրկէ՝ աղէտին պատասխանատուն ինք պէտք չէ նկատուի: Եթէ անտառը հրդեհի մատնուի՝ հոն գտնուողը կրնայ այրիլ: Եթէ այրի, չենք կրնար մեղադրել զԱստուած ըսելով. *«Ինչո՞ւ զայն չփրկեց»*: Բնական է որ կրակի մատնուողը այրի: Աստուած բնականին դէմ չի գործեր: Եթէ ուզէ գործել՝ կրնայ, բայց եթէ չգործէ՝ պատահած աղէտին պատասխանատուն ինք չ'ըլլար, այլ անտառը հրդեհեցնողը:

5.- Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մեր մտադրած չարիքը գործենք: Աստուած ազատ կամք տուած է մարդուն: Եթէ մարդը իր ազատ կամքով ուզէ չարիք մը ընել՝ Աստուած արգելք չի կենար անոր: Եթէ ուզէ կենալ՝ կրնայ, բայց եթէ չկենայ՝ պատահածին պատասխանատուն ինք պէտք չէ նկատուի:

¹¹ Այս հարցին վերաբերեալ աւելի ընդարձակ բացատրութեան համար, տե՛ս «Ե՛ս եմ ճամբան, ճշմարտութիւնը եւ կեանքը» խորագրուած մեր գիրքը, էջ (69-72):

Օրինակ, եթե Աստուած թոյլ չտար որ Յուդան մատնէ Յիսուսը՝ Յուդա պիտի չկրնար մատնել: Բայց Աստուած արտօնեց, որովհետեւ Յուդա արդէն իսկ մտադրած էր եւ կ'ուզէր մատնել: Աստուած չստիպեց Յուդային մատնել իր Որդին: Յուդա ի՛նքն էր որ մատնելու որոշումը առաւ եւ յարմար առիթը կը փնտռէր մատնելու: Ուստի այս հարցին մէջ Աստուած ո՛չ մէկ պատասխանատուութիւն ունի: Մարդուն կողմէ կամովին գործուած իւրաքանչիւր չարիք անխուսափելիօրէն իր վատ հետեւանքները պիտի ունենայ: Երբ մարդը չարիք մը կը գործէ եւ անոր հետեւանքները կրէ, պէտք չէ զԱստուած մեղադրէ:

Իւրաքանչիւր մարդ որոշում առնելու ատակ է, ծրագիր մշակելու ատակ է: Եթէ դրական ու աստուածահաճոյ են մեր որոշումներն ու ծրագիրները՝ Աստուած կ'օրհնէ զանոնք, իսկ եթէ ժխտական են ու իր կամքին հակառակ՝ կը փորձէ զանազան ձեւերով մեզ ուղղել, բայց եթէ երբեք տեսնէ որ մենք կը պնդենք մեր առած սխալ որոշումներուն գործադրութեան վրայ՝ արգելք չի կենար մեզի:

6.- Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մարդը փորձուի: Աստուծոյ զաւակին կեանքին մէջ ոչինչ կը պատահի առանց Աստուծոյ թոյլտուութեան: Վատ փորձութիւններ Աստուծոյ թոյլտուութեամբ կրնան պատահիլ բայց ո՛չ երբեք կամեցողութեամբ: Երբ կ'ըսենք թէ փորձութիւն մը Աստուծոյ թոյլտուութեամբ կրնայ պատահիլ, չի նշանակեր որ այդ փորձութեան պատահումը Աստուծոյ դրդումով եւ մղումով է որ տեղի կ'ունենայ, բայց վստահաբար Աստուծոյ հսկողութեան ներքեւ է որ կ'ըլլայ: Աստուած կը հսկէ մեզի պատահող փորձութիւններուն վրայ, որպէսզի անոնցմով իր նպատակն ու ծրագիրը իրագործէ մեր կեանքերուն մէջ:

Օրինակ, Աստուած ինք չէր որ տեսակ-տեսակ նեղութիւններու ենթարկեց Յովսէփը, բայց ինքն էր որ հսկեց այդ բոլոր նեղութիւններուն եւ անոր պատահած բոլոր չարիքներուն վրայ, որպէսզի անոնցմով իր բարի կամքն ու ծրագիրը իրականացնէ: Յովսէփ քաջատեղեակ այս իրողութեան, իր եղբայրներուն ըսաւ. *«Թէպէտ դուք ինծի դէմ չարութիւն խորհեցաք, բայց Աստուած զայն աղէկի դարձնել խորհեցաւ»* (Ծն 50.20): Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մարդիկ մեզ անիծեն, բայց ան կարող է անէծքը օրհնութեան փոխել (Նե 13.2): Երբ Աստուած

թոյլ կու տայ որ իր գաւակները փորձուին՝ իր հիմնական նպատակը զանոնք կերտելն է, հաւատքի ախոյեաններ դարձնելն է, Քրիստոսի հարազատ նմանութեան վերածելն է: Առանց փորձութեանց նետերուն՝ ոչ ոք կրնայ սրբուիլ ու սրբանալ: Առանց տառապանքի մէկը չի կրնար մտնել արքայութիւն:

7.- Վերջապէս, ծանր աղէտներ, ինչպէս երկրաշարժ, ջրապտոյտ, ջրհեղեղ, ջարդ, նահատակութիւններ եւ նման բաներ, չեն կրնար պատահիլ առանց Աստուծոյ գիտութեան կամ թոյլտուութեան: Աստուած գիտէ որ նման բաներ պատահած են, կրնան պատահիլ եւ պիտի պատահին, բայց դարձեալ կ'ըսեմ, որ Աստուած ինք չի կամենար որ նման բաներ պատահին, չ'ուրախանար երբ այդպիսի դէպքեր տեղի ունենան: Աստուած ինք չէ հեղինակը կամ պատճառը նման աղէտներու: Նոյնիսկ երբ Աստուածաշունչը կը հաստատէ թէ քաղաքի մը մէջ չարիք մը չ'ըլլար *«Եթէ Տէրը ըրած չըլլայ»* (Ամս 3.6), պարզապէս ըսել ուզուածը այն է՝ որ ոչինչ կ'ըլլայ առանց Տիրոջ գիտութեան, առանց Աստուծոյ արտօնութեան: Աստուած գիտէ որ աղէտը պիտի պատահի, բայց ինք չէ որ կ'ընէ: Կ'արտօնէ որ ըլլայ, բայց ինք չէ պատճառը:

Բնական եւ բնութենական բոլոր աղէտներն ալ մարդոց գործած մեղքերուն հետեւանքն են: Եթէ Աստուծոյ կողմէ եւ Աստուծոյ ձեռքով, Աստուծոյ պատկերով եւ Աստուծոյ նմանութեամբ, Աստուծոյ Հոգիով եւ Աստուծոյ շունչով ստեղծուած մարդը մնար կատարեալ ու սուրբ, մնար հնազանդ ու աստուածասէր՝ մեղքը մուտք պիտի չգործէր աշխարհ եւ աշխարհ հեռու պիտի մնար բոլոր տեսակի աղէտներէն:

Ոմանք կ'առարկեն որ երկրաշարժներ եւ բնութենական այլ աղէտներ սկիզբ առին, որովհետեւ Աստուած երկիրը (աշխարհը) անիծեց: Այս նիւթին մասին կարելի է ընդարձակօրէն գրել, բայց պարզապէս կ'ուզեմ հետեւեալը ըսել: Ճիշդ է որ Աստուած երկիրը անիծեց, բայց այդ անեծքը մարդը ի'նքն է որ բերաւ երկրին վրայ: Աստուած խօսքը մարդուն ուղղելով կ'ըսէ. *«Երկիրը քու պատճառովդ անիծեալ ըլլայ»* (Մն 1.17): Այո՛, երկիրը մարդո'ւն պատճառով անիծուեցաւ եւ ո'չ թէ Աստուծոյ: Մարդուն պատճառով աշխարհի ճակտին դրոշմուած անեծքը, Աստուած վերցուց իր Որդիին արիւնով (Գղ 3.13-14):

34.- Ի՞նչ էր Յիսուսի ծննդեան առիթով արեւելքի մէջ մոզերուն երեւցող աստղը (Մտ 2.2):

Այս մասին եկեղեցւոյ հայրեր շատ բան գրած են, բայց պիտի փորձենք կարելի եղածին չափ ամփոփ պատասխան մը հայթայթել: Հարցումին պատասխանը ամփոփենք քանի մը կէտերու մէջ.-

1.- Մեկնիչներ կ'ըսեն որ մոզերուն երեւցող աստղը հրեշտակ մըն էր: Հոս հրեշտակը աստղ կոչուած է իր լուսեղէն բնութեան համար: Աստուածաշունչին մէջ բազմաթիւ անգամներ հրեշտակներ կոչուած են՝ աստղ: Օրինակ, Ես 1.13-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինք պիտի ելլեմ ու իմ աթոռս Աստուծոյ աստղերէն վեր պիտի բարձրացնեմ»*: Այս խօսքը կը վերաբերի Սատանային որուն անունը նախապէս Արուսեակ էր (Ես 14.12): *«Երկինք պիտի ելլեմ»* բացատրութիւնը, համազօր է ըսելու՝ Աստուծոյ տեղը պիտի գրաւեմ կամ Աստուծոյ տեղը պիտի նստիմ: Հոս յիշուած «Աստուծոյ աստղեր»ը՝ Աստուծոյ հրեշտակներն են: Հետեւաբար, *«աթոռը Աստուծոյ աստղերէն վեր բարձրացնել»*, կը նշանակէ՝ ջանալ հրեշտակներուն վրայ իշխանութիւն եւ իրաւասութիւն ունենալ: Անոնց վրայ տիրութիւն բանեցնել: Արուսեակին ուզածը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ Աստուծոյ գահը գրաւել եւ աստուածաբար տիրել ու իշխել երկնային բոլոր մարմիններուն վրայ: Արուսեակը չկրցաւ իր մտադրածը իրագործել: Ան ինկաւ եւ հետը ինկացուց ու մոլորեցուց հրեշտակներուն մէկ երրորդ մասը: Աստղ է որ կ'ակնարկէ Յայտնութեան գիրքը երբ կ'ըսէ. *«Մեծ վիշապ մը իր պոչով կը քաշէր կը տանէր երկինքի աստղերուն մէկ երրորդ մասը, որ նետեց երկրի վրայ»* (Յտ 12.3-4): Դարձեալ, Յայտնութեան գիրքին 1.20-ին մէջ կը կարդանք. *«Եօթը աստղերը եօթը եկեղեցիներուն հրեշտակներն են»*: Յոբ 38.7-ին մէջ յիշուած «առաւօտեան աստղեր»ը նաեւ ակնարկութիւն են հրեշտակներուն:

2.- Սուրբ Ներսէս Շնարհալի Հայրապետ խօսելով աստղին մասին՝ կ'ըսէ. *«Խօսինք աստղին մասին եւ ըսենք թէ ի՞նչ պատճառով երեւցաւ, եւ թէ արդեօք ա՞ստղ էր, թէ պարզապէս՝ կերպարանք. արդ, աստղին իրողութիւններէն, այլ խօսքով՝ կատարածներէն մեկնելով, որոշ կը դառնայ թէ զօրութիւն մը ունէր անիկա: Բայց ան բնական աստղերէն չէր, այլ նոր եւ*

զարմանալի աստղ մը, եւ ասիկա յստակ է նոյնինքն աստղին գնացքէն, որովհետեւ օրէնք չէր որ աստղերը այդպիսի գնացքով ճամբորդութիւն կատարէին՝ մարդու ընթացքին համեմատ երթալու, կենալու, երեւելու եւ ծածկուելու, որովհետեւ երբ մոզերը կը շարժէին՝ աստղն ալ կը շարժէր, եւ երբ կանգ կ'առնէին՝ ինքն ալ կանգ կ'առնէր, ճիշդ ամպի սիւնին օրինակով, որ Իսրայէլացիներուն պէտքին համաձայն կը քալէր եւ կանգ կ'առնէր: Աստղը մոզերուն կ'երեւէր իրենց աշխարհէն սկսեալ եւ կ'առաջնորդէր զանոնք մինչեւ Պաղեստին. երբ մոզերը Երուսաղէմ կը մտնէին՝ կ'աներեւութանար աստղը, երբ Երուսաղէմէն կ'ելլէին՝ դարձեալ կը յայտնուէր, մինչեւ որ ցոյց տուաւ Մանուկին տեղը: Ասիկա աստղի մը գնացքը չէր. ասիկա խօսուն եւ իմաստուն զօրութիւն մըն էր, որովհետեւ ան երկինքի բարձրերը կենալով չէր որ ցոյց կու տար ծնեալ Մանուկին տեղը. անկարելի էր նման բան ընել. ընդհակառակը, ան դէպի երկիր իջնելով՝ եկաւ եւ կեցաւ հոն՝ ուր կը գտնուէր Մանուկը, ըստ Աւետարանիչին, որովհետեւ այրը փոքր այրի մը նմանութիւնը ունենալով՝ ինչպէս աստղը այդքան բարձրութենէն պիտի կարենար ցոյց տալ անոր տեղը, քանի որ այրը վարերը կը գտնուէր: Աստղը երկինքի վրայ բեւեռուած եւ հետեւաբար անշարժ բան մը չէր, այլ իշխանական աստղ մըն էր, որ իր կամքովը վար կ'իջնէր եւ վեր կը բարձրանար: Նկատի պէտք է առնել նաեւ, որ բոլոր լուսաւորները արեւելքէն արեւմուտք կ'երթան, իսկ այս աստղը հիւսիսէն հարաւ կ'երթար, որովհետեւ Պաղեստինը Պարսկաստանի հարաւ արեւմուտքը կը գտնուի: Նախ զարմանալի է որ արեւին լոյսը գիշերը կը ծածկուի, իսկ լուսինին եւ աստղերուն լոյսը՝ ցերեկը, իսկ հոս յիշուած աստղը, ամէն իմաստով պայծառացած էր այնքան՝ որ արեւի ճառագայթները կը մթնցնէր, ապա թէ ոչ ցերեկը ինչպէս պիտի երեւէր անոնց եւ առաջնորդէր, եւ օրէնքը թոյլ չէր տար որ լուսաւորները սահմանուած ժամանակէն աւելի երկրի վրայ մնան եւ չծածկուին երկրին տակը»¹²

9-րդ դարու մեր կաթողիկոսներէն՝ Չաքարիա Կաթողիկոս, «Ի ծնունդ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» կոչուած իր ճառին մէջ, խօսելով Յիսուսի ծննդեան առիթով երեւցող աստղին

¹² Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 39-40:

մասին՝ կ'ըստ. «Հերովդէսի օրով, Հրէաստանի Բեթլեհէմ քաղաքին մէջ ծնաւ Յիսուս: Մոզերը արեւելքէն Երուսաղէմ եկան եւ հարցուցին.- "Ո՞ւր է Հրէաներու նորածին թագաւորը. մենք տեսանք անոր աստղը արեւելքի մէջ եւ եկանք երկրպագելու իրեն": Մոզերը պարսիկ էին եւ կը պարապէին աստղաբաշխութեամբ: Անոնք կը հետեւէին աստղին գնացքին եւ անոր միջոցաւ կը փութային գալ եւ երկրպագութիւն մատուցանել ծնեալ Թագաւորին: Այս աստղը կ'առաջնորդէր մոզերը իրենց ճամբորդութեան մէջ: Երբ անոնք կանգ առնէին՝ աստղը ինքն ալ կանգ կ'առնէր: Աստղը թէ՛ հիւսիս եւ թէ՛ հարաւ կ'ընթանար, թէ՛ աջ եւ թէ՛ ձախ կ'երթար, միշտ մոզերուն քով մնալով եւ զանոնք առաջնորդելով: Բացայայտ է թէ անիկա աստղ մը չէր, այլ անմարմին երկնային զօրութիւն մը, որ անոնց խնդրանքին ընդառաջելով, աստղի ձեւ առած զիրենք կ'առաջնորդէր: Աստղը զիրենք բերաւ Երուսաղէմ եւ ապա աներեւութացաւ: Մոզերը անձանօթ ըլլալով վայրին, քաղաք մտան եւ հարցուցին ծնեալ Թագաւորին վերաբերեալ: Երբ Հերովդէս լսեց այս լուրը, անհանգիստ եղաւ եւ չար տրամադրութիւններով լեցուեցաւ: Հերովդէս որդին էր Անտիպատրոսի: Ան Եղովմայեցի էր, եւ ուստի՝ այլազգի անձ մը: Հերովդէս Դաւիթի ցեղէն չէր, ուստի չէր կրնար ժառանգել Հրէից թագաւորութիւնը: Ան խարդախած էր ազգահամարը եւ ինքզինք ներկայացուցած էր Դաւիթի ցեղէն եւ բռնութեամբ առած էր իշխանութիւնը կայսրին կողմէ: Հերովդէս գիտակ ըլլալով որ ինք խաբէրայ մէկն էր, երբ լսեց Թագաւորին ծննդեան լուրը՝ տրտմեցաւ ու սարսափահար եղաւ: Մոզերը ճամբայ ելան դէպի Եփրատայի կողմերը. արեւածագին, տեսան այն աստղը որ զիրենք կ'առաջնորդէր եւ մեծ ուրախութեամբ լեցուեցան. աստղը բերաւ զիրենք հոն ուր Մանուկը կը գտնուէր: Մոզերը խոնարհեցան եւ երկրպագութիւն ըրին Մանուկին եւ իրենց զանձերը բացին եւ խունկ մատուցանեցին անոր՝ որպէս Աստուծոյ, ոսկի՝ որպէս թագաւորի, եւ զմուռս՝ զայն պատրաստելու աշխարհի փրկութեան համար մեռնելու»:

Ներսէս Շնորհալիին նման, Յովհաննէս Ոսկեբերան ինք եւս նախ կը հաստատէ թէ.-

«Երեւոյն աստղը սովորական աստղ մը չէր, այլ՝ աներեւոյթ զօրութիւն մը: Եւ ասիկա յայտնի է նոյնինքն աստղին գնացքէն,

որովհետեւ սովորական աստղ մը այդ ձեռով չի գար եւ այդ ձեռով ճամբայ ցոյց չի տար: Արեգակը, լուսինը, կամ ուրիշ աստղեր արեւելքէն արեւմուտք կ'երթան, իսկ այս աստղը հիւսիսէն հարաւ կ'երթար, որովհետեւ Պաղեստինը Պարսկաստանի հարաւը կը գտնուէր»:

Երկրորդ, Ոսկեբերան կը բացատրէ որ «այս աստղը գիշեր ատեն չէր որ կ'երեւէր, այլ ցերեկ ատեն, եւ կը ծագէր արեւին ճառագայթներուն միջեւ, մինչդեռ սովորական աստղ մը այդպիսի զօրութիւն չունի. լուսինը անգամ որ թէեւ աստղերէն առաւելագոյն է, արեւի ճառագայթներուն երեւցած ժամանակ կը ծածկուի, բայց Սուրբ Ծննդեան աստղը իր լուսաւորութեամբ կը գերազանցէր արեւին ճառագայթները»:

Երրորդ, աստղը մոզերը առաջնորդեց մինչեւ Երուսաղէմ եւ աներեւութացաւ: Մոզերը հանդիպելէ ետք Հերովդէսին, աստղը վերստին յայտնեց ինքնիք անձը, հասկցնելու համար թէ ընթացող աստղ մը չէր, այլ՝ «խօսուն եւ իմաստուն զօրութիւն մը»: Աստղը չէր ընթանար այնպէս ինչպէս իր օրէնքը կը պահանջէր, այլ կ'ընթանար մոզերուն գնացքին համաձայն, եւ ասիկա փաստ մըն է որ աստղը երկնային մարմին մըն էր:

Չորրորդ, աստղը երկինքի երկնակամարին վրայ կենալով ցոյց չտուաւ Մանուկին տեղը, որովհետեւ այդ ձեռով անկարելի էր որ մոզերը գիտնային Մանուկին տեղը, այլ եկաւ եւ կեցաւ ճիշդ այն վայրին վրայ ուր էր Մանուկը: Առնենք լուսինին օրինակը: Լուսինը կը տեսնուի զանազան քաղաքներու եւ զանազան երկիրներու մէջ տարածուած մարդոց կողմէ: Իւրաքանչիւր անձ որ կը տեսնէ լուսինը՝ կը կարծէ որ ան իր քովն է, իր մօտն է: Եթէ Ծննդեան աստղը ինքն ալ բարձրերը մնար եւ վար չիջնէր՝ կարելի պիտի չըլլար մոզերուն համար գիտնալ Մանուկին տեղը, որովհետեւ աստղը ամէն տեղերը ցոյց պիտի տար եւ ո՛չ թէ Մանուկին տեղը միայն: Բայց աստղը, ինչպէս Մատթէոս կ'ըսէ, «եկաւ ու կեցաւ այն վայրին վրայ ուր երեխան կը գտնուէր» (Մտ 2.10):¹³

3.- Մոզերը աստղագիտութեամբ զբաղող մարդիկ էին, եւ շատ հաւանաբար նաեւ աստղապաշտ մարդիկ էին: Աստուած մարդուն հետ կը խօսի, մարդուն հետ կը վերաբերի, եւ մարդուն կը յայտնուի միշտ իրեն հասկնալի կերպով եւ կերպարանքով,

¹³ Յովհաննէս Ոսկեբերան, «ԿԱւետարանագիրն Մատթէոս», էջ 82-84:

ասիա թէ ինչո՛ւ հրեշտակը իբրև ներկայացուցիչը Աստուծոյ, աստղի կերպարանքով երեւցաւ աստղապաշտ մոզերուն:

4.- Հաւանաբար պատճառներէն ալ մէկը թէ ինչո՛ւ հրեշտակը աստղի կերպարանքով երեւցաւ մոզերուն, այն է՝ սորվեցնել անոնց չպաշտել աստղը, այլ աստղին ցոյց տուածը՝ Յիսուսը: Հեղինակ մը ըսած է. *«Աստղ պաշտող մոզերը՝ աստղէն սորվեցան զԱստուած պաշտել»*: Իսկ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի ունի «Քարոզագիրք» անունով գործ մը, որ կը բաղկանայ երկու մեծ հատորներէ, կոչուած՝ «Ձմերան» եւ «Ամարան»: «Ձմերան» կոչուած հատորին մէջ՝ կ'ըսէ. *«Լուսաւոր աստղը առաջնորդեց մոզերը եւ եկաւ մտաւ այն այրին մէջ ուր Մանուկը դրուած էր իր մտորին մէջ, կեցաւ Մանուկին գլխուն վրայ, մոզերը տեսան եւ երկրպագութիւն ըրին Մանուկին»*.¹⁴ Տաթեւացի եւս ցոյց կու տայ թէ աստղը, մոզերը Աստուծոյ Որդիին երկրպագութեան առաջնորդեց:

35.- Ինչո՛ւ Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, այլ քառասուն օր մնաց երկրի վրայ:

Եթէ երբեք Յիսուս իր յարութենէն անմիջապէս ետք համբառնար երկինք, կրնար կասկածի տակ առնուիլ շատերու կողմէ որ ան իսկապէս յարութիւն առած է եւ ողջ է: Ուստի, ան իր համբառնալէն առաջ, նախ պետք էր բազմաթիւ երեւումներով համոզեր իր աշակերտները եւ ապացուցանէր անոնց թէ ինք կենդանի է, եւ զօրացնէր անոնց հաւատքը իրեն հանդէպ: Նոյնը կ'ըսէ Ղուկաս. *«Իր չարչարանքներուն յաջորդող քառասուն օրերուն ընթացքին ան քանիցս երեւցաւ անոնց, բազմաթիւ կերպերով ցոյց տալով՝ թէ ինք այլեւս ողջ է, եւ խօսեցաւ Աստուծոյ արքայութեան մասին»* (Գրծ 1.3): Տուեալ համարէն, յստակ կը դառնայ որ Յիսուս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, ո՛չ միայն իր ողջ ըլլալը ցոյց տալու համար իր աշակերտներուն, այլեւ խօսելու անոնց արքայութեան մասին: Վստահաբար ան շատ բան ունէր ըսելիք իր աշակերտներուն, եւ աշակերտներն ալ շատ բան ունէին սորվելիք իրմէ:

¹⁴ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի, «Ձմերան», էջ 43:

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացի վեց պատճառներ կը թուե թէ ինչո՛ւ Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ.-

1.- Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, նախ որպէսզի հաստատէ իր յարութեան իրողութիւնը «բազմաթիւ կերպերով», ինչպէս Գործք Առաքելոց գիրքը կ'ըսէ (1.3):

2.- Որպէսզի մեզի տայ համբերութեան օրինակ եւ սորվինք սպասել հանդերձեալ կեանքի վարձատրութեան, եւ չաճապարենք ներկայ մեր կեանքին մէջ առնելու մեր վարձատրութիւնը: Ինչպէս մշակը սերմանելէ անմիջապէս ետք հնձելու մասին չի մտածեր, այլ կը համբերէ մինչեւ պտուղին հասուննալը, (այնպէս ալ մենք, հաւատքով, քրտինքով ու արցունքով սերմանելէ ետք, իսկոյն վարձատրութեան չսպասենք կամ հոս՝ երկրի վրայ վարձատրութիւն չակնկալենք, այլ վարձատրութեան սպասենք դատաստանի օրը, Տիրոջ գալստեան ժամանակ):

3.- Քրիստոս անմիջապէս երկինք չհամբարձաւ, որպէսզի առիթ ունենար մխիթարելու իր աշակերտները: Ան քառասուն օր մխիթարեց զանոնք, իր մահուան պատճառով անոնց ապրած տրտմութեան քառասուն ժամերուն փոխարէն, որպէսզի ցոյց տար անոնց թէ աստուածային ուրախութիւնն ու մխիթարութիւնը գերազանց է քան մարմնաւոր տրտմութիւնը:

4.- Քրիստոս 33 տարի երկրի վրայ ապրեցաւ՝ որպէսզի ուսուցանէ մարդոց: 33 ժամ դժոխքին մէջ ապրեցաւ՝ որպէսզի փրկէ հոգիները: Իր յարութենէն ետք երկրի վրայ մնաց քառասուն օր, որպէսզի 33 օր օդը մաքրէ կուռքերուն ճենճերումներէն (դէւերու պատճառած օդային ապականութենէն, դէւերու ազդեցութենէն) եւ որպէսզի եօթը օր ալ, մաքրէ եօթնաստեղնեան¹⁵ խորաններուն հոգիներուն կայանը:

5.- Քրիստոս քառասուն օր ետք համբարձաւ, որպէսզի ցոյց տայ թէ անոնք որոնք կը գործադրեն Տասնաբանեան չորս աւետարաններուն հետ միասին՝ պիտի կարենան երկինք ելլել:

¹⁵ «Եօթնաստեղնեան»: Այսպէս կը բնորոշուէր այն նուիրական աշտանակը գոր Հրեաներ կը գետեղէին իրենց սինակոկին մէջ, եւ որ իր բունին վրայ կ'ունենար եօթը աչք կամ եօթը տեղ իր վրայ առնելու համար եօթը մումեր:

6.- Քրիստոս իր յարութենէն քառասուն օր ետք երկինք համբարձաւ, որպէսզի եկեղեցին որ իր մարմինն է, սորվի տոկալ Նեոին պատճառելիք չարչարանքներուն, ձեռք ձգէ հաւատքի առաքինութիւնը, եւ անկէ ետք միայն երկինք համբառնայ»:¹⁶

36.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Քրիստոսի խօսքը ուղղուած Մարիամ Մագդաղենացիին.- *«Գնա՛ իմ եղբայրներուս եւ ըսէ՛ անոնց, թէ ես կ'ելլեմ իմ Հօրս եւ ձեր Հօրը մօտ, իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյն մօտ»* (Յհ 20.17):

«Իմ Հօրս եւ ձեր Հօրը մօտ, իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյն մօտ»: Չարեհ Արք. Ազնաւորեան բացատրելով այս տողը՝ կ'ըսէ. *«Յիսուս այս բառերը կը գործածէ տարբեր իմաստներով.- Ինք Աստուծոյ Որդին է՝ բնութեամբ, եւ ո՛չ թէ որդեգրութեամբ, ինչպէս է մարդոցս պարագային (հմտն Յհ 1.12 եւ 18), եւ ուստի Հայրն Աստուած իր «Հայրն» է՝ բնութեամբ: Միւս կողմէ, նոյն Հայրը, որ մեր Աստուածն է՝ իբրեւ մեր ստեղծիչը եւ Տէրը, Քրիստոսի «Աստուածն» է՝ միայն մարդեղութեանը մէջ, որովհետեւ Որդին մեր փրկութեան համար Հօրը կամքով յանձն առաւ ժամանակաւորապէս իր աստուածային փառքէն ինքզինք «ունայնացնել» (Փլպ 2.7) եւ ինքզինք իբրեւ մարդ ցոյց տալ աշխարհի մէջ, ինքզինք Աստուծոյ հնազանդութեան կատարեալ օրինակ դարձնելով բոլոր մարդոց համար»:¹⁷*

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացի օգտուելով Ներսէս Շնորհալիէն՝ կ'ըսէ. *«Նախ, Աստուած Հայրն է Քրիստոսի բնութեամբ, եւ մեր Հայրն է շնորհքի միջոցաւ: Աստուած բոլորիս Աստուածն է, իսկ գալով Քրիստոսի, ան Աստուածն է միայն Քրիստոսի մարմինին: Հայրն Աստուած Քրիստոսի «Հայրն» է բնութեամբ, բայց աստուածութեամբ՝ հաւասար է անոր: Աստուած մեր հայրն է կոչումով եւ մեր Աստուածն է բնութեամբ: Հայրն Աստուած Քրիստոսի «Հայրն» է՝ ըստ էութեան, եւ Աստուածն է՝ ըստ միաւորութեան, որովհետեւ Հայրը միացուց Բանը մարմինին»:¹⁸*

¹⁶ Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 520-521:

¹⁷ Աստուածաշունչ, Նոր Կտակարան Յիսուս Քրիստոսի, 1993, էջ 381:

¹⁸ Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 518:

37.- Ղուկասու Աւետարանին 22.17-ին մէջ կը կարդանք, որ Վերջին Ընթրիքի ընթացքին, Յիսուս *«գինիի բաժակը առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ եւ ըսաւ.- Առէ՛ք ասիկա եւ իրարու փոխանցեցէք՝ խմելով ասկէ»*: Իսկ երեք համար անդին, դարձեալ կը տեսնենք որ Յիսուս ընթրիքէն ետք բաժակը առաւ եւ ըսաւ. *«Այս բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է, կնքուած իմ արհնտփս, որ ձեզի համար կը հոսի»* (Ղկ 22.20): Մատթէոս եւ Մարկոս կը յիշեն որ Յիսուս մէկ բաժակ առաւ եւ օրհնեց, իսկ Ղուկաս կը յիշէ երկու բաժակներու օրհնութիւնը, մէկը ընթրիքէն առաջ, իսկ միւսը՝ ընթրիքէն ետք: Արդեօք սխալմո՞ւնք մըն է Ղուկասի կողմէ, թէ այլ բացատրութիւն մը կայ:

Նկատի ունենալով, որ Վերնատան մէջ կատարուած Տերունական Վերջին Ընթրիքը փոխարինեց Հին Կտակարանի գատկական ընթրիքը, եւ որպէսզի գտնենք հարցումին պատասխանը, նախ պէտք է փորձենք գաղափար մը ունենալ Հրէական գատիկին մասին, եւ գիտնալ թէ ի՛նչ տեղի կ'ունենար գատկական տօնին առիթով:

Նախքան ատիկա, յստակացումի համար սկիզբէն ըսեմ, որ Հրէական աւանդութենէն գիտենք, որ հրեաներ գատկական տօնին առիթով ո՛չ թէ մէկ կամ երկու, այլ չորս տարբեր գինիի բաժակներ կը գործածէին.-

1.- Առաջին բաժակը կը խմէին երբ տակաւին նոր կը սկսէին գատկական տօնախմբութեան:

2.- Երկրորդ բաժակը կը խմէին սեղանին վրայ դրուած լեղի խոտերը ուտելէ ետք:

3.- Երրորդ բաժակը գոր կը կոչուէր՝ «Օրհնութեան բաժակ», կը խմէին գատկական գառնուկը ուտելէ ետք:

4.- Չորրորդ բաժակը գոր կը կոչուէր՝ «Փառաբանութեան բաժակ», կը խմէին իրենց մեկնումէն կամ սեղանը ձգելէն անմիջապէս առաջ:

Փորձենք ամփոփ պատկերացում մը տալ Չատիկին մասին, եւ ապա հետագային անոր կատարման կերպին մասին: «Չատիկ» բառը գոր ունինք Հայերէն լեզուին մէջ, յառաջ եկած է «գատել» բառէն, եւ կը յիշեցնէ մեզի Եբրայեցիներուն գատուիլը, կամ բաժնուիլը, կամ հեռացուիլը Եգիպտոսէն՝ աստուածային միջամտութեամբ: Քրիստոս որ մեր իսկական գատկական

Գառնուկը եղաւ (Ա.Կր 5.7, Ա.Պտ 1.19), նո՛ր իմաստ եւ նո՛ր նշանակութիւն տուաւ Զատիկին: Անոնք որոնք Քրիստոսով ազատագրուած են Եգիպտոսացած այս աշխարհէն, այլ խօսքով մեղքի ստրկութենէն, պէտք է իրենք զիրենք «զատեն» աշխարհէն, պէտք է իրենք զիրենք հեռու պահեն մեղքէն:

«Զատիկ» բառին համար գործածուած Եբրայերէն բառը՝ «Փեսախ» բառն է, որ սակայն նոյն իմաստը չունի: Ըսի, որ «Զատիկ» բառը յառաջ եկած է «զատել» բառէն, իսկ «Փեսախ» կը նշանակէ՝ «անցքը» կամ «անցնիլը»: Ըսեմ նաեւ որ Հրեական զատիկը կը կոչուէր՝ «Պասեք» որ «Փեսախ» բառին մէկ տարբերակն է եւ նոյն իմաստը ունի:

Հիմա տեսնենք թէ ուրկէ՛ յառաջ եկած է «Փեսախ» (անցնիլ) բառին գործածութիւնը կամ հասկացողութիւնը: Աստուած պաշտօն կը յանձնէ Մովսէսին եւ Ահարոնին ներկայանալու Եգիպտոսի այն օրուան փարաւոնին՝ Ամենհոթեփ Բ.-ին, Տիրոջ անունով պահանջելու անկէ որ ազատ արձակէ իր ժողովուրդը Եգիպտոսի ստրկութենէն, որպէսզի անապատին մէջ տօնախմբութիւն ընեն Իրեն (Ել 5.1):

Երբ փարաւոնը կը մերժէ ազատ արձակել Եբրայեցիները եւ կ'ընդդիմանայ Աստուծոյ կամքին, Աստուած զանազան հարուածներով կը պատժէ ամբողջ Եգիպտոսը: Աստուած տեսնելով որ փարաւոնը կը շարունակէ մերժել ազատ արձակել Եբրայեցիները, այս անգամ կ'որոշէ Եգիպտացիներուն անդրանիկները սպաննել հրեշտակի մը միջոցաւ: Այս ընելէ առաջ, Նիսան (կամ՝ Ապիպ) ամսուան մէջ Աստուած Մովսէսին եւ Ահարոնին ըսաւ որ պատուիրեն իւրաքանչիւր Եբրայեցի ընտանիքի որ առնեն *«կատարեալ, արու, մէկ տարեկան եւ անարատ»* գառնուկ մը եւ զայն պահեն մինչեւ ամսուն 14-ը (Ել 12.5): Նոյն օրուան, այսինքն՝ 14-ի երեկոյեան զայն մորթեն «երկու իրիկուններուն միջեւ» (12.6):¹⁹ Գառնուկը մորթելէ ետք, անոր արիւնէն քսեն իրենց տուններուն երկու դրանդիներուն եւ բարաւորին: Երբ Աստուծոյ հրեշտակը Եգիպտոսէն անցնէր սպաննելու համար Եգիպտացիներուն անդրանիկ զաւակները, պիտի տեսնէր Եբրայեցիներուն տուններուն երկու դրանդիներուն

¹⁹ «Եբրայական մտածողութեան մէջ երեկուն կը սկսէր ուշ յետ-միջօրէին, այսինքն՝ կէսօրէ ետք ժամը երեքէն սկսեալ, եւ կ'աւարտէր մայրամուտով, մօտաւորապէս ժամը վեցին, երբ կը սկսէր յաջորդ օրը»:

եւ բարաւորին քուած արինը եւ իր մահացու հարուածը պիտի հեռացնէր Եբրայեցի ընտանիքներէն (Ել 12.23, 27): Ահաւասիկ Տիրոջ հրեշտակին Եգիպտոսի երկրէն այս «անցքէն» կամ «անցնիլ»էն է որ յառաջ եկած է «Փետախ» (անցնիլ) բառը:

Հիմա խօսինք գատկական ընթրիքի կերպին մասին: Չատիկը կամ Պասեքը կը տօնուէր Նիսան (կամ Ապիպ) ամսուն որ Հրեական օրացուցային տարուան առաջին ամիսն էր,²⁰ որ կ'երկարէր Մարտի կէսէն մինչեւ Ապրիլի կէսը: Ամէն տարի, Նիսան ամսուան 10-րդ օրը իւրաքանչիւր Եբրայեցի տուն պէտք էր առնէր մէկ տարեկան գառնուկ մը (Ել 12.1-6) եւ 14-րդ օրը գայն մորթէր եւ անոր արինը թափէր զոհասեղանին առջեւ: Հետաքրքրական է նաեւ գիտնալ որ գառնուկը մորթելէ ետք, անոր մէջ երկու երկաթներ կը մտցնէին մէկը լայնքէն, իսկ միւսը՝ երկայնքէն՝ իսաչաձեւ կերպով եւ այդ ձեւով կրակի վրայ կը դնէին: Երկաթներով կ'ընէին, որպէսզի գառնուկին որեւէ մէկ ոսկորը չկոտորուէր, քանի որ աստուածային հրահանգ էր աստիկա (Ել 12.46, Թւ 9.12), եւ բնականօրէն այդ ձեւով աւելի դիրին կ'ըլլար խորովելը, իսկ միւս կողմէն ալ, Քրիստոսի հարազատ պատկերացումը պէտք էր դառնար գառնուկը, ուստի չէր կրնար անոր որեւէ մէկ ոսկորը կոտորուիլ, քանի որ Յիսուսի ալ որեւէ մէկ ոսկորը չկոտորուեցաւ (Յհ 19.36):

Չատկական ընթրիքը պէտք էր ուտուէր «յաջորդ օրը», որ խորքին մէջ նոյն օրուան երեկոն պիտի ըլլար, արեւմարէն ետք, երբ Հրեական օրացոյցով սկսած կ'ըլլար 15 Նիսանը, որ մեր Ապրիլի 1-ը կ'ըլլայ մօտաւորապէս:

Չատկական տօնախմբութիւնը սկսելուն պէս, տունին հայրը կամ մեծը, շնորհակալութիւն կը յայտնէր Աստուծոյ անցեալին մէջ իրենց հանդէպ ցուցաբերուած սիրոյն համար որով զիրենք ազատագրեց Եգիպտոսի ստրկութենէն: Շնորհակալութեան խօսքէն ետք, տունին անդամները ջուրով խառնուած գինի կը խմէին: Ասիկա առաջին բաժակն էր:

Անկէ ետք կը լուային իրենց ձեռքերը, շնորհակալութիւն կը յայտնէին Աստուծոյ, եւ սեղանին վրայ կը դնէին լեղի խոտեր՝

²⁰ Նկատի ունենալով որ Եբրայեցիներուն ելքը Եգիպտոսէն Նիսան ամսուան մէջ եղաւ եւ նկատի ունենալով որ Աստուած Նիսան ամսուան մէջ էր որ Մովսէսին եւ Ահարոնին ըսաւ. «Այս ամիսը ձեզի համար թող ամիսներու սկիզբը ըլլայ, տարուան առաջին ամիսը ըլլայ ձեզի համար» (Ել 12.2), կարելի է հետեւաբար, ըսել, որ Հրեական օրացուցային տարիի հասկացողութիւնը կապուած է Եգիպտոսէն ելքին հետ:

Եզրիպտական ստրկութեան դառնութիւնները վերյիշելու համար, ինչպէս նաեւ բաղարջ (որ ցոյց կու տայ աճապարանքով Եզրիպտոսէն Եբրայեցիներուն հեռանալը), եւ գատկական գառնուկը: Կ'առնէին լեղի խոտերը, շնորհակալութիւն կը յայտնէին Աստուծոյ եւ կ'ուտէին զանոնք: Լեղի խոտերը ուտելէ ետք, ընտանիքին հայրը կը կարդար Սաղմոս 113-ը եւ 114-ը եւ կ'աղօթէր եւ ապա կը վերցնէին պնակները եւ իւրաքանչիւրին դիմաց կը դնէին գաւաթ մը նոր գինի:

Ճիշդ այս հանգրուանին, ընտանիքին կրտսերագոյն անդամը պէտք էր հարցնէր. *«Ի՞նչ է այս արարողութեան նշանակութիւնը»*, եւ ընտանիքին հայրը կամ գլուխը պէտք էր պատասխանէր Տիրոջ իսկ բառերով. *«Ասիկա Տիրոջ Զատիկին զոհն է: Եզրիպտոսի մէջ էրք Տէրը Եզրիպտացիները հարուածեց, Իսրայէլի որդիներուն տուններուն վրայէն անցաւ, մեր տուները հարուածէն զերծ պահելով»* (Ել 12.26-27): Ընտանիքին հայրը վերջացնելէ ետք իր բացատրութիւնները գատկական գառնուկին վերաբերեալ, իւրաքանչիւրը կը խմէր իր դիմաց դրուած գինին: Ասիկա երկրորդ բաժակն էր:

Ապա դարձեալ կը լուային իրենց ձեռքերը եւ կ'ուտէին գատկական գառնուկը, որմէ ետք վերստին կը լուային իրենց ձեռքերը եւ կը խմէին երրորդ բաժակը որ կը կոչուէր՝ «Օրհնութեան բաժակ», որովհետեւ ընտանիքին հայրը շնորհակալութիւն կը յայտնէր Աստուծոյ:

Ի վերջոյ, իրենց մեկնումէն առաջ, կամ սեղանէն իրենց բաժնուելէն առաջ, կը խմէին գինիի չորրորդ բաժակը որ դրուած կ'ըլլար սեղանին վրայ եւ զոր կը կոչուէր՝ «Փառաբանութեան բաժակ», որովհետեւ կ'երգէին 115-118 փառաբանական Սաղմոսները:

Յիսուս ծիսական այս սովորութիւնները պահեց, որովհետեւ անոնք իր անձին կապուած էին: Ուստի, սխալմունքի կամ ինքնահակասումի հարց չէ երկու բաժակներու յիշատակութիւնը Ղուկասի կողմէ. Ղուկաս կամ ուրիշ աւետարանիչ, կրնային նոյնիսկ չորս բաժակներու յիշատակութիւնը կատարել Վերջին Ընթրիքի պահուն եւ ատիկա մեզ երբեք շփոթութեան պէտք չէր մատնէր:

Ղուկասի յիշած առաջին բաժակը (22.17) ակնարկութիւն է այն բաժակին զոր կը խմուէր գատկական տօնախմբութեան

սկսելէ առաջ, իսկ երկրորդ բաժակը (22.20)՝ զատկական ընթրիքէն ետք խմուելու համար դրուած բաժակն էր, զոր պիտի դառնար խորհրդանիշը Քրիստոսի փրկարար արեան:

38.- Կրնա՞ք Աստուածաշունչէն յիշել Աստուծոյ Երրորդութիւն, այլ խօսքով՝ երեք անձ ըլլալը փաստող քանի մը համարներ:

Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրին մասին աստուածաբանականօրէն խօսիլը մաս չի կազմեր մեր ծրագիրին: Ներկայացուած առաջին 12 վկայութիւնները պարզապէս Աստուծոյ «Երրորդութիւն» ըլլալը փաստող համարներ են, մէկ-երկու տող բացատրութիւններով: Իսկ ներկայացուած յաջորդ 12 վկայութիւնները Երրորդութեան վերաբերեալ յաւելեալ համարներ են:

1.- *«Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»* (Ծն 1.1): Հոս բնագիրին մէջ «Աստուած» բառին համար գործածուած Եբրայերէն բառը «Էլօհիմ» բառն է, որ կը նշանակէ՝ «Աստուածներ»: Ասիկա ակնարկութիւն է Սուրբ Երրորդութեան: Աստուած բառին եզակին՝ «Էլօհա» բառն է:

2.- Որդին կ'ըսէ. *«Զիս Տէր Եհովան եւ անոր Հոգին զրկեց»* (Ես 48.16): Ղրկուողը Որդին է, իսկ զրկողները՝ Հայրը եւ Սուրբ Հոգին: Որդին գալուստը այս աշխարհ ինքնագլուխ չեղաւ: Որդին եկաւ Հոգիով: Եկաւ Հօրը կամքով եւ Հօրը կամքին կատարման համար:

3.- *«Յաւիտենական Հոգին միջոցաւ Քրիստոս ինքզինքը որպէս անարատ գոհ Աստուծոյ մատուցանեց»* (Եբր 9.14): Հո՛ւս եւս ներկայ են աստուածութեան երեք անձերը: Կայ անձը զոր կ'ընծայուի, կայ անձը զոր ընծան կ'ընդունի, եւ կայ անձը որով ընծայումը տեղի կ'ունենայ: Ընծայուողը՝ Որդին է, անձը որուն միջոցաւ ընծայումը տեղի կ'ունենայ՝ Սուրբ Հոգին, եւ անձը զոր ընծան կ'ընդունի՝ Հայրը: Սա ցոյց կու տայ որ Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրը մեր փրկութեան մէջ իր դերը ունի:

4.- *«Բայց Միսիթարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրս ձեզի պիտի զրկէ իմ անունովս, անիկա ձեզի ամէն ինչ պիտի սորվեցնէ եւ յիշեցնէ ինչ որ ձեզի ըսի»* (Յհ 14.26): Համաձայն այս համարին, զրկուողը՝ Սուրբ Հոգին է, զրկողը՝ Հայրը, եւ անձը որուն անունով

Հոգին կը դրկուի՝ Որդին: Սա կը պարզէ Երրորդութեան անբաժանելիութիւնը:

5.- Սուրբ Երրորդութիւնը ներկայ էր Յիսուսի մկրտութեան պահուն (Մտ 3.16-17): Որդին մկրտուեցաւ, Հոգին իջաւ Մկրտուողին վրայ, եւ Հայրը վկայեց Մկրտուողին համար: Այլ բացատրութեամբ մը, կայ Մկրտուողը, կայ Իջնողը, եւ կայ Վկայողը:

6.- *«Բայց երբ գայ Միսիթարիչը, այսինքն Սուրբ Հոգին, որ ես ձեզի պիտի դրկեմ Հօրմէն, որովհետեւ Հօրմէն կ'ելլէ, անկկա ճշմարտութիւնը պիտի պատմէ եւ վկայէ իմ մասիս»* (Յհ 15.26): Ըստ այս համարին, դրկուողը՝ Սուրբ Հոգին է, դրկողը՝ Որդին, բղխեցնողը՝ Հայրը: Հոս Երրորդութեան համագործակցութեան պատկերացումն է որ կ'ունենանք:

7.- *«Ձայն կարդալով՝ կրնաք հասկնալ թէ ո՞րքանով տեղեակ եմ Քրիստոսի ծածուկ ծրագիրին: Այդ ծրագիրը Աստուած յայտնեց մարդկութեան նախորդ սերունդներուն այնպէս՝ ինչպէս հիմա Սուրբ Հոգիին միջոցաւ յայտնեց իր սուրբ առաքեալներուն եւ մարգարէներուն»* (Եփ 3.4-5): Յայտնուողը Քրիստոսի ծածուկ ծրագիրն է, յայտնողը՝ Հայրն է, եւ անձը որուն միջոցաւ յայտնութիւնը տեղի կ'ունենայ՝ Սուրբ Հոգին է:

8.- *«Աստուած իր աջով Յիսուսը բարձրացուց, որպէսզի մեր Առաջնորդն ու Փրկիչը ըլլայ, եւ Իսրայէլին ապաշխարութեան առիթ եւ մեղքերուն թողութիւն տայ: Այս իրողութիւններուն վկաներն ենք մենք, ինչպէս նաեւ Սուրբ Հոգին, որ Աստուած տուաւ իրեն հնազանդողներուն»* (Գրծ 5.31-32): Համաձայն այս համարներուն, բարձրացուողը՝ Որդին է, բարձրացնողը՝ Հայրը, եւ բարձրացուողին համար վկայողը՝ Սուրբ Հոգին:

9.- *«Աստուած ձեզ ընտրեց՝ որպէս փրկութեան առաջին պտուղները, որպէսզի իր սուրբ ժողովուրդը ըլլաք Սուրբ Հոգիին միջոցաւ եւ ճշմարտութեան հաւատալով: Աստուած ձեզ այդ փրկութեան հրաւիրեց մեր քարոզած Աւետարանով, որպէսզի մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի փառքը ունենաք»* (Բ.Թս 2.13-14): Փրկութեան հրաւիրողը՝ Հայրը ինքն է, անձը որուն միջոցաւ տեղի կ'ունենայ փրկութեան հրաւերը՝ Սուրբ Հոգին է, եւ անձը որուն փառքը պիտի ունենան փրկութեան հրաւիրուողները՝ Որդին է:

10.- Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Աստուծոյ կողմէ յոգնակիտով յիշուած բացատրութիւնները, ինչպէս օրինակ՝ «ՄԵՐ պատկերին եւ ՄԵՐ նմանութեանը պէս մարդ ԸՆԵՆՔ» (Ծն 1.26, տե՛ս նաեւ Ծն 3.22, 11.7), առաջին վկայութիւնն են Աստուծոյ երբեակ անձնաւորութիւններուն».²¹

11.- «Աստուած Սուրբ Հոգին առատօրէն մեր վրայ թափեց՝ մեր Փրկիչին Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ» (Տիտ 3.6): Թափողը՝ Հայրն է, թափուողը՝ Սուրբ Հոգին, եւ անձը որուն միջոցաւ Հոգին կը թափուի՝ Որդին:

12.- «Աստուած իր Հոգին մեզի տուաւ՝ որպէսզի մեր վախկոտութիւնը յաղթահարենք եւ գորանանք: Հետեւաբար մի՛ վախնար մեր Տիրոջ մասին վկայութիւն տալու» (Բ.Տմ 1.7-8): Տուողը՝ Հայրն է, տրուածը՝ Սուրբ Հոգին, իսկ տրւչութեան նպատակը՝ Որդիին համար քաջօրէն վկայելը:

Սուրբ Երրորդութեան վերաբերեալ յաւելեալ համարներ.-

1.- «Մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Աստուածը, Հայրը՝ որուն կը պատկանի փառքը, ձեզի տայ իմաստութիւն եւ յայտնութիւն պարզեւող Հոգին, որպէսզի կարենաք զինք ճանչնալ» (Եփ 1.17):

2.- «Որովհետեւ իր որդիներն ենք՝ Աստուած մեր սիրտերուն մէջ դրկեց իր Որդիին Հոգին, որով զԱստուած «Աբբա», այսինքն «Հայր» կը կոչենք» (Գղ 4.6):

3.- «Քրիստոսի միացած՝ դուք ալ բոլորին հետ միասին Աստուծոյ բնակարան կը դառնաք Սուրբ Հոգիին միջոցաւ» (Եփ 2.22):

4.- «Գացէք եւ բոլոր ժողովուրդները ինծի աշակերտ դարձուցէք: Զանոնք մկրտեցէք՝ չօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով» (Մտ 28.19): Ուշագրաւ է որ Յիսուս չ'ըսէր «անուններով», այլ՝ «անունով», որ ցոյց կու տայ որ Սուրբ Երրորդութիւնը մէ՛կ աստուածութիւն է, մէ՛կ անուն է:

5.- «Որքա՛ն աւելի ծանր պատիժի արժանի պիտի համարէք այն անձը՝ որ ոտնակոխ կ'ընէ Աստուծոյ Որդին, կ'արհամարհէ Նոր Ուխտի կնքումին համար թափուած արիւնը, որով Քրիստոս զինք սրբեց, եւ կ'անարգէ շնորհքները պարզեւող Սուրբ Հոգին» (Եբր 10.29):

²¹ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, Ամենասուրբ Երրորդութիւն, Պատասխան Եհովայի Վկաներուն, 1993, էջ 16:

6.- «Եթէ Քրիստոսի անունին համար նախատուիք՝ երանելի էք, որովհետեւ կը նշանակէ՝ թէ Աստուծոյ փառաւորիչ Հոգին ձեր վրայ հանգչած է» (Ա.Պտ 4.14):

7.- «Տէր Յիսուս Քրիստոսի շնորհքը, Աստուծոյ սէրը եւ Սուրբ Հոգիին հաղորդութիւնը ձեր բոլորին հետ ըլլան: Ամէն» (Բ.Կր 13.13):

8.- «Ուել մէկը որ Աստուծոյ Հոգիէն մղուած կը խօսի՝ չի կրնար ըսել՝ «Նզովեալ ըլլայ Յիսուս»: Նոյնպէս ալ, ո՛չ որ կրնայ խոստովանիլ թէ «Յիսուս Տէր է», եթէ Սուրբ Հոգին չունենայ» (Ա.Կր 12.3):

9.- «Հայրն Աստուած իր կանխագիտութեամբը ձեզ ընտրեց, որպէսզի Սուրբ Հոգիով սրբուած՝ հնազանդիք Յիսուս Քրիստոսի» (Ա.Պտ 1.2):

10.- «Թէպէտ շնորհքները զանազան են, բայց նոյն ՀՈԳԻՆ է տուողը: Զանազան հոգեւոր պաշտօններ կան, այո՛, բայց նոյն ՏԷՐՆ է զանոնք բաշխողը: Նոյնպէս ալ, ծառայելու զանազան կարողութիւններ կան, բայց նոյն ԱՍՏՈՒԱԾՆ է որ զանոնք կու տայ իւրաքանչիւրին» (Ա.Կր 12.4-6): Զարեհ Արք. Ազնաւորեան խօսելով այս համարներուն մասին՝ կ'ըսէ. «Ուշադրութիւն ըրէք, որ այս երեք զուգահեռ համարներուն մէջ ունինք երեք տարբեր կոչումներ.- «Նոյն Հոգին նոյն Տէրը նոյն Աստուածը»: Այս կոչումները կը վերաբերին Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրին, այսինքն՝ Սուրբ Հոգիին, Տէր Յիսուս Քրիստոսի եւ Հօր Աստուծոյ: Այս պարագային անժխտելիօրէն հաստատուած կ'ըլլայ Երրորդութիւնը՝ երեք անձերու կատարեալ միութեամբ, որովհետեւ երեք անգամ կը շեշտուի՝ «նոյն նոյն նոյն», ինչ որ զօրեղապէս կը նշէ՝ թէ երեք տարբեր անձեր են անոնք, բայց երեք տարբեր Աստուածներ չեն, այլ ՄԷԿ ԵՒ ՆՈՅՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ»²²

11.- Քրիստոս կ'ըսէ. «Տիրոջ Հոգին վրաս է» (Ղկ 4.18, Ես 61.1): Աստուածութեան երեք անձերը ներկայ են հոս: Կայ Հայրը, կայ անոր Հոգին եւ կայ անձը որուն վրան է Հոգին:

12.- «Տիրոջը Խօսքովը (Որդիով) երկինք ստեղծուեցաւ ու իր բերնին Հոգիովը՝ անոր բոլոր զօրքը» (Սղ 33.6): Այս համարը բացայայտօրէն ցոյց կու տայ որ արարչագործութիւնը կը պատկանի Երրորդութեան երեք անձերուն, որ մէկ Աստուած են:

²² Նոյնը, էջ 20-21:

39.- Ղուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք ուր Քրիստոս Վերջին Ընթրիքի պահուն կ'ըսէ. *«Շատ փափաքեցայ այս ընթրիքը ձեզի հետ ընել չարչարուելէս առաջ: Բայց կ'ըսեմ ձեզի, թէ այլեւս ասկէ պիտի չուտեմ մինչեւ որ ճշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ»* (22.15-16): Այս խօսքը ցոյց կու տայ որ Յիսուս ընթրիք չըրաւ: Իսկ քանի մը համար անդին կը կարդանք. *«Ընթրիքէն ետք, բաժակն ալ առաւ»* (22.20): Այս խօսքէն մեկնելով, կրնանք ըսել որ Յիսուս ընթրիք ըրաւ: Ինչպէս կարելի է հաշտեցնել այս «հակասութիւնը»:

Հակասութիւն չկա՛յ: Նախ ըսեմ, որ Քրիստոսի Վերջին Ընթրիքը ինքնիք մէջ երկու մասի կը բաժնուէր՝ գատկական գառնուկի ընթրիքը եւ Տէրունի ընթրիքը: Տէրունի Ընթրիք ըսելով այս պարագայիս կը հասկնամ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին հաստատումը որ *«Առէք, կերէք»* եւ *«Առէք, խմեցէք»* խօսքերով բնորոշուեցաւ, եւ որ փոխարինեց գատկական գառնուկի ընթրիքը, եւ դարձաւ քրիստոնէական Նոր Չատիկը:

Քրիստոս վստահաբար գատիկի առիթով մորթուած գառնուկէն կերաւ, բայց որովհետեւ հրէական գատկական գառնուկը չէր որ իսկական ազատագրութիւնը պիտի բերէր, այլ Աստուծոյ Գառնուկը՝ Յիսուս Քրիստոս (Յհ 1.29, Ա.Կր 5.7, Ա.Պտ 1.18-19) իր չարչարանքներով եւ խաչելութեամբ, ճիշդ անոր համար ըսաւ. *«Շատ փափաքեցայ այս ընթրիքը ձեզի հետ ընել չարչարուելէս առաջ: Բայց կ'ըսեմ ձեզի, թէ այլեւս ասկէ պիտի չուտեմ մինչեւ որ ճշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ»:*

Ճշմարիտ Չատիկը, այլ խօսքով՝ ճշմարիտ ազատագրութիւնը, ճշմարիտ փրկութիւնը, չէր կրնար կատարուիլ առանց Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ խաչելութեան: Իսկ այդ ազատագրութիւնն ու փրկութիւնը պիտի դառնար յաւիտենական ու կատարեալ ազատագրութիւն եւ փրկութիւն, Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն եւ Աստուծոյ արքայութեան հաստատումէն ետք միայն, ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս ըսաւ. *«Պիտի չուտեմ մինչեւ որ ճշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ»:*

Հետեւաբար, երբ Ղուկաս կ'ըսէ թէ Տէրը ընթրիք ըրաւ՝ կ'ակնարկէ գատկական գառնուկը ուտելուն, իսկ երբ կը հաստատէ թէ Տէրը ընթրիք չըրաւ, ըսել կ'ուզէ որ Յիսուս չապրեցաւ եւ պիտի չապրի այն իսկական ուրախութիւնը որ պիտի ըլլայ արդիւնքը յաւիտենական փրկութեան եւ որ պիտի իրագործուի արքայութեան մէջ միայն:

Քրիստոս չ'ապրի իրական ուրախութիւնը այնքան ատեն երբ կը տեսնէ որ իր գաւակները կը շարունակեն մեղքի դէմ իրենց մղած պայքարին մէջ իյնալ եւ ելլել, յառաջդիմութիւններ եւ միաժամանակ գլորումներ արձանագրել: Ան պիտի ուտէ իսկական Ջատիկը, այլ խօսքով՝ պիտի ապրի իսկական ուրախութիւնը, կատարեալ հրճուանքը, ամբողջական հանգիստը Աստուծոյ արքայութեան մէջ միայն:

40.- Մենք գիտենք որ երկինք բարձրացան կամ երկինք ելան Ենովք (Ծն 5.24), Եղիա (Դ.Թգ 2.11) եւ Պօղոս առաքեալ (Բ.Կր 12.2), իսկ Յիսուս կը հաստատէ որ *«ո՛չ որ երկինք ելաւ՝ բացի Մարդու Որդիէն, որ երկինքէն իջաւ, եւ որ երկինքի մէջ է»* (Յհ 3.13): Հակասութիւն է արդեօք: Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ:

Այն երկինքը ուր Ենովք, Եղիա եւ Պօղոս բարձրացան, նոյն այն երկինքը չէ ուրկէ մեր Տէրը՝ Քրիստոս ի՛նք իջաւ եւ ուր բարձրացաւ: Համաձայն Աստուածաշունչին չորս երկինքներ գոյութիւն ունին, կամ կարելի է ըսել, որ Աստուածաշունչը «երկինք» բառը կը գործածէ քանի մը իմաստներով.-

1.- Նախ կայ մեզ շրջապատող օդային այն տարածութիւնը զոր կը կոչենք՝ «թռչուններուն երկինքը», ուր ամեն տեսակի թռչուններ կը թռչին: Ծն 1.28-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինքի թռչուններուն եւ երկրի վրայ սողացող բոլոր կենդանիներուն վրայ իջիսեցէք»*, իսկ Ծն 7.3-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինքի թռչուններէն ալ եօթնական հատ առ»*: Այս եւ այլ համարներ ցոյց կու տան որ Աստուածաշունչը «երկինք» բառը կը գործածէ այն տարածութեան համար ուր թռչունները կը թռչին: Նաեւ այս երկինքին մէջ է որ ամպերը կը դիզուին եւ հոսկէ է որ անձրեւ կը տեղայ:

2.- Իսկ երկրորդ երկինքը որ թռչուններու երկինքէն շատ աւելի վեր կը գտնուի, արեւի, լուսինի եւ աստղերուն երկինքն է,

այլ խօսքով՝ երկնականարն է: Այս երկինքին մասին է որ կ'ըսուի. «Աստուած հաստատութիւնը երկինք կոչեց» (Ծն 1.8): Այս «հաստատութեան» մէջ էր որ դրուեցան արեւը, լուսինը եւ աստղերը, ինչպէս Ծննդոց գիրքին հեղինակը խօսելով անոնց մասին՝ կ'ըսէ. «Աստուած երկինքի հաստատութեանը մէջ դրաւ զանոնք, որպէսզի երկրի վրայ լոյս տան» (Ծն 1.17): Եւ նոյն այս երկինքն է որուն վերաբերեալ Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ թէ «մեծ շատաչիւնով պիտի չքանայ, երկնային մարմինները պիտի վառին եւ հալին» (Բ.Պտ 3.10, 12) երբ Քրիստոս երկրորդ անգամ յայտնուի: Քրիստոս ինք եւս երբ ըսաւ թէ երկինքը պիտի անցնի (Մտ 5.18), կ'ակնարկէր այս «հաստատութեան» որուն մէջ զետեղուած են արեւը, լուսինը, աստղերը եւ բոլոր տեսակի մոլորակները: Այս երկինքն է որ պիտի չքանայ երկրորդ գալուստի ժամանակ եւ անոր փոխարէն նոր երկինք մը պիտի ստեղծուի (Յտ 21.1, Ես 65.17):

3.- Երրորդ երկինքը դրախտն է, ուր Պօղոս առաքեալ յափշտակուեցաւ, ինչպէս առաքեալը ինքն իսկ կ'ըսէ. «Պիտի պարծենամ իբրեւ քրիստոնէայ մը, որ տասներչորս տարիներ առաջ մինչեւ երկինքի բարձունքը յափշտակուեցաւ, չեմ գիտեր՝ մարմինով թէ հոգիով. Աստուած գիտէ: Մինչեւ դրախտ յափշտակուեցաւ» (Բ.Կր 12.2-4): Հո՛ւ էր որ յափշտակուեցան Ենովք եւ Եղիա: Հո՛ւ էր որ տարուեցաւ Քրիստոսի խաչակից եղող հաւատացեալ «աւագակին» հոգին (Ղկ 23.43): Հո՛ւ է որ կը տարուին բոլոր արդարներուն հոգիները:

Դրախտը նիւթական վայր մը չէ: «Դրախտ» ըսելով կը հասկնամ «Աստուծոյ ներկայութիւնը»: Աստուծոյ ներկայութեան մէջ ըլլալ, կը նշանակէ՝ դրախտի մէջ ըլլալ: Ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս իրեն խաչակից եղող աւագակին չըսաւ. «Վստահ եղիր, այսօր պիտի ըլլաս դրախտին մէջ», այլ ըսաւ. «Վստահ եղիր, այսօր ԻՆՄԻ ՀԵՏ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»: Յիսուսի հետ եղողն է որ դրախտին մէջ է: Յիսուս աւագակին իր դրախտային ներկայութիւնն է որ խոստացաւ:

Հետեւաբար, զրկուիլ դրախտէն, կը նշանակէ՝ զրկուիլ Աստուծոյ ներկայութենէն: Երբ կ'ըսենք որ Ադամ եւ Եւա դուրս դրուեցան դրախտէն, ուրիշ բան պէտք չէ հասկնանք, եթէ ոչ այն՝ որ անոնք զրկուեցան Աստուծոյ ներկայութենէն, մտերմութենէն, մօտիկութենէն, հայր եւ որդիի սիրալիր յարաբերութենէն: Ուստի,

հոն ուր Աստուծոյ ներկայութիւնը կայ ու կ'ապրուի, հո'ն է դրախտը, հո'ն է երրորդ երկինքը, հո'ն է որ Պօղոս առաքեալ յափշտակուեցաւ, հո'ն է Ջարեհ Սրբագանը:

4.- Եւ չորրորդ ու բարձրագոյն երկինքը, Աստուծոյ «բնակութեան վայրն է»: Այս երկինքին մասին էր որ Յիսուս կը խօսէր երբ ըսաւ. *«Ո՛չ որ երկինք էլաւ՝ բացի Մարդու Որդիէն, որ երկինքէն իջաւ, եւ որ երկինքի մէջ է»* (Յհ 3.13): Դարձեալ, ա՛յս երկինքին էր որ կ'ակնարկէր Յիսուս երբ պատուիրեց երդում չընել «երկինքի վրայ» (Մտ 5.34): Հետաքրքրական է բաղդատել Յհ 3.13-ին հետ Առ 30.4-ը որ կ'ըսէ. *«Ո՞վ երկինք էլաւ ու իջաւ»:* Սողոմոն իմաստունին այս հարցադրումը եւս կը պարզէ որ ո՛չ որ բարձրացած է Աստուծոյ «բնակութեան վայրը եղող» չորրորդ երկինքը:

41.- Սատանան կրնա՞յ կարդալ մեր միտքը:

Ո՛չ անկեալ հրեշտակները եւ ո՛չ ալ երկինքի բարի հրեշտակները կրնան մեր միտքը կարդալ: Մարդուն միտքը կարդալը յատուկ է միայն Աստուծոյ: Ես կը հաւատամ նաեւ որ Աստուածամայրը ի՛նք եւս կրնայ կարդալ միտքը, բայց ասոր մասին պիտի չխօսիմ:

Սատանան չի՛ կրնար կարդալ մեր միտքը եւ ո՛չ ալ կրնայ գիտնալ թէ ի՛նչ կը մտածենք: Երբեմն յանկարծ գէշ մտածում մը կու գայ մեր միտքը եւ կը խորհինք որ ատիկա Սատանայէն է, եւ ատիկա պատճառ կ'ըլլայ որ կարծենք որ Սատանան կարող է մեր միտքը կարդալ: Գէշ մտածումներ անկասկած որ Սատանայէն կրնան գալ բայց ատիկա չի նշանակեր որ Սատանան կրնայ մեր միտքը կամ մեր մտածումները գիտնալ:

Մէկը անմիջապէս կրնայ հարց տալ, թէ՛ ի՞նչպէս Սատանան գէշ մտածումներ կու տայ բայց գէշ մտածումները կարդալ չի կրնար: Պատասխանը շատ պարզ է: Սերմնացանը որ սերմը հողին մէջ կը նետէ, կրնա՞յ գիտնալ եթէ երբեք հողը սերմը ընդունեց: Բնական է որ չի կրնար գիտնալ: Ե՞րբ կը գիտնայ: Կը գիտնայ միայն ա՛յն ատեն՝ երբ կը տեսնէ որ հողը ծնունդ ու ծլում տուաւ սերմին:

Ինչպէս սերմնացանը սերմը հողին մէջ կը նետէ բայց չի կրնար գիտնալ եթէ հողը զայն ընդունեց կամ ոչ, այլ կը սպասէ

տեսնելու եթէ երբեք անիկա պիտի ծլի, այնպէս ալ Սատանան չար մտածումի սերմը կը նետէ մեր մտքին մէջ, բայց չի կրնար գիտնալ եթէ երբեք զայն ընդունեցինք մեր մէջ կամ ոչ, այլ կը սպասէ, ուշի ուշով կը դիտէ մեզ, մեր քայլերուն կը հետեւի, եւ մեր գործէն կը գիտնայ եթէ երբեք ընդունած ենք իր կողմէ մեր մէջ նետուած չարութեան սերմը կամ ոչ: Սատանան նո՛յնը ըրաւ Յիսուսին: Ան չարութեան սերմը նետեց եւ սպասեց տեսնելու եթէ երբեք Յիսուս պիտի ընդունէր այդ սերմը իր ներսիդին թէ ոչ: Յիսուս կտրուկ կերպով մերժեց ըսելով. *«Ետի՛ս գնա, Սատանա՛յ»* (Մտ 4.10):

Ան չարութեան սերմը մեր մէջ կը նետէ եւ կը սպասէ: Եթէ ան տեսնէ որ գործի անցանք եւ չարութիւն գործեցինք, կը գիտնայ որ իր նետած չարութեան սերմը ընդունեցինք, տեղ տուինք անոր մեր սրտին մէջ, մտածեցինք անոր մասին, հասունցուցինք, եւ ի վերջոյ մեղանշեցինք:

Ուրեմն, Սատանան մեր ըրածէն կը գիտնայ մեր ներսիդին գոյութիւն ունեցող մտածումները, եւ ո՛չ միայն մեր ըրածէն, այլեւ՝ մեր խօսածէն, մեր վերաբերմունքէն, մեր գործերէն, մեր գործելակերպէն: Հետեւաբար, զգո՛յժ ըլլանք թէ ի՛նչ կ'ընենք եւ ի՛նչ կը խօսինք, եթէ երբեք չենք ուզեր որ Սատանան «գիտնայ մեր մտածումները»:

Եթէ ան «գիտնայ մեր մտածումները», մեր ներքին խորհուրդներն ու տրամադրութիւնները, իրեն համար շատ դիւրին պիտի ըլլայ մեզի դէմ պայքարիլ եւ նոյնիսկ մեզ պարտութեան մատնել: Հետեւաբար, զգո՛յժ ըլլանք մեր ըրածին ու խօսածին, որպէսզի անոնցմով մենք զմեզ Սատանային թիրախը դարձուցած չըլլանք: Յուդա Իսկարիոտացին զգոյժ չեղաւ իր ըրածին ու խօսածին եւ դարձաւ թիրախը Սատանային: Երբ Յուդա գնաց եւ քահանաներուն հետ խօսեցաւ Յիսուսը մատնելու մասին, հո՛ն էր Սատանան, լսեց խօսակցութիւնը եւ գիտցաւ Յուդային ծրագիրը: Անկէ վերջ Սատանային համար շատ դիւրին եղաւ հարուածել Յուդան:

42.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ Քանանացի կնոջ ըսաւ. *«Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուներուն նետել»* (Մտ 15.26):

Նախքան տուեալ համարին մասին առանձին խօսիլը, նախ փորձենք դրուագը վերաթարմացնել մեր մտքին մէջ: Ահաւասիկ մայր մը որ կը տանջուէր ի տես այն տառապանքին որ իր աղջիկը կ'ապրէր չար ոգիի մը պատճառով: Մայրը կը մօտենայ Յիսուսին եւ կ'աղաչէ անոր որ ողորմի իր աղջկան, բայց Յիսուս չի կատարեր անոր աղաչանքը: Աշակերտները կը խնդրեն Յիսուսէն որ ճամբէ զինք: Յիսուս անոնց կ'ըսէ. «*Ես միայն Իսրայէլի ժողովուրդին կորսուած ոչխարներուն համար ղրկուեցայ*»: Երբ մայրը կը կրկնէ իր աղաչանքը, Յիսուս կ'ըսէ. «*Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել*»: Կինը կը պատասխանէ. «*Այո՛, Տէ՛ր, բայց նոյնիսկ շուները իրենց Տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներով կը կերակրուին*»: Յիսուս գնահատելով կնոջ հաւատքը՝ կ'ըսէ. «*Ո՛վ կին, մեծ է հաւատքդ, թող ուզածիդ պէս ըլլայ: Եւ նոյն վայրկեանին անոր աղջիկը բժշկուեցաւ*» (Մտ 15.21-28):

«*Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել*»: Այս տողի վերաբերեալ քանի մը յստակացումներ պէտք է ընել.- Որո՞նք են հոս յիշուած «մանուկները»: Ի՞նչն է «հացը»: Եւ որո՞նք են «շունները» եւ ինչո՞ւ շուն կը կոչուին:

Յովհաննէս Ծործորեցի կ'ըսէ. «*Հացը Յիսուսի վարդապետութիւնն ու կատարած բժշկութիւններն են: Մանուկները՝ Իսրայէլացիներն են, որոնք նախապէս «տղայ» էին եւ ուստի՝ սիրելի, բայց որ յետոյ շուններէն աւելի կատաղի եղան: Իսկ շունները՝ հեթանոսներն են, որոնք շուն կոչուած են իրենց լրբութեան (ամօթալից կենցաղավարութեան) համար, ինչպէս նաեւ շուն կոչուած են, անոր համար որ զանց ըրած են օրինաւոր աստուածպաշտութիւնը եւ նուիրուած են կուռքերու պաշտամունքին եւ շնութիւն կ'ընեն քարի ու փայտի հետ*».²³

Ինչո՞ւ Յիսուս Քանանացի կինը «շուն» կոչեց.-

1.- Համաձայն Ծործորեցիին, Յիսուս Քանանացի կինը «շուն» կոչեց պատկերացնելու համար հեթանոս աշխարհին լրբութիւնը, անհաւատութիւնը, կռապաշտութիւնը, բարոյական անկեալ կեանքը: Ուստի, «շուն» ըսելով, չ'ակնարկուիր առանձնապէս Քանանացի կնոջ, այլ ամբողջ հեթանոս աշխարհին, անոր մեղսալից կեանքին: Յիսուս «շուն» բառին գործածութեամբ

²³ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 338:

կ'ուզեր սորվեցնել թե՛ կնոջ, թե՛ շուրջը գտնուող աշակերտներուն եւ Հրեաներուն եւ թե՛ մեզի, որ Աստուծմէ եւ աստուածպաշտութենէն հեռու եղող մարդը՝ մեղաւո՛ր մարդ է, կռապա՛շտ մարդ է, լի՛րբ մարդ է, անկեա՛լ մարդ է, դատապարտուա՛ծ մարդ է:

2.- Յիսուս մէկ կողմէն կը յայտարարէ թէ ինք Իսրայէլի համար եկած է, եւ թէ «հացը» Իսրայէլի մանուկներուն կը պատկանի եւ ո՛չ թէ «շուններուն», բայց միւս կողմէն այդ «հացէն» կու տայ նաեւ «շունին»՝ օտարին՝ հեթանոսին, կարծէք ցոյց տալու համար որ ինք բոլորին Տէրն է, բոլորին համար եկած Տէրն է, բոլորը սիրող Տէրն է, իր պարգեւները բոլոր մարդոց համար են, ինք բժիշկն է բոլոր մարդոց, եւ իր փրկութեան հրաւերը ուղղուած է բոլորին, առանց խտրութեան:

3.- «Շուն» բառին մէջ կարելի է տեսնել նաեւ կնոջ հաւատքը: Ընթերցողը կրնայ զարմանալ այս ըսածիս վրայ եւ հարց տալ թէ ի՛նչպէս: Քրիստոսի խօսքը կնոջ ուղղուած. *«Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել»*, ո՛չ միայն մերժողական պատասխան մըն էր կնոջ խնդրանքին, այլեւ «անարգական» պատասխան մըն էր: Կինը Յիսուսի խօսքը լսելէ ետք՝ կրնար մերժուած եւ անարգուած զգալ, կրնար յուսահատիլ եւ յուսախաբ ըլլալ եւ ձգել ու հեռանալ: Բայց այդպէս չըրաւ: Չըրաւ՝ որովհետեւ հաւա՛տք ու վստահութիւն ունէր հանդէպ Յիսուսի անձին եւ անոր կարողութեան, հանդէպ անոր կարեկից եւ մարդասէր սրտին: Հետեւաբար, «շուն» բառին գործածութեամբ, Յիսուս կնոջ ամուր հաւատքն ու անկասկած վստահութիւնն է որ հանդէպ բերաւ եւ օրինակ դարձուց աշակերտներուն:

4.- Քրիստոսի ժամանակ եւ Քրիստոսէ առաջ, ընդհանրապէս ոեւէ ծայրայեղ Իսրայէլացիի համար եւ մասնաւորաբար օրինապահ Փարիսեցիին համար, հեթանոսները «շուն» կը նկատուէին, եւ ուստի՝ անարժան որեւէ պարգեւ կամ շնորհք, որեւէ բժշկութիւն կամ օգնութիւն, որեւէ օրհնութիւն կամ թողութիւն ստանալու Աստուծոյ կողմէ: Յիսուս զայն «շուն» կոչեց եւ օգնեց, սորվեցնելու համար Հրեաներուն որ չկա՛յ մարդ մը որ իսկապէս «շուն» ըլլայ, եւ հետեւաբար, անարժան Աստուծմէ օգնութիւն գտնելու եւ անոր օրհնութիւնը վայելելու:

5.- *«Տէ՛ր, բայց նոյնիսկ շուները իրենց Տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներով կը կերակրուին»:* Կնոջ այս խօսքը հարիւր տոկոսով շիտակ ու տրամաբանական է: Որեւէ շուն իր տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներէն կը կերակրուի: Կինը իր այս խօսքով, կարծէք ըսել կ'ուզէ. *«Ո՛վ Տէր, եթէ շուն ես, ուրեմն՝ օտար չեմ: (Եթէ շուն ես, ուրեմն՝ տունին զաւակներուն սեղանէն ինկած փշրանքներէն ուտելը՝ իրաւունքս է): Գիտեմ որ մանուկներուն իրաւունքն է ուտել սեղանէն, բայց իմ ալ իրաւունքս է ուտել անոնց սեղանէն ինկած փշրանքներէն»*:²⁴

Յիսուս կինը «շուն» կոչեց բայց «կերակրեց զայն», որպէսզի ցոյց տայ թէ ինք Տէրն էր կնոջ, եւ թէ՛ կինը եւ կնոջ ընդմէջէն ամբողջ հեթանոս աշխարհը իրե՛նք եւս կոչուած են մէկ եւ նոյն ընտանիքին անդամները դառնալու եւ մէկ ու նոյն հացէն ուտելու:

6.- Սուրբ Գիրքի մեկնաբան մը կ'ըսէ. *«Քրիստոս «շուն» կոչեց կինը որպէսզի խոնարհեցնէ զայն եւ անկէ ետք միայն կատարէ անոր խնդրանքը: Քրիստոս կ'ուզէ որ իրեն եկող մարդիկը ըլլան խոնարհ մարդիկ, հեզ մարդիկ: Այդպիսի մարդոց խնդրանքը Աստուած չի մերժեր»:*

7.- Եթէ «շուն» բացատրութիւնը կը գործածուէր հեթանոս մարդը նշելու համար, այլ խօսքով՝ Քրիստոսը մերժող մարդը նշելու համար, ուրեմն, այդ «շունը» կրնայ ըլլալ որեւէ մէկը որ կը մերժէ Քրիստոսը: Այնքան ատեն երբ Քրիստոս հանդէս չէր եկած, Հրեաներ «շուն» կը նկատէին հեթանոսները, բայց երբ Քրիստոս հանդէս եկաւ եւ երբ հեթանոսները Քրիստոսի հաւատքը ընդգրկեցին, Քրիստոսամերժ Հրեաներ իրե՛նք սկսան կոչուիլ «շուն», ինչպէս Պօղոս առաքեալ զանոնք կը կոչէ. *«Զգուշացէք այն մարդոցմէն, այն շուներէն, որոնք չարիք կը սերմանեն՝ ստիպելով որ թլփատուիք»* (Փլպ 3.2):

43.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ խաչին վրայ ըսաւ. *«Ամէն ինչ վերջացած է»* (Յհ 19.30):

Յիսուսի արտասանած եօթը խօսքերէն մէկն է՝ *«Ամէն ինչ վերջացած է»* խօսքը: Ի՞նչ վերջացած է: Ամէն ինչ, այո՛, ամէն ինչ: Քրիստոս բան մը թերի չթողուց: Իր առաքելութիւնը կիսատ

²⁴ Նոյնը, էջ 338-339:

չձգեց: Մեծ մարդիկ կրնան մեռնիլ շատ մը գործեր ու ծրագիրներ կէս ձգելով: Քրիստոս այդպէս չըրաւ ու այդպիսին չեղաւ: Ան նախքան իր մահը յայտարարեց թէ *«ամէն ինչ վերջացած է»*: Ամէն ինչ կատարուած է: Ամէն մեղք սրբուած է: Ամէն յանցանք ջնջուած է: Աստուածային արդարութիւնը գոհացուած է: Դարձի գալու ամէն առիթ ու կարելիութիւն տրուած է: Չտարտղնուելու համար, փորձենք մեր միտքը խտացնել հիմնական ինը կէտերու մէջ.-

1.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»*: Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրը իրականացուցած Մարդու Որդիին խօսքն է ասիկա: Աստուած եւ մարդ յարաբերութիւնը խզուած էր մեղքին պատճառով: Մեղքի պատնէշը հեռացուցած էր իրարմէ երկինքն ու երկիրը: Աստուած մարդացաւ ու մարդուն եկաւ, որպէսզի մարդը առ Աստուած առաջնորդէ: Երկինքի Տէրը թողուց երկինքը եւ երկիր իջաւ, որպէսզի երկրաւորէն տիրապետուած մարդկութեան ցոյց տայ երկինքի ճամբան: Քրիստոս իր անձին գոհագործումով եւ իր անձին մէջ հանդիպեցուց իրարու Արարիչ եւ արարած:

2.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»*: Մահուան վրայ յաղթանակ տարած Էմմանուէլին հաստատո՛ւմն է ասիկա: Քրիստոս խաչով վերջ դրաւ մահուան պատուհասին: Անմահն Աստուած մահկանացուներու մարմինին նման մարմին առաւ, մեռաւ մահէն վախճող եւ մահէն պարտուած մարդկութեան համար եւ վերստին կենդանացաւ, որպէսզի ձերբազատէ մարդիկը մահուան սարսափէն: Քրիստոսի յարութեամբ մահը դադրեցաւ ահ ու սարսափ առթելէ, դադրեցաւ կորուստ ու փճացում նշանակելէ, եւ դարձաւ դուռ մը, որմէ անցնողը ինքզինք կը գտնէ «կենդանիներու երկրին» մէջ ուր կը թագաւորէ անմահն Աստուած:

3.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»*: Խաչով դժոխքին հիմերը սասանեցուցած Փրկիչին յայտարարութի՛ւնն է ասիկա: Խաչով յաղթանակ տարուեցաւ դժոխքին վրայ: Իսկական դժոխքը Աստուծմէ հեռու ըլլալն ու մնալն է ամբողջ յաւիտենականութեան ընթացքին: Քրիստոս իր մահովը խաչին վրայ, կարելի դարձուց մարդուն համար մօտենալ ու մտերմանալ իր Արարիչին հետ: Քրիստոս յաղթեց դժոխքին: Քրիստոսի եկողը ի՛նք եւս կը յաղթէ դժոխքին: Առանց Քրիստոսի ապրող մարդը՝ պարտուա՛ծ մարդ է, դժոխքի՛ մարդ է:

4.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Մարդը մարդուն մօտեցնող մարդեղացեալ Աստուածորդիին վկայութի՛ւնն է ասիկա: Խաչով իրագործուեցաւ ո՛չ միայն մարդ եւ Աստուած հաշտութիւնը, այլեւ՝ մարդ եւ մարդ հաշտութիւնը: Մարդը երբ հեռանայ Աստուծմէ՝ կը հեռանայ նաեւ իր նմանէն: Մարդը երբ թշնամի կը դառնայ Աստուծոյ՝ թշնամի կը դառնայ նաեւ իր նմանին: Անաստուած մարդը չի կրնար մարդասէր մարդ ըլլալ: Աստուծոյ ընկերակցութիւնը մերժողը չի կրնար անկեղծ ընկեր մը ըլլալ իր հաւասարներուն: Քրիստոս մարդիկը մօտեցուց Աստուծոյ եւ իրարու: Աստուծոյ մօտեցող մարդը, զԱստուած սիրող մարդը, ինքնաբերաբար գթութեամբ եւ կարեկցութեամբ կը լեցուի իր նմաններուն նկատմամբ:

5.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Երկինքին հիմերը երկրի վրայ հաստատած Թագաւորին վճի՛ռն է ասիկա: Խաչին վրայ թափուած Յիսուսի արեան կաթիլներով արքայութիւնն է որ սերմանուած եղաւ երկրի վրայ: Աստուծոյ վերջնական ծրագիրը երկինքի արքայութիւնը երկիր իջեցնելն է: Աստուած կը կամենայ իր կամքին անթերի կատարումը տեսնել երկրի վրայ ինչպէս կը տեսնէ երկինքի մէջ, եւ ասիկա տեղի պիտի ունենայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն ետք:

6.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Աստուծոյ կամքը լիովին կատարած եւ իր առաքելութիւնը իր աւարտին հասցուցած գոհունակ Սրտի մը խօ՛սքն է ասիկա: Այդ սիրտը Յիսուսի սիրտն է: Սիրտ մը՝ որ իր երկրաւոր կեանքի ընթացքին իրեն մէկ եւ միակ նպատակ դարձուցած էր կատարել եւ ի կատար ածել աստուածատուր իր առաքելութիւնը: Սիրտ մը՝ որուն կերակուրը կատարելն էր կամքը երկնաւոր Հօր եւ իր լրումին հասցնել անոր գործը (Յհ 4.34):

7.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Հին Կտակարանի մարգարէութիւնները խոստացեալ Մեսիային կրելիք չարչարանքներուն, տառապանքին եւ վիշտին վերաբերեալ, իրենց լրումին հասած էին Քրիստոսի խաչելութեամբ: Հին Կտակարանը կը խօսի Քրիստոսի ծախուելուն, դաւաճանուելուն, ուրացուելուն, լքուելուն, անտեսումին, ծեծուելուն, աւազակներու միջեւ խաչուելուն, քացախ հրամցուելուն մասին: Այս բոլորը պատահեցան Յիսուսի: Ուստի, «ամէն ինչ վերջացած է»: Ամէն

մարգարեութիւն կատարուած է: Ամէն խօսք իրականացած է: Ամէն օրէնք ի գործ դրուած է:

8.- «*Ամէն ինչ վերջացած է*»: Ամէն չարչարանք իր աւարտին հասած էր: Մարդու Որդին ալ պիտի չանարգուէր, ալ պիտի չնախատուէր ու չհարուածուէր, ծաղր ու ծանակ պիտի չըլլար: «*Ամէն ինչ վերջացած էր*», եւ ժամանակը մօտեցած էր որ Մարդու Որդին մտնէր իր աստուածային փառքին ու փառաւորութեանը մէջ:

9.- «*Ամէն ինչ վերջացած է*»: Հին Կտակարանեան պաշտամունքը վերջացած էր եւ սկսած Նոր Կտակարանեան պաշտամունքը: Հին Կտակարանի ծիսակատարութիւնը տեղի տուած էր Նոր Կտակարանեան բարեպաշտութեան: Հին Կտակարանի անասնական զոհերը դադրած էին եւ անոնց տեղ հաստատուած էր Քրիստոս-Գառնուկին զոհը: Տաճարին վարագոյրը պատռուած էր եւ մարդուն առիթ տրուած՝ գալու Աստուծոյ եւ անմիջականօրէն կանգնելու Աստուծոյ ներկայութեան:

44.- Հայ Եկեղեցոյ Սուրբ Պատարագը քանի՞ մասի կը բաժնուի:²⁵

Հայ Եկեղեցոյ Սուրբ Պատարագը չորս մասի կը բաժնուի.-

1.- ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ: Կը սկսի «Խորհուրդ խորին» երգով եւ կ'աւարտի թափօրի շարականին աւարտումով:

2.- ԵՐԱԽԱՅԻՑ ՊԱՏԱՐԱԳ կամ ՊԱՇՏՕՆ ՃԱՇՈՒ: Կը սկսի քահանային «Օրհնեալ թագաւորութիւնն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» օրհնութեամբ եւ կ'աւարտի «Սուրբ Սուրբ»ի երգեցողութեամբ:

3.- ՀԱԻԱՏԱՑԵԼՈՑ ՊԱՏԱՐԱԳ կամ ԲՈՒՆ ՊԱՏԱՐԱԳ: Կը սկսի «Սուրբ Սուրբ»ի երգեցողութեամբ եւ կ'աւարտի Սուրբ Հաղորդութեան բաշխումով: Ճիշդ ասոր համար ալ, երբեմն այս երրորդ մասը կոչուած է կամ կը կոչուի «ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ»:

²⁵ Չարեհ Արք. Ազնաւորեան «Ճանչնանք Աստուածաշունչը՝ մօտենալու համար Աստուծոյ» խորագիրը կրող իր գիրքին մէջ հանգամանօրէն կը բացատրէ մեր Սուրբ Պատարագը: Կրնաք հոն կարդալ տուեալ կէտերուն վերաբերեալ մանրամասն բացատրութիւններ:

4.- ԳՈՀԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՉԱԿՈՒՄ: Կը սկսի «Լցաք» երգով եւ կ'աւարտի քահանային արձակման օրհնութեամբ:

45.- Հայ Եկեղեցին քանի՞ տիեզերական ժողով կ'ընդունի:

Հայ Եկեղեցին կ'ընդունի տիեզերական երեք ժողովներ.-

1.- Նիկիոյ ժողովը, որ գումարուեցաւ 325 թուականին, ընդդէմ Արիոսի որ կը մերժէր Քրիստոսի հաւասարութիւնը Հօր Աստուծոյ հետ:

2.- Կոստանդնուպոլսոյ ժողովը, որ գումարուեցաւ 381 թուականին, ընդդէմ Մակեդոնի որ կը մերժէր Սուրբ Հոգիին աստուածութիւնը:

3.- Եփեսոսի ժողովը, որ գումարուեցաւ 431 թուականին, ընդդէմ Նեստորի որ թելաէտ կ'ընդունէր Քրիստոսի աստուածութիւնն ու մարդկութիւնը, բայց չէր ընդունէր անոր աստուածային ծագում ունենալը: Ան կ'ըսէր թէ Քրիստոս մեզի նման մարդ իբրեւ ծնաւ, եւ Աստուածութիւնը յետո՛յ եկաւ եւ անոր մէջ բնակեցաւ: Այս իսկ պատճառով Նեստոր կը մերժէր Ս. Կոյս Մարիամը կոչել՝ Աստուածածին:

46.- Ի՞նչ պէտք է հասկնալ «Անարին Պատարագ» ըսելով:

Անարին Պատարագը Սուրբ Հաղորդութեան Խորհուրդն է զոր հաստատուեցաւ մեր Տիրոջ եւ Փրկիչին Յիսուս Քրիստոսի կողմէ, Վերնատան մէջ, վերջին Ընթրիքի ընթացքին: Այսօրուան մեր մատուցած սուրբ Պատարագները որոնք շարունակութիւնն են Քրիստոսի հաստատած Հաղորդութեան Խորհուրդին, իրե՛նք եւս կը կոչուին՝ «Անարին Պատարագ»:

47.- Քրիստոսի Եկեղեցին քանի՞ մասի կը բաժնուի:

Քրիստոսի Եկեղեցին մե՛կ է, բայց կը բաժնուի երկու մասի.-

1.- ԶԻՆՈՒՈՐԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻ: Այս անուանումով կը հասկնանք անոնք՝ որոնք կ'ապրին այս աշխարհի մէջ եւ հոգեւոր պատերազմի մէջ են մեղքին եւ չար ոգիներուն դէմ: Եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր անդամ զինուոր մըն է, իսկ զինուորի մը կեանքը պատերազմի կեանք է: Եկեղեցին պարտի իր

հաւատացեալներուն սորվեցնել եւ յիշեցնել որ իրենք հոգեւոր պատերազմի մէջ են «երկինքի տակ գտնուող չար ոգիներուն, իշխանութիւններուն եւ պետութիւններուն, այս խաւար աշխարհի տիրակալներուն դէմ» (Եփ 6.12): Եկեղեցւոյ պարտականութիւնն է ո՛չ միայն իր հաւատացեալներուն յիշեցնել որ իրենք հոգեւոր պատերազմի մէջ են, այլեւ զինել զանոնք Քրիստոսի հաւատքով, Աստուծոյ սպառազինութեամբ եւ Սուրբ Հոգիին սուրով, այսինքն՝ Աստուծոյ խօսքով (Եփ 6.10-18):

2.- ՅԱՂԹԱԿԱՆ կամ ԱՆԴՐԱՆԿԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ: Այս անուանումով կը հասկնանք անոնք՝ որոնք իրենց երկրաւոր կեանքի ընթացքին պայքարած են մեղքին ու Չարին դէմ եւ յաղթած անոնց եւ յաղթականօրէն այս աշխարհէն մեկնած են:

48.- Կ'ըսենք՝ «յօրանջելը մարդկային է»: Եթէ յօրանջելը մարդկային է, արդեօք Յիսուս չօրանջե՞ց, եւ եթէ յօրանջեց, մեղք գործած չեղա՞ւ, քանի որ մեր ժամագիրքին մէջ յօրանջելը իբրեւ մեղք յիշուած է:

Այսպիսի նիւթերու մասին խօսիլը ո՛չ մէկ ձեւով օգտակար է մեզի եւ ո՛չ մէկ ձեւով իր նպաստը կը բերէ մեր հոգեւոր աճման եւ բիրեղացումին, քայց քանի յաճախ (հոգեւորապէս տհաս) անձերու կողմէ ուղղուած հարցում մըն է, երկու տողով բացատրենք:

Նախ ըսեմ որ Նոր Կտակարանը բազմաթիւ անգամներ կը հաստատէ որ Յիսուս բնաւ մեղք չգործեց (Բ.Կր 5.21, Ա.Յհ 3.5, Ա.Պտ 2.22): Նոյնինքն Յիսուս անուղղակիօրէն հաստատեց թէ ինք բնաւ մեղք չէ գործած ու չի գործեր (Յհ 8.46):

Մեր ժամագիրքին մէջ գործածուած «յօրանջմամբ քնոյ» բացատրութիւնը, անպայման առնչուած չէ քունի հասկացողութեան, այլ առնչուած է մարմնական թուլութեան եւ մարմնական ծուլութեան հետ: Երբ անձ մը իր մարմինը գործի չի մղեր, շարժումի չի մղեր, աշխատանքի չի լծեր, անոր մարմինը ինքնաբերաբար թոյլ ու ծոյլ մարմին մը կը դառնայ: Հետեւաբար, երբ յօրանջելը մարմնական թուլութեան եւ ծուլութեան հետեւանք է՝ մեղք կը սեպուի: Երբեմն ալ շատակերութիւնը պատճառ կ'ըլլայ յօրանջումի, որ դարձեալ մեղք կը սեպուի: Յօրանջելու կրնան առաջնորդել թմրեցուցիչներու կամ այլ

տեսակի անարտօնեալ դեղերու գործածութիւնը. այս պարագայիս նաեւ յօրանջելը մեղքի արտայայտութիւն կ'ըլլայ, անոր համար որ մեղքէն ծնունդ առած կ'ըլլայ, կամ մեղքի մը հետեւանքն է:

Նոր Կտակարանը չ'ըսեր էթէ Յիսուս յօրանջեց թէ ոչ, բայց նոյնիսկ էթէ յօրանջեց, անոր յօրանջելը շատակերութեան, կամ մարմնական թուլութեան ու ծուլութեան հետեւանքը չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ ան իր մարմինին բնաւ հանգիստ տուող մը չեղաւ, ընդհակառակը, մնայուն կերպով զինք գործի վրայ կը տեսնենք, նոյնիսկ երբեմն ուտելու ալ ժամանակ չէր գտներ:

Եւ վերջին բան մը: Թոյլ չտանք որ Չարը մեր միտքը այսպիսի անօգտակար հարցերով եւ հարցումներով զբաղեցնէ: Այսպիսի հարցերով զբաղողներուն համար է որ առաքեալը կ'ըսէ. *«Հեռո՛ւ կեցիր հաւատքի ճշմարտութիւնները խեղաթիրող պարսպ վիճաբանութիւններէ, որոնք հետզհետէ մարդիկը Աստուծմէ հեռացնելու կը ծառայեն միայն»* (Բ.Տմ 2.16):

49.- Ոմանք կը մերժեն բարեխօսութիւնը՝ ըսելով.- Ինչո՞ւ բարեխօսի մը միջոցաւ դիմել Քրիստոսի երբ կրնանք ուղղակիօրէն Տիրոջ դիմել: Ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր պատասխանը այսպէս ըսողներուն:

Իմ նախկին հարցում-պատասխան գիրքիս 74-րդ հարցումը սուրբերու բարեխօսութեան մասին է, ուր եւ ընդարձակ կերպով խօսած եմ սուրբերու բարեխօսութեան վերաբերեալ, ուստի, խուսափելու համար կրկնութենէ, տուեալ հարցումին պատասխանը պիտի ամփոփեմ գլխաւոր քանի մը կէտերու մէջ.-

1.- Սուրբերը Աստուծոյ զաւակները ըլլալով, Աստուած հաճոյք կ'առնէ անոնց կատարած բարեխօսութիւններէն եւ սիրով կը պատասխանէ անոնց: Սուրբերը Աստուծոյ աւելի՛ մօտիկ են քան պարզ մարդիկ, ուստի իրենց միջոցաւ Աստուծոյ դիմելով՝ կրնանք աւելի արագ ստանալ պատասխանը մեր աղօթքին: Հեղինակ մը ըսած է.- *«Եթէ պարզ հաւատացեալ մը հաւատքով բան մը խնդրէ Յիսուսէն՝ երեք ամիսէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը: Եթէ սուրբի մը բարեխօսութեամբ խնդրէ՝ երեք շաբաթէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը: Իսկ էթէ Աստուածամօր*

բարեխօսութեամբ խնդրէ՝ երեք օրէն կամ երեք ժամէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը»:

2.- Կարելի է ուղղակի Տիրոջ դիմել, կարելի է նաեւ բարեխօսի մը միջոցաւ Տիրոջ դիմել: Երկուքն ալ ընդունելի են եւ երկուքն ալ ճիշդ են: Մէկը միւսին չի հակասեր: Ուստի, լաւ կ'ըլլայ ներողամիտ ոգի, քրիստոնէական հոգի եւ լայնախոհ մտածողութիւն ունենալ եւ չընդդիմանալ ո՛չ սուրբերու բարեխօսութեան եւ ո՛չ ալ ուղղակի Քրիստոսի դիմելու գաղափարին:

3.- Անոնք որոնք կ'ըսեն թէ սուրբի մը դիմելով կամ աղօթելով փառքը սուրբին կ'երթայ՝ կը սխալին: Եթէ սուրբի մը բարեխօսութիւնը խնդրող անհատը ի՛նք, զԱստուած փառաւորելու փոխարէն սուրբը կը փառաւորէ, ասիկա չի նշանակեր որ սուրբերուն բարեխօսութիւնը խնդրելը սխալ է: Նման մարդու պէտք է սորվեցնել սուրբերու բարեխօսութիւնը խնդրելու ճշգրիտ կերպը, եւ ո՛չ թէ բարեխօսութեան իրողութիւնը մերժել:

4.- Սուրբերու բարեխօսութեամբ Տիրոջ դիմելը կարելոր է, անոր համար որ մենք անգիտակցաբար կրնանք խնդրել բան մը որ Աստուծոյ կամքին հակառակ է. եւ ճիշդ հոս է որ սուրբերը օգնութեան կը հասնին, Աստուծոյ կամքին համաձայն բարեխօսելով մեզի համար: Սուրբերը Աստուծոյ կամքին կատարեալ գիտութիւնը ունենալով, գիտեն թէ ի՛նչ բանի համար եւ ինչո՛ւ պէտք է բարեխօսեն:

5.- Զգո՛ւյ՞ ըլլանք ըսելու՝ *«Ես ուղղակի Քրիստոսի կրնամ դիմել, հետեւաբար, պէտք չունիմ սուրբերու միջոցաւ Քրիստոսի դիմելու»:* Այսպիսի խօսք մը կրնայ Քրիստոսի հանդէպ վստահութեան արտայայտութիւն ըլլալ, այո՛, բայց նաեւ կրնայ գոռոզութեան, յանձնապաստանութեան եւ ինքնահաւանութեան արտայայտութիւն ըլլալ: Նման խօսք ըսողը, կարծէք ըսած կ'ըլլայ՝ *«Ես պէտք չունիմ սուրբերուն, ես պէտք չունիմ Աստուծոյ զաւակներուն, իմ գործս ուղղակի Աստուծո՛յ հետ է»:* Աշխարհի մէջ չէ եղած եւ չկայ մէկը որ պէտք չունի Աստուծոյ սուրբ զաւակներուն, ինչպէս նաեւ հրեշտակներուն բարեխօսութեան եւ զօրակցութեան: Անոնք իրենց բարեխօսութեամբ զօրավիգ կը կանգնին մեզի մեր հոգեւոր պատերազմին մէջ:

Եթե հրեշտակները զօրացուցին Քրիստոսը երբ ան փորձութեան դիմաց էր, արդե՞օք մեզ պիտի չզօրացնեն եւ մեզի պիտի չզօրակցին: Ղուկաս կ'ըսէ որ երբ Յիսուս տագնապի մեջ էր եւ ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէր եւ քրտինքը արիւնի կաթիլներու պէս ոլոռ-ոլոռ գետին կը հոսէր, յանկարծ *«երկհնքէն իրեն հրեշտակ մը երեւցաւ, որ զինք կը զօրացնէր»* (Ղկ 22.43): Եթե Քրիստոս որ կատարեալ մարդ էր, մարդկօրէն կարիքը ունեցաւ հրեշտակի մը կողմէ զօրացուելու, մենք իբրեւ անկատար մարդիկ պէտք չունի՞նք հրեշտակներուն եւ սուրբերուն զօրակցութեան որ բարեխօսութեան միջոցաւ կ'ընծայուի մեզի:

6.- Ինչպէս Աստուած կ'ուրախանայ երբ վստահութեամբ իրեն կը դիմենք, այնպէս ալ կ'ուրախանայ երբ վստահութեամբ իր զաւակներուն բարեխօսութիւնը կը խնդրենք: Աստուած իր սուրբ զաւակներէն խնդրուածը իրմէ խնդրուած կը սեպէ, եւ ասիկա անուրանալի ճշմարտութիւն է: Քրիստոս Սօղոսին չըսաւ՝ *«Ինչո՞ւ կը հալածես իմ հետեւորդներս»*, այլ ըսաւ՝ *«Ինչո՞ւ կը հալածես զիս»* (Գրծ 9.4): Ինչպէս Քրիստոս իր հետեւորդներուն դէմ յարուցուած հալածանքը՝ ի՛ր անձին դէմ յարուցուած հալածանք կը նկատէ, այնպէս ալ, իր սուրբերուն ուղղուած աղօթք մը կամ խնդրանք մը՝ իրէ՛ն ուղղուած աղօթք եւ խնդրանք կը նկատէ:

Եզրակացնելէ առաջ հարցումին պատասխանը, կ'ուզեմ հարց տալ անոնց որոնք կը մերժեն սուրբերու բարեխօսութիւնը, թէ՛ ի՞նչպէս կը բացատրեն մեր այսօրուայ կեանքին մեջ սուրբերու բարեխօսութեամբ ստացուած պատասխանները, կատարուած խնդրանքներն ու հրաշքները, որոնք բազմահարիւր են:

Հոս տեղը չէ յիշելու սուրբերու բարեխօսութեամբ կատարուած հրաշքները: Բայց թոյլ տուէք միայն մէկ հատը յիշեմ: Լիբանանցիներուն համար հաւանաբար ամենէն ծանօթ դէմքը Լիբանանի առաջին սրբուհին՝ սրբուհի Ռաֆքան է, որ ննջած է 1914-ին: Այդ թուականէն ասդին սրբուհի Ռաֆքային բարեխօսութեամբ բազմահարիւր հրաշքներ կատարուած են, որոնցմէ միայն առաջինը պիտի յիշեմ: Առաջին հրաշքը զոր պատահեցաւ նոյնինքն իր մահուան երրորդ օրն էր, երբ բուժուեցաւ իր պատասխանատուն՝ Մայրապետ Ըրալէ, սրբուհի Ռաֆքային գերեզմանէն հող առնելով եւ իր կոկորդին վրայ

դնելով: Ի՞նչպէս կարելի է հասկնալ կամ բացատրել այս եւ նման բազմահարիր հրաշքներ եթէ երբեք մերժենք սուրբերու բարեխօսութիւնը:

50.- Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. «*Բանը Աստուծոյ հետ էր*» (Յհ 1.1): Ի՞նչ իմաստով Բանը (Քրիստոս) Աստուծոյ «հետ» էր:

Ինը իմաստներով.-

1.- «Հետ» բառը Որդին Հօրմէն կը գատէ իբրեւ անձ: Որդին իբրեւ աստուածային անձ՝ անկախ անձ մըն է, թէպէտ ո՛չ անկախօրէն ապրող անձ մը, այսինքն՝ ան իբրեւ անձ՝ Հայր Աստուծոյ անձին հետ նոյնը չէ, բայց իբրեւ Որդի՝ Հօրը հետ մէկ է:

Որդին իբրեւ անձ՝ Հօրը հետ է, իսկ իբրեւ Որդի՝ Հօրը մէջ է, եւ Հայրն ալ իր մէջ (Յհ 14.10): Իբրեւ անձ՝ Հայրն ու Որդին իրարմէ տարբեր են, բայց իբրեւ բնութիւն՝ անոնք մէկ են, որովհետեւ ունին նո՛յն եւ մե՛կ բնութիւնը՝ աստուածային բնութիւնը:

Կարճ բացատրութեամբ մը, անոնք իբրեւ անձ՝ իրարու հետ են, իսկ իբրեւ բնութիւն՝ իրարու մէջ: Անոնք գատ անձեր են, բայց ո՛չ գատ բնութիւններ կամ էութիւններ: Իբրեւ անձեր՝ կարելի է զանոնք իրարմէ բաժնել, բայց իբրեւ բնութիւն կամ էութիւն՝ անոնք անբաժանելի են:

Երբ Աստուծոյ համար կը գործածենք «Երրորդութիւն» եզրը, Եռաստուածութիւն իմաստով չէ որ կը գործածենք, այլ Եռանձնութիւն իմաստով: Այլ խօսքով «Երրորդութիւն» բառը, երեք անձեր կ'ենթադրէ եւ ո՛չ թէ երեք աստուածներ:

Աստուած իբրեւ անձ՝ երեք է, բայց իբրեւ Աստուած՝ մե՛կ է, ահա թէ ինչո՛ւ, երբ Քրիստոս պատուիրեց իր աշակերտներուն մկրտել նորադարձները, անոնց չըսաւ «*Չանոնք մկրտեցէք՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին "անուններով"*», այլ ըսաւ՝ «*Չանոնք մկրտեցէք՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին "անունով"*» (Մտ 28.19): Երրորդութիւնը երեք անձ է բայց ո՛չ երեք անուն: «Անուն» բառին եզակի կերպով յիշուիլը ինքնին ցոյց կու տայ որ Աստուած մե՛կ է:

2.- «Հետ» բառը ցոյց կու տայ որ Հօրը հետ եւ Հօրը նման Որդին ի՛նք եւս գատ ու անկախ աստուածային անձնաւորութիւն

մըն է, բայց ան Աստուծմէ անկախ եւ Աստուծմէ տարբեր մէկը չէ, որովհետեւ Աստուած է: Ճիշդ է որ անտարանիչը կը հաստատէ թէ «*Բանը Աստուծոյ հետ էր*», բայց միաժամանակ կը հաստատէ թէ «*Բանը Աստուած էր*»: Ուստի, «հետ» բառը թող չմոլորեցնէ մեզ, այն տպաւորութիւնը տալով մեզի, որ Որդին Հօրը կողքին գտնուող եւ Հօրմէն տարբեր գոյութիւն եւ տարբեր էութիւն եղող մէկն է:

Կասկածէ վեր է որ Որդին Հօրը նման Աստուած է, այո՛, բայց անոր կողքին գտնուող երկրորդ Աստուած մը չէ, անկէ տարբեր եղող Աստուած մը չէ, այլ Հօրը հետ միասին մէ՛կ Աստուած է, մէ՛կ թագաւորութիւն է, մէ՛կ իշխանութիւն է, մէ՛կ կամք է, մէ՛կ իսկութիւն է: Յիսուս ինքն իսկ ըսաւ. «*Ես եւ Հայրս մէկ ենք*» (Յհ 10.30):

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «*Հայրը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին երեք անձեր են, բայց ո՛չ երեք Աստուածներ: Անոնք մէկ եւ նոյն Աստուածն են: Իրենց բնութեամբ եւ յատկութիւններով, իրենց կամքով ու գործով, իրենց կարողութեամբ եւ իշխանութեամբ նոյնն են անոնք, բայց իրենց ներքին կապերով եւ յարաբերութիւններով կը զանազանուին, առանց երբեք շփոթուելու իրարու հետ: Օրինակ.- Ինչպէս մարդկային հոգի ըսելով կը հասկնանք, "կամքը", որմէ ծնունդ կ'առնէ "միտքը", եւ որմէ կը բղխի "կարողութիւնը", երեք անշփոթելի բաներ ըլլալով հանդերձ՝ երեք հոգիներու մասին չեն խօսիր, այլ՝ մէկ եւ միակ հոգիի մը մասին, նոյնն է աստուածային երեք անձնաւորութեանց պարագան, որոնք մէկ եւ միակ ճշմարիտ Աստուածն են»:²⁶*

3.- «*Բանը Աստուծոյ հետ էր*» ըսելով, կը հասկնանք որ ան Հօրը հետ միասին ունի մէ՛կ եւ նո՛յն փառքը, նո՛յն փառաւորութիւնը, նո՛յն պայծառութիւնը, նո՛յն շքեղութիւնը: Յիսուս խօսքը ուղղելով Հօրը կ'ըսէ. «*Ո՛վ Հայր, փառաւորէ՛ զիս այն փառքով որ ունէի քու հետոյ՝ աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ*» (Յհ 17.5): Տուեալ համարին «քու հետոյ» բառերը կը պարզեն որ Որդին Հօրը հետ նոյն փառքին տէրն է: Փառք մը որմէ Որդին կամաւորապէս հրաժարեցաւ (Փլպ 2.6-7), որպէսզի կարենար մօտենալ մեղքի ստրուկներու, կամ անելի ճիշդը, որպէսզի մենք՝ մեղքի ստրուկներս, կարենայինք մօտենալ իրեն:

²⁶ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, «Հաւատամքի բացատրութիւն»: Երկուշաբթի 18 Յունուար 1999, ամփոփում 2-րդ երեկոյի, թիւ 4:

Ան մեր փրկութիւնը իրագործելէ ետք՝ պահանջեց Հօրմէն որ զինք փառաւորէր այն նոյն փառքով՝ որ իրեն հետ միասին ունէր աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ: Այո՛, Որդին Հօրմէն փառք ու պատիւ չիւնդրեց ու չաղաչեց, այլ՝ պահանջեց: Ան չպահանջեց բան մը որ իրը չէր: Ան պահանջեց որ դարձեալ իրեն տրուի այն ինչ որ նախապէս (մարդեղացումէն) առաջ իրն էր արդէն:

4.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր զուարճութիւնն ու ուրախութիւնը: Յիսուս Սողոմոնին բերնով կ'ըսէ. *«Երբ երկրի հիմերը կը ձգէր, այն ատեն ես անոր քով ճարտարապետ էի եւ ատեն օր անոր զուարճութիւնն էի ու միշտ անոր առջեւ կ'ուրախանայի»* (Առ 8.29-30):

5.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր խորհրդակիցը, իբրեւ անոր նման իշխանութիւն ունեցող մէկը, անոր նման սքանչելի մէկը, անոր նման հօր ու յաւիտենական մէկը, խաղաղութեան իշխան հանդիսացող մէկը: Այս բոլորին մասին կը կարդանք Ես 9.6-ին մէջ որ կ'ըսէ. *«Վասն զի մեզի մանուկ մը ծնաւ, մեզի Որդի մը տրուեցաւ եւ իշխանութիւնը անոր ուսին վրայ պիտի ըլլայ: Անոր անունը պիտի կոչուի Սքանչելի, Խորհրդակից, Հօր Աստուած, յաւիտենականութեան Հայր, խաղաղութեան Բշխան»:*

6.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իր փրկութեան ծրագիրին իրականացման մէջ եւ մարդկութիւնը Հօրը հետ հաշտեցնելու իմաստով: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Ոեւէ մէկը որ Քրիստոսի միացած է՝ նոր արարած է. այլեւ չէ՛ այն՝ ինչ որ էր նախապէս, որովհետեւ ամբողջութեամբ նորոգուեցաւ: Եւ այս նորոգութիւնը կու գայ Աստուծմէ, որ Քրիստոսի միջոցաւ մեզ իրեն հետ հաշտեցուց եւ նաեւ պաշտօն տուաւ մեզի՝ ուրիշներն ալ հաշտութեան բերելու»* (Բ.Կր 5.17-18):

7.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր՝ Աստուծոյ կամքը կատարելու իմաստով (Յհ 8.29): Երբ կը հաստատենք թէ Որդին Հօրը կամքը կը կատարէ՝ այդ չի նշանակէր թէ Որդին Հօրմէն տարբեր կամք ունի: Հայրը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին ունին մէ՛կ եւ նո՛յն կամքը: Չի կրնար ըլլալ որ Որդին կամենայ բան մը որ Հայրը չի կամենար, ո՛չ ալ հակառակը: Երբ Որդին բան մը կը կամենայ, կը կամենայ անոր համար որ ատիկա Հօրը կամքն է:

8.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ ստեղծագործակից: Զուր ստեղ չէ որ Աւետարանիչը խօսելէ առաջ ստեղծագործութեան

մասին, նախ կը խօսի Որդիին գոյութեան մասին, Աստուծոյ հետ ըլլալուն եւ Աստուած ըլլալուն մասին. այդպէս կ'ընէ որպէսզի ցոյց տայ մեզի թէ Որդին բացակայ չէր ստեղծագործութեան ժամանակ, այլ ներկայ էր, եւ ներկայ էր իբրեւ արարչագործող:

9.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր համագոյակիցը: «Հետ» բառին գործածութիւնը Որդիին հաւասարութիւնն է որ ցոյց կու տայ չօրը հետ: Հայրն Աստուած, Որդին Աստուած եւ Սուրբ Հոգին Աստուած մէկը միւսէն մեծ չէ, մէկը միւսէն առաջ չէ եղած, այլ անոնք մի՛շտ եղած միասին, միաժամանակ, միատեղ եւ մի:

51.- Ինչո՞ւ համար եւ ի՞նչ իմաստով Յովհաննէս Աւետարանիչ Որդիին համար կը գործածէ «Բան» բառը:

Յովհաննէս Աւետարանիչ Որդիին համար «Բան» բառին գործածութեամբ, նախ Քրիստոսի աստուածութիւնն է որ կ'ուզէ շեշտել կամ մատնանշել: Չարեհ Արք. Ազնաւորեան նաեւ նոյն բանը կը հաստատէ: Ան կ'ըսէ. *«Յովհաննէս Աւետարանիչ "Բան", այսինքն "Խօսք" կամ "Միտք" կը կոչէ Աստուծոյ Որդին Յիսուս Քրիստոսը, այդ կոչումով շեշտելով անոր աստուածութիւնը, ինչպէս Յոյն իմաստասիրութեան մէջ "Բան" կը կոչուէր տիեզերքը ղեկավարող բանական սկզբունքը, եւ Հրեական մտածողութեան մէջ այդպէս կը կոչէին զԱստուած»*:²⁷

Երկրորդ, «Բան» բառը Յունարէնով «Լոկոս» բառն է: Լոկոս բառը զանազան ձեւերով թարգմանուած է, ինչպէս՝ իմաստութիւն, խորհուրդ, խօսք, մտածում, միտք եւ խելք: Երբ Աւետարանիչը կը հաստատէ թէ *«Բանը Աստուած էր»*, ըսել չ'ուզէր հարկաւ որ «իմաստութիւն» կամ «միտք» ըսուածը Աստուած է, ո՛չ ալ ըսել կ'ուզէր թէ մենք պէտք է աստուածացնենք «իմաստութիւնը» կամ «գիտութիւնը»:

Ան ըսել կ'ուզէր թէ Որդին չօրը իմաստութիւնն է, չօրը միտքն է: Ինչպէս նաեւ կրնայ նշանակել, թէ Որդին չօրը խորհուրդներն ու մտածումները գիտցողն է: Պօղոս առաքեալ զՔրիստոս կը կոչէ *«Աստուծոյ զօրութիւնը եւ Աստուծոյ իմաստութիւնը»* (Ա.Կր 1.24):

Այլուր, առաքեալը կը վկայէ թէ *«Քրիստոսի մէջ ծածկուած կը գտնուի Աստուծոյ իմաստութեան ու գիտութեան ամբողջ*

²⁷ Նոր Կտակարան, «Նոր Աշխարհաբար Թարգմանութիւն»: Էջատակի ծանօթագրութիւն, էջ 303:

գանձարանը» (Կդ 2.3): Երբ մեկ կողմեն կը հաստատուի որ Քրիստոս Աստուծոյ իմաստութիւնն է, իսկ միւս կողմեն՝ թէ Աստուծոյ ամբողջ իմաստութիւնը Քրիստոսի մէջ է, սա ցոյց կու տայ, որ Որդին եւ Հայրը ունին միեւնոյն միտքը, միեւնոյն խորհուրդն ու կամքը:

Եթէ մեր մտքին մէջ ունենանք որ Որդին Աստուծոյ իմաստութիւնն է, պարզ կը դառնայ որ երբ մեզի կ'ըսուի թէ Աստուած ամեն ինչ Որդիին ճամբով ստեղծեց (Յհ 1.3), կը նշանակէ թէ Անոր իմաստութեամբ եւ իմաստուն կերպով ստեղծեց: Աստուած ոչինչ ստեղծեց առանց իր Իմաստութեան, այսինքն՝ առանց իր Որդիին: Երբ կը դիտենք տիեզերքին հրաշալիքները, Աստուծոյ իմաստութիւնը բացայայտուած կը գտնենք այդտեղ:

Երրորդ, վերեւ ըսինք որ «Բան» բառը թարգմանուած է նաեւ «խօսք» իմաստով: Յունարէն «Լոկոս» բառը Գրաբարի մէջ թարգմանուած է «Բան» բառով, իսկ «բան» Գրաբարի մէջ կը նշանակէ «խօսք»: Եթէ սա բացատրութիւնը մեր մտքին մէջ ունենանք, պարզ կը դառնայ որ երբ Աւետարանիչը Որդին «Բան» կը կոչէ, ըսել կ'ուզէ թէ Որդին Հօրը խօսքն է, Հօրը խօսքին մարմնացումն է, Հօրը խօսքին յայտնիչն ու յայտարարիչն է, Հօրը կամքին յայտնութիւնն է:

Քանի որ Որդին Հօրը խօսքին մարմնացումն ու յայտնիչն է, բնականօրէն երբ Հայրը ուզէ խօսիլ մեզի՝ պիտի խօսի իր Որդիին միջոցաւ: Արդարեւ, Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ թէ Աստուած *«մեզի խօսեցաւ իր Որդիին միջոցաւ»* (Եբր 1.2): Քանի որ Որդին Հօրը Խօսքն է, Հայրը կը կամենայ որ մտիկ ընենք իր Որդիին խօսքերը (Ղկ 9.35):

Որդին իր Հօրը միտքն ու կամքն է որ կը յայտնէ մեզի: Ինչպէս մեկու մը խօսքը կը յայտնէ անոր մտքին մէջ եղածը, այնպէս ալ Հօր Խօսքը՝ Որդին, կը յայտնէ Հօրը մտքին մէջ եղածը: Հայրն Աստուած հոգի է, հոգի մը՝ որ ունի գիտակցութիւն եւ միտք: Կարելի չէ երեւակայել հոգի մը որ չունի գիտակցութիւն եւ միտք: Ինչպէս ամեն հոգի ունի իր միտքը, այնպէս ալ Հայրն Աստուած ունի իր Միտքը՝ որ Որդին է: Եւ ինչպէս կարելի չէ պատկերացնել անձ մը առանց միտքի, այնպէս ալ կարելի չէ երեւակայել Հայրն Աստուած առանց իր Միտքին՝ Որդիին:

Մարգարէներ հանդէս կու գային Աստուծոյ խօսքով, իսկ Որդին հանդէս եկաւ իբրեւ Աստուծոյ Խօսքը: Անոնք Աստուծոյ պատգամը կը բերէին մարդոց, իսկ Յիսուս պատգամ բերող մը չէր, այլ բերուած Պատգամն իսկ: Ուրիշ է պատգամ բերելը, եւ ուրիշ՝ պատգամ ըլլալը: Յովհաննէս Մկրտիչ Աստուծոյ ձայնը լսելի դարձնողն էր, իսկ Որդին այդ ձայն է, Աստուծոյ Խօսքն է, Աստուծոյ խօսքին մարմնացումն է (Յհ 1.14): Քրիստոս Աստուծոյ Խօսքն է մարդոց ուղղուած եւ մարդոց խօսքն է Աստուծոյ ուղղուած:

Չորրորդ եւ վերջին բան մը: Ըսուած է. *«Երբ կը մտածես, ատիկա ապացոյց մըն է որ ես կենդանի եմ, կ'ապրիմ, կամ»:* Ուրեմն, Որդին համար գործածուած Բան բառը որ բոլոր իմաստներուն կողքին, կը նշանակէ նաեւ խորհուրդ եւ մտածում, կը փաստէ որ Որդին ապրող Աստուած է: Աստուած միայն զօրութիւն չէ, ոյժ մը չէ, այլեւ՝ բանաւոր արարիչ, ապրող եւ ապրեցնող Աստուած, իրական Աստուած, կենդանի եւ կենդանացնող Աստուած:

52.- Հաւաքական խոստովանանքը բաւարար է, թէ անձնական խոստովանութիւնն ալ պէտք է: Երկրորդ, ամէն ով որ իր մեղքերը կը խոստովանի՝ ներում կը գտնէ՝:

Ես պիտի չխօսիմ թէ ի՛նչ ձեռով պէտք է տեղի ունենայ մեղքերու խոստովանութիւնը եւ ո՛րքան մանրամասնօրէն: Խոստովանութեան կերպին մասին խօսիլը եւ ատոր վերաբերեալ թելադրութիւններ ընելը՝ կը ձգեմ խոստովանահայրերուն: Խոստովանահայրը պէտք է ըլլայ վստահելի, գաղտնապահ²⁸, հաւատքի կեանք ապրող եկեղեցական մը, եւ հոգեւոր կեանքին մէջ պէտք է ունենայ այն լայն փորձառութիւնն ու աճումը, որ կարենայ խոստովանելու եկած մարդոց ուղղութիւն տալ եւ անհրաժեշտ պատուերներն ու թելադրանքները կատարել: Ո՛չ ալ պիտի խօսիմ խոստովանանքի օգուտներուն մասին: Ես պարզապէս պիտի խօսիմ հաւաքական եւ անձնական խոստովանութեանց հասկացողութեանց մասին:

²⁸ Սուրբ Ներսէս Շնորհալին կ'ըսէ. *«Քահանան եթէ ապաշխարողի մը խոստովանութեան ու ապաշխարանքի խօսքերը յայտնէ, պէտք է նզովուի եւ կարգալոյժ ըլլայ»:*

Հայ Եկեղեցին ներկայիս կ'ընդունի թե՛ հաւաքական խոստովանութիւնը եւ թե՛ անձնական խոստովանութիւնը, բայց հաւաքական խոստովանութեան գաղափարը աւելի ընդհանրացած եւ տարածուած է: Ներկայիս բառը ընդգծեցի, որովհետեւ, սկիզբէն ըսեմ, որ մեր եկեղեցւոյ մէջ հաւաքական խոստովանանքի պահուն կարդացուած մեղքերու ցանկը չէ գրուած հաւաքական խոստովանանքի համար կամ այդ նպատակով, փաստօրէն ասիկա յոգնակիտով գրուած չէ, այլ եզակիով: Եկեղեցւոյ մեր պատմութիւնը բնա՛ւ չի վկայեր որ ասիկա անցեալին հաւաքական խոստովանութեան համար գործածուած է:

Ինձի ծանօթ հայրերէն՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ (3-րդ դար), Ս. Մեսրոպ Մաշտոց (4-րդ դար), Ս. Յովհան Մանդակունի (5-րդ դար), Ս. Գրիգոր Նարեկացի (10-րդ դար), Ս. Ներսէս Շնորհալի (12-րդ դար), Ս. Սարգիս Շնորհալի (12-րդ դար), Ս. Յովհաննէս Երզնկացի (13-րդ դար), Ս. Գրիգոր Տաթեւացի (14-րդ դար), եւ ուրիշներ, շեշտը կը դնեն մեղքերը անձնապէս խոստովանելու վրայ: Անոնք ոչինչ կ'ըսեն հաւաքական խոստովանանքի մասին:

Հաւաքական խոստովանանքի սովորութիւնը վերջին այս ժամանակներուն (տասնամեակներուն) է որ մուտք գործած է մեր եկեղեցւոյ կեանքէն ներս, հաւանաբար անձնական խոստովանանքի յարուցած դժուարութիւններէն փախչելու համար:

Հաւաքական խոստովանանքը կրնայ օգուտ ունենալ միայն այն ատեն՝ երբ անհատ մը այդ պահուն իսկապէս լեցուած է զղջումի եւ ապաշխարութեան հոգիով, կ'անդրադառնայ իր մեղաւորութեան, խորապէս կը ցաւի իր գործած մեղքերուն համար եւ քաւութիւն կը հայցէ: Այլապէս, հաւաքական խոստովանանքը ոչինչով օգտակար կը դառնայ իրեն:

Սովորութիւն, պարտականութիւն կամ բնականոն բան դարձած հաւաքական խոստովանանք մը՝ մեղքերու ներում չի բերեր: Խոստովանանքի պահը չոր ու ցամաք պահ մը պէտք չէ ըլլայ, հոգիէ պարպուած պահ մը պէտք չէ ըլլայ:

Երբ մարդ իսկապէս կը խոստովանի իր մեղքերը, անպայմանօրէն հետեւեալ բաները տեղի կ'ունենան.-

- 1.- Կը ստանայ մեղքերու ներում:
- 2.- Կ'արժանանայ յաւիտենական քաւութեան:

- 3.- Կը դառնայ անդամ Քրիստոսի եկեղեցիին՝ մարմինին:
- 4.- Կը դառնայ տաճար Սուրբ Հոգիին:
- 5.- Կ'որդեգրուի մեր երկնաւոր Հօր կողմէ:
- 6.- Կը դառնայ բնակարան Տէր Յիսուս Քրիստոսի:
- 7.- Կը դառնայ գործակից եւ գործիք Սուրբ Հոգիին:
- 8.- Սիրտը կը լեցուի սիրով իր նմանին եւ Աստուծոյ հանդէպ:
- 9.- Հոգին կը պարուրուի խաղաղութեամբ:
- 10.- Կ'ապրի մտքի հրաշալի նորոգութիւն:

Թէ այս բոլորը տեղի կ'ունենան հաւաքական խոստովանանքի պահուն՝ դո՛ւք մտածեցէք այս մասին:

Ես կը քաջալերեմ ձեզ, սիրելի՛ ընթերցողներ, որ մասնակից դառնաք հաւաքական խոստովանանքներուն, բայց ա՛նպայման, ա՛նպայման, անձնական խոստովանանքն ալ նկատի առէք:

Շատ մեղքեր կան զոր այսօր մարդիկ կը գործեն, որոնք սակայն չեն յիշուած հաւաքական խոստովանանքի ընթացքին կարդացուած մեղքերու շարքին մէջ: Պիտի թուեմ քանի մը մեղքեր պարզապէս, առանց սակայն խօսելու անոնց մասին, որպէսզի չհեռանամ նիւթիս ծիրէն: Օրինակ, սուրճի գաւաթ նայիլը, մէկու մը գլխուն կապար թափելը, տունի կամ ինքնաշարժի մէջ կապոյտ աչք կախելը, բախտագուշակներու երթալը, կախարդներու դիմելը, ափ կարդալ տալը, տունին բարատնին կամ ուրիշ տեղ ձիու պայտ զետեղելը, ասոր-անոր տունը քանդելու համար բախտագուշակներու միջոցաւ թուղթ ընելը, եւայլն, եւայլն: Այսպիսի մահացու եւ զԱստուած անարգող մեղքերու մասին ո՛չ մէկ ակնարկութիւն կայ հաւաքական խոստովանանքի պահուն կարդացուած մեղքերու ցանկին մէջ: Եթէ մէկը այսպիսի մեղքերու մէջ ինկած է, ե՛րբ պէտք է խոստովանի զանոնք: Եւ արդեօք հաւաքական խոստովանանքի պահը կ'օգնե՞ իրեն ներում ձեռք ձգելու համար: Բացարձակապէս ո՛չ:

Ներում ձեռք ձգելու համար, պէտք է ենթական անդրադառնայ որ իր ըրածը մեղք ու սխալ էր, երթայ իր մեղքերը խոստովանի, դառնապէս զղջայ, արտասուէ եւ քաւութիւն հայցէ: Հոս կարելոր ճշմարտութիւն մը կայ զոր պէտք է մատնանշել: Ամէն ով որ կը խոստովանի իր մեղքերը՝ քաւութիւն եւ ներում կը ստանա՞ յ: Ո՛չ: Քաւութիւն եւ ներում կը ստանան միայն անոնք՝ որոնց խոստովանանքին կ'ընկերանայ անկեղծ զղջումն ու

ապաշխարութիւնը: Եթէ մէկը խոստովանի իր գործած մեղքերը առանց զոջալու, ցաւելու եւ արտասուելու անոնց համար՝ ներում չի ստանար:

Ես հանդիպած եմ խոստովանողներու որոնք ուրախութեամբ եւ երբեմն ալ համարձակութեամբ կը խոստովանին իրենց մեղքերը, մինչդեռ պէտք չէ այդպէս ըլլայ: Աստուածաշունչը կը վկայէ որ մեղքը անհամարձակ կը դարձնէ մարդը Աստուծոյ ներկայութեան (Եզր 9.15):

Իր մեղքերը խոստովանող մարդը եթէ յանկարծ ինքզինք գտնէր Տէր Յիսուսի դիմաց կանգնած, արդեօք պիտի կարենա՞ր իր մեղքերը համարձակօրէն եւ ուրախութեամբ խոստովանիլ, թէ՛ մաքսաւորի նման աչքերը առանց վեր բարձրացնելու՝ կուրծքը պիտի ծեծէր եւ ըսէր. «Աստուած, ներէ մեղաւորիս մեղքերը» (Ղկ 18.13):

Աստուածաշունչը կը խօսի այնպիսի անձերու մասին որոնք զոջացին եւ խոստովանեցան իրենց մեղաւորութիւնը, եւ սակայն, ներում չստացան, քանի որ իրենց զոջումին եւ խոստովանութեան չընկերացաւ իրական ապաշխարութիւն եւ արցունք, դարձի գալու եւ նորոգուելու ջերմ փափաք: Օրինակ.-

Յուդա Իսկարիոտացիին համար կ'ըսուի որ «զոջաց» եւ խոստովանեցաւ որ մեղք գործեց (Մտ 27.3-4), հակառակ ասոր, ներում չստացաւ Աստուծոյ կողմէ: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ անոր զոջումին չընկերացաւ իրական ապաշխարութիւն մը:

Ադամ եւ Եւա եւս զոջացին ու ցաւեցան իրենց ըրածին համար, անոնք նոյնիսկ խոստովանեցան թէ կերան արգիլեալ ծառէն, բայց բնա՛ւ չապաշխարեցին:

Սաւուղ Սամուէլին դիմաց խոստովանեցաւ թէ մեղք գործեց Տիրոջ եւ իր անձին հանդէպ անհնազանդ ըլլալուն համար (Ա.Թգ 15.24), բայց դարձեալ, ներում չստացաւ, որովհետեւ իր խոստովանութեան ապաշխարութիւն չընկերացաւ:

Փարաւոն Մովսէսի ներկայութեան խոստովանեցաւ թէ մեղանչեց Աստուծոյ դէմ (Ել 9.27), բայց ինք եւս ներում չստացաւ: Եւայլն:

Տուեալ բոլոր օրինակներն ալ ցոյց կու տան որ զոջալը ուրիշ բան է, ապաշխարելը՝ ուրիշ բան: Մէկը կրնայ զոջալ, այլ խօսքով՝ ցաւիլ իր ըրածին համար, բայց ցաւիլը չի բաւեր ու չի փրկեր: Ինչպէս ըսի, զոջումին, ցաւին պէտք է ընկերանայ իսկական

ապաշխարութիւն, նորոգութիւն ձեռք ձգելու զօրաւոր փափաք, Աստուծոյ հետ հաշտուելու անկեղծ բաղձանք²⁹, ճիշդ ինչպիսին էր պարագան Դաւիթին երբ հանդիպեցաւ Նաթան մարգարէին (Սղ 50):

Երբեմն մարդիկ կ'ըսեն, թէ՛ ի՞նչ պետք է կայ մեր մեղքերը եկեղեցականի մը խոստովանելու, կրնանք ուղղակի Յիսուսին խոստովանիլ: Անկասկած որ կրնանք ուղղակի Յիսուսին խոստովանիլ, բայց ասիկա պատճառ մը չէ որ ուրանանք եկեղեցական օծում ունեցող անձի մը ներկայութեան մեր մեղքերը խոստովանելու անհրաժեշտութիւնը, անոր միջոցաւ արձակում գտնելու համար: Այդ արձակումին մասին չէ՞ր որ կը խօսէր Յիսուս երբ իր աշակերտներուն կ'ըսէր. *«Եթէ մէկուն ներքէ իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներքէ մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան»* (Յհ 20.23: Մտ 18.18):

Անձնապէս երթալ եւ մեր մեղքերը խոստովանիլը օգտակար ու անհրաժեշտ է քանի մը պատճառներով.-

1.- Երբ անձնապէս կը խոստովանինք մեր մեղքերը, ասիկա կ'օգնէ մեզի, անգամ մը եւս նոյն մեղքերը չգործելու կամ չկրկնելու, որովհետեւ պիտի մտաբերենք այն տազնապան ու այն ամօթը որ ապրեցանք մեր մեղքերը խոստովանած պահուն, եւ ասիկա մեզ հեռու պիտի պահէ մեղքէն:

2.- Խոստովանութեան պահը ծանր, դժուարին եւ տազնապեցնող ըլլալով, հանդէս կը բերէ մեղքին իրական ինչութիւնը: Խոստովանելէ ետք, կը սկսինք անդրադառնալ թէ որքան տգեղ բան է մեղքը, որ մեզ ա'յսքան ամօթի, քրտինքի, տազնապի եւ իրարանցումի մատնեց մեր խոստովանահօր դիմաց:

3.- Հոգեւոր եղբայրս՝ Մակար Աբղ. Աշգարեանը կ'ըսէ. *«Ամէն մեղք ծնունդ կ'առնէ «ես»էն: Մեղքերը անձնապէս խոստովանիլը այդ «ես»ին խոնարհեցումն է, այդ «ես»ին ճգնումն է: Խոստովանանքը յաղթանակ կու տայ մեզի մեր «ես»ին դէմ: Երբ յաղթենք մեր «ես»ին, արդէն կը դադրինք կամաւորապէս մեղք գործելէ»:*

²⁹ Ապաշխարութեան եւ զղջումի տարբերութեան համար, յաւելեալ մանրամասնութեան համար, տե՛ս «Աստուածաշունչին պատասխանները ժողովուրդին հարցումներուն» խորագիրը կրող մեր գիրքին 49-րդ հարցումը:

4.- Անձնական խոստովանանք՝ պիտի նշանակեր «անձնական» խոստովանահայր ունենալ: Հաւաքական խոստովանանքի ընթացքին, մեղքերու ցանկը կարդացող սարկաւազը եւ արձակում տուող եկեղեցականը չե՛ն եւ չե՛ն կրնար ըլլալ կամ կոչուիլ խոստովանահայրը ներկայ հաւատացեալներուն:

Իւրաքանչիւր հաւատացեալ պէտք է ունենայ խոստովանահայր, ո՛չ միայն իր մեղքերը խոստովանելու իրեն, այլեւ ուղղութիւն եւ առաջնորդութիւն ստանալու անկէ: Խոստովանահայրը միայն մեղքերու մասին լսողը չէ, այլեւ մեղաւորին ուղղութիւն տուողն է:

5.- Հաւաքական խոստովանանքը պարտադիր բան է, իսկ անձնական խոստովանանքը՝ մեր ազատ կամքին արդիւնքն է: Եկեղեցի եկող հաւատացեալը ուզէ կամ չուզէ պիտի մասնակցի հաւաքական խոստովանանքին: Պարտադիր խոստովանանք մը սակայն, ազատագրութիւն չի բերեր, ներում չի շնորհեր: Անձնական խոստովանանքն է որ մեզ կ'ազատէ մեղքի տիրապետութենէն եւ ստրկութենէն: Երբ մէկը խոստովանահայր մը կը գտնէ եւ իր մեղքերը անոր կը խոստովանի, ատիկա ինքնին կենդանի ապացոյց մըն է, որ ան մեղքի ստրկութենէն ազատիլ կ'ուզէ, այլապէս այդ քայլին պիտի չդիմէր:

Ըսենք նաեւ, որ ո՛չ միան մեր հայրերը չեն խօսիր հաւաքական խոստովանանքի մասին, այլեւ Աստուածաշունչը ի՛նք չի խօսիր: Հաւաքական խոստովանանք՝ պիտի նշանակեր հաւաքական ներում: Բայց դուք ըսէք, կա՞յ հաւաքական ներում: Կրնա՞յ ըլլալ այդպիսի բան: Ես հաւաքական խոստովանանքը չէ որ կը մերժեմ, այլ հաւաքական խոստովանանքի կողքին, անձնական խոստովանանքի կարեւորութիւնն է որ կը շեշտեմ: Ոեւէ մէկը որ կ'ուզէ աճիլ Քրիստոսի հետ իր յարաբերութեան մէջ՝ պէ՛տք է խոստովանահայր ունենայ:

Անձնական խոստովանանքի մասին օրինակներ Աստուածաշունչէն.-

1.- Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. *«Իրեն (Յովհաննէս Մկրտիչին) կ'երթային ամբողջ Հրէաստանի եւ Երուսաղէմի բնակիչներէն շատեր եւ իրենց մեղքերը խոստովանելով՝ կը մկրտուէին անկէ Յորդանան գետին մէջ»* (Մր 1.5, Մտ 3.6): Վստահաբար մեզմէ ո՛չ ոք պիտի մտածէր որ

Յովհաննէսի եկող մարդիկը իրենց մեղքերը հաւաքաբար կամ միասնաբար կը խոստովանէին: Յստակ է որ մէկ-մէկ կը խոստովանէին, ճիշդ ինչպէս մէկ-մէկ կը մկրտուէին խոստովանութենէն ետք: Վստահաբար խոստովանութիւնը այս պարագայիս մանրամասն կերպով տեղի չէր ունենար, բայց սահկա արդէն տարբեր նիւթ է:

2.- Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Ձեր մեղքերը իրարու խոստովանեցէք եւ իրարու համար աղօթեցէք, որպէսզի բժշկուիք. որովհետեւ արդարի մը աղօթքը ազդեցիկ է եւ մեծապէս կ'օգնէ»* (Յկ 5.16): Խոստովանանքը եկեղեցականի մը պէտք է ըլլայ, բայց տուեալ համարին մէջ եկեղեցականի մը խոստովանելու մասին չէ որ կը խօսուի: Ուշադիր ընթերցում մը ցոյց կու տայ, որ առաքեալին ըսածը այն է՝ որ, անոնք որոնք իրար վշտացուցած են, իրարու դէմ յանցանք գործած են, անոնք է որ պէտք է քով-քովի գան եւ իրենց մեղքերը իրարու խոստովանին: Նման պարագայի, արդէն պէտքը չեն ունենար եկեղեցականի մը երթալու եւ խոստովանելու: Աստուած կ'ընդունի անոնց խոստովանութիւնը եւ ներում կը շնորհէ անոնց:

3.- Անձնական խոստովանանքի վկայութիւն մըն է Սողոմոն Իմաստունին հետեւեալ խօսքը.- *«Իր յանցանքը ծածկողը յաջողութիւն չի գտներ, բայց զանոնք խոստովանողն ու մէկդի ձգողը՝ ողորմութիւն կը գտնէ»* (Առ 28.13): Սողոմոն կը հաստատէ թէ ոեւէ մէկը որ կը խոստովանի իր մեղքերը՝ Աստուած կ'ողորմի իրեն: Խոստովանանքը Աստուծոյ ողորմութեան դուռը բանալ է:

4.- Անձնական խոստովանանքի այլ վկայութիւն մըն է հետեւեալ խօսքը.- *«Այն ատեն իր ըրած մեղքը պէտք է խոստովանի եւ անիկա իր ըրած վնասը լման պէտք է հատուցանէ»* (Թւ 5.7): Խօսքը անհատ մարդու մասին է, որ անձնապէս պէտք է խոստովանի իր մեղքը եւ հատուցում կատարէ:

5.- Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. *«Երբ մեղքերս չխոստովանեցայ, ոսկորներս մաշեցան»* (Սղ 32.3): Այս խօսքը զօրեղապէս ցոյց կու տայ մեր մեղքերը անձնապէս խոստովանելու բացարձակ անհրաժեշտութիւնը: Չխոստովանուած մեղքը կը մաշեցնէ մարդը, կը սպաննէ մարդը, կ'անդամալուծէ անոր յարաբերութիւնը Ատուծոյ հետ:

6.- Երբ Պօղոս առաքեալ կը քարոզէր Եփեսոսի մէջ, շատեր դարձի կու գային, եւ *«հաւատացողներէն շատեր կու գային եւ կը խոստովանէին իրենց գործած մեղքերը պատմելով»* (Գրծ 19.18): Անձնական խոստովանութեան գեղեցկագոյն օրինակներէն մէկն է ասիկա: Անգամ մը որ մէկը ընդգրկէ Քրիստոսի հաւատքը, չի՛ կրնար իր մեղքերը խոստովանելու փափաք չունենալ: Խոստովանութիւնն է որ մեզ կ'աճեցնէ հաւատքի մեր կեանքին մէջ:

Գիտնալէ ետք որ անձնական խոստովանահայր ունենալը կարեւոր է, քեզի կը մնայ սիրելի՛ հայորդի, փնտռել ճիշդ անձը՝ մեղքերդ իրեն խոստովանելու, որպէսզի անոնցմէ ձերբազատիս, ինչպէս Յովհաննէս Երզնկացին կ'ըսէ. *«Խոստովանութիւնը բժշկութիւն է հոգիներուն համար, դժոխքէն փախչիլ է, Սատանայէն ազատիլ է, եւ մահէն յարութիւն առնել է»:*

Իր մեղքերը ծածկող մարդը կը նմանի անոր՝ որ կը ծածկէ իր հիւանդութիւնը: Ինչպէս եթէ մէկը ծածկէ իր հիւանդութիւնը, ասիկա զինք գերեզման կը հասցնէ, այնպէս ալ, ոեւէ մէկը որ կը ծածկէ իր մեղքերը՝ յաւիտենական գերեզման կը հասնի:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- 1.- Արքայութեան մէջ իրար պիտի ճանչնա՞նք
- 2.- Ինչո՞ւ հարուստը Աբրահամին կը դիմէ
- 3.- Ինչո՞ւ Սուրբ Հոգին համբարձումէն ետք տրուեցաւ
- 4.- Հրեշտակները սկիզբէ՞ն կային
- 5.- Ջուրերը սկիզբէ՞ն կային, թէ ստեղծուած են
- 6.- Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ
- 7.- Տաճարին վարագոյրին պատռուելուն մասին
- 8.- Ուեւ մէկը վարդապետ հայր մի կոչէք
- 9.- Որո՞նք են հոգիով աղքատները
- 10.- Ինչո՞ւ Յիսուս 30 տարեկանին սկսաւ առաքելութեան
- 11.- Ինչո՞ւ Տէրը կիզող օձերով հարուածեց ժողովուրդը
- 12.- Ինչո՞ւ Յիսուս «կը բաղդատուի» պղինձէ օձին հետ
- 13.- Ի՞նչ կը խորհրդանշեն ոսկին կնդրուկը եւ գմուռը
- 14.- Հ. Կտակարանը կ'ըսէ՞ որ Յիսուս խաչով պիտի մեռնէր
- 15.- Ան որ սուր չունի թող իրեն համար սուր գնէ
- 16.- Յուդա Իսկարիոտացին Ս. Հաղորդութիւն ստացա՞ւ
- 17.- Վեց օր է՞ տք այլակերպուեցաւ, թէ՛ ութը օր ետք
- 18.- Ունեցողին պիտի տրուի աւելիով
- 19.- Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լքեցիր զիս
- 20.- Նշան ինդրող Փարիսեցիներուն նշան տրուեցա՞ւ
- 21.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ «Միածին» բառը
- 22.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ անիրաւ տնտեսին գովուիլը
- 23.- Ի՞նչպէս փաստել Աստուծոյ գոյութիւնը անհաւատին

- 24.- Ոմանք պիտի չմեռնին մինչեւ տեսնեն Յիսուսի գալը
- 25.- Հագեհանգիստի մասին
- 26.- «Երանի՛ սգաւորներուն»: Որո՞նք են սգաւորները
- 27.- Պէ՞տք է յարգանք ընծայել սուրբերու աճիւններուն
- 28.- Ինչո՞ւ երբեմն Յիսուս թուքով ու ցեխով կը բժշկէր
- 29.- Ինչո՞ւ Յիսուս արտօնեց դուրբերուն խոզերը մեռցնել
- 30.- Խաչակնքելը սուրբգրայի՞ն է
- 31.- Աշակերտները ե՞րբ ստացան Սուրբ Հոգին
- 32.- Քահանան իշխանութիւն ունի՞ մեղքերը ներելու
- 33.- Չարիքները Աստուծոյ թոյլտուութեա՞մբ կը պատահին
- 34.- Ի՞նչ էր Յիսուսի ծննդեան առիթով երեւցող աստղը
- 35.- Ինչո՞ւ Յիսուս յարութենէն ետք իսկոյն չհամբարձաւ
- 36.- «Ես կ'երթամ իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյ մօտ»
- 37.- Յիսուսի օրհնած գինիի երկու բաժակներուն մասին
- 38.- Աստուծոյ Երրորդութիւն ըլլալը փաստող համարներ
- 39.- Յիսուս «Վերջին Ընթրիք»էն կերա՞ւ թէ ոչ
- 40.- Քանի՞ երկինքներ գոյութիւն ունին
- 41.- Սատանան կրնա՞յ կարդալ մարդուն միտքը
- 42.- Յիսուս Քանանացի կինը շո՞ւն կոչեց
- 43.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Տէրը «Ամէն ինչ վերջացած է» ըսելով
- 44.- Հայ Եկեղեցոյ Ս. Պատարագը քանի՞ մասի կը բաժնուի
- 45.- Հայ Եկեղեցին քանի՞ տիեզերական ժողով կ'ընդունի
- 46.- Ի՞նչ պէտք է հասկնալ «Անարիւն Պատարագ» ըսելով
- 47.- Քրիստոսի Եկեղեցին քանի՞ մասի կը բաժնուի
- 48.- Յօրանջելը մե՞ղք է

- 49.- Ուղղակի՞ գալ Տիրոջ, թե՛ բարեխօսի միջոցաւ
- 50.- Ի՞նչ կը հասկնանք «Բանը Աստուծոյ հետ էր» ըսելով
- 51.- Ինչո՞ւ Յովհաննէս Յիսուսը կը կոչէ «Բան»
- 52.- Հաւաքական եւ անձնական խոստովանանքի մասին